

MÉLANGES ASIATIQUES

TIRÉS DU

BULLETIN DE L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES

DE

ST.-PÉTERSBOURG.

TOME X.

Livraison 2.

(Avec 2 planches.)

ST.-PÉTERSBOURG, 1892.

Commissionnaires de l'Académie Impériale des sciences:

à ST.-PÉTERSBOURG:
MM. Eggers & Cie
et J. Glasounof.

à RIGA:
M. N. Kymmel.

à LEIPZIG:
Voss' Sortiment
(G. Haessel).

Prix 2 Rbl. = 5 Mrk.

MÉLANGES ASIATIQUES

TIRÉS DU

BULLETIN DE L'ACADÉMIE IMPÉRIALE DES SCIENCES DE ST.-PÉTERSBOURG.

TOME X.

Noch einmal die Seldschukischen Verse. Von C. Salemann. (Lu le 19. Septembre 1890.)

In der i. j. 1819 für das Asiatische Museum an gekauften ersten Rousseau'schen samlung¹⁾ befindet sich auch eine handschrift des *Rabâbnâma* von Sultân Valad (بهاء الدين محمد ولد مولانا جلال الدين رومی † ۷۱۲), welches durch das in im enthaltene älteste denkmal seldschukischer sprache in der türkischen philologie so berümt geworden²⁾, und vor kurzem noch unserm vererten herrn collegen W. Radloff den stof zu einer ein gehnden und ergebnisreichen untersuchung geliefert hat³⁾. Da diser codex in dem schon von Fraehn an gelegten — bißher einzigen — verzeichnisse unserer muhammedanischen handschriften sub № 192 einfach als *مثنوی ولدی* auf geführt wird, so war er leicht zu übersehen, und wurde mir erst disen sommer bekannt, während ich mit den vorarbeiten für einen außfürlichern katalog beschäftigt war. In den bibliotheken Europas ist das Rabâbnâma seltener an zu treffen: außer der vollständigen Wiener handschrift, welche allein Radloff und dessen vorgänger iren arbeiten zu grunde gelegt haben, finden sich zwei unvollständige exemplare in München⁴⁾ und Gotha⁵⁾ one die in rede stehnden verse, eines in Oxford⁶⁾ und eines in Pest in der Szillagy'sischen samlung⁷⁾. Aber ob leztere beiden die seldschukischen verse enthalten, ist auß den unten an gefürten beschreibungen nicht zu ersehen^{7a)}. Somit muß der, für den

1) Catalogue d'une collection de cinq cents manuscrits orientaux. Paris. 1817. 8°, pag. 28 n° 233. Vgl. Fraehn's Vorläufigen Bericht, ab gedruckt bei Dorn, Das Asiatische Museum, pag. 201, Beil. Nr. 8.

2) J. v. Hammer: Jahrbücher d. Literatur XLVIII. 1829 (Wien), Anzeige-Blatt, pag. 103. 111 ff. M. Wickerhauser: ZDMG. XX. 1866, pag. 574 ff. W. F. A. Behrner: ib. XXIII, 1869, pag. 201 ff. Nachtrag von Fleischer, pag. 208 ff.

3) Über alttürkische Dialekte. 1. Die seldschukischen Verse im Rebâb-Nâmeh: Bulletin XXXIII, pag. 291 — 351 = Mél. asiat. X, 17 — 77.

4) Aumer, Die pers. Hdss. d. k. Hof- u. Staatsbibliothek in München, p. 19 n° 60.

5) Pertsch, Die pers. Hdss. d. herzogl. Bibliothek zu Gotha, p. 98 n° 71; vgl. p. 10 n° II, 2.

6) Sachau & Ethé, Catalogue of the Persian, Turkish, Hindústâni and Pushtû mss. in the Bodleian Library. pt. I, pag. 552 n° 750, 2), — v. j. ۱۰۲۴.

7) Vámbéry: Athenaeum 1888, Jan. 7, pag. 16; Hyde Clark: ibid. Jan. 14, pag. 51.

7a) Nachtrag vom 23 fbr./7 mz. 1891. Am heutigen tage, als schon 2½ bogen dises aufsatzes ab gesezt waren, erhielt ich die erwänte handschrift (S) auß Budapest zu gesant, und beeile mich sie noch bei der correctur zu verwerthen. Eine genauere beschreibung gebe ich in der beilage, nur mag hier gleich bemerkt werden, daß sie al zu ser mit dem Wiener codex überein stimmt, um nicht als copie der selben urschrift betrachtet zu werden.

augenblick einzige, zweite zeuge für die kritik von großer wichtigkeit sein. Denn wenn auch die handschrift des Museums bedeutend jünger ist als die Wiener v. j. ۷۹۷, so steht sie ir doch ganz unabhängig gegenüber, indem sie an zwei stellen zusätze bietet: nach vers 16 fünf neue verse, und nach v. 78 einen. Und dann gibt die neuere exactere schreibung mancher wörter wertvolle hinweise auf die auffassung des jeden falls nicht ungelerten abschreibers, auß welcher wir occidentalen immerhin noch manches lernen können.

Ich habe es unter disen umständen für wünschenswert gehalten, daß auch der neue text diplomatisch genau ab gedruckt werde, wobei sich ungesucht die gelegenheit bot, einige ab weichende lesungen, die eine neuerliche collation der im Asiatischen Museum und in der hiesigen Universitätsbibliothek auf bewarten beiden exemplare des facsimiles auß der Wiener handschrift (V) ergab, den interessenten vor zu legen.

Die handschrift № 192 des Asiatischen Museums (M) ist ein octavband (21 × 14,75 cm.) von 95 + 1 blat zu 25 vierspaltigen zeilen in nasta'liq. Auf fol. 1 r. befindet sich links oben mit bleistift geschriben die notiz: «№ 233 (P. p. 18.)»⁸⁾, dann mit tinte der name des frühern besitzers یوسف روسو, der titel مثنوی ولدی, und folgende zeilen:

Mesnewi de Weledy dans le genre de celui du Mollaï Roum, contenant les Principes de la philosophie des Derviches Souphys. — Achepté dans la Station de Hebné [N^o? L^o?] à 1/2 heures de Bagdad le 25 Octobre 1808.
J. Rousseau.

Darunter ist ein zettel ein geklebt, mit rotem drucke: «Ex Libris Rousseau».

Auf der folgenden seite beginnt das werk:

[1v. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَبِهِ نَسْتَعِیْنُ سَبَبٌ^a تَأْلِیْفِ اَیْنٍ^b مَثْنَوِیٍّ مَعْنَوِیٍّ وَاَسْرَارٍ بِرِ
اَنْوَارِ اَنْ بُوْدَ كِهْ بَزْرَكِیْ اَز اَهْلِ دَلِ اَزِیْنِ ضَعِیْفِ بِطَرِیْقِ اِعْتِقَادِ اسْتِدْعَا وَاَلْتِمَاسِ كَرْدِ
كِهْ بِرِ وَزْنِ اَلْهٰی نَامَهٗ خَوَاجِهٖ سَنَایِ^c رَحْمَةِ اللّٰهِ عَلَیْهِ كِتَابِیْ اِنْشَا فَرْمُوْدَهٗ اَیْدِ^c

8) Im Catalogue &c. p. 28 lautet die beschreibung: *Methnewi (Kitab)-lé- Wélédi*. Ouvrage composé par Wélédi, fils de Djelaleddin-Roumi, à l'instar de celui de son père; in-8°, en caractères taaliks courans. (1017). 1 vol. P. n° 233.

a) Mit disem worte beginnt S 3v. das ergänzte stük (fol. 3—7). — ä) add. كتاب S — b) H. Ch. I, 426 n° 1170; Rieu 585b; Sprenger, der Sanâi's werke p. 558 (nach A. Bland A Century of Persian Ghazals. Ld. 1851. 4°, n° I) auf zält, kennt disen Titel nicht, eben so wenig Rizâ Kuli Chân im مجمع الفصحا I, ۲۰۵; auch eine handschrift des selben wüste ich nirgend nach zu weisen. Die beiden bekanten metnevi des Sanâi حريفة الحقيقة und طريق الحقيقة sind, wie das eigentliche مثنوی ولدی im metrum خفيف (— | — | —) ab gefaßt. — c) S; biß hieher ab gedruckt bei Ethé p. 552; gemeint ist das eigentliche مثنوی ولدی

توقعست^d که بر وزن مثنوی خداوندکار مولانا نیز قدس^e الله بسرّه العزيز جهت رعایت خواطر دوستان که بران وزن از خواندن بسیار خو کرده اند که^f بشنو این^g نی چون شکایت میکند * از جداییها حکایت میکند و این وزن در طبعشان نشسته است^e و مترسّخ کشته کتابی دیگر بسازید^h زیرا که^f هر نظمی که گفته آیدⁱ بطریق تشبه^e و تتبع حضرتش بوده است هم برین وزن کتابی ساختن اولیتر^k باشد زیرا معنی متابعت و مشابهت درین اجل واکمست من کلّ الوجوه متابعتست در نظم و در وزن بر موجب التماس آن بزرگ و جهت آنکه رباب بحضرت مولانا * قدسنا الله بسرّه العزيز^l مخصوص و منسوب است این مثنوی از رباب آغاز کرده شد و بنیاد نهاده آمد حضرت مولانا قدسنا الله بسرّه العزيز فرمود^m که^f نی جهت^m آن می نالد که از نیستان و یاران خود جدا شده است و دور مانده در غربت از فرقت نالانست و در نی يك ناله بیش نیست اما در رباب ناله است و فراقها زیرا مجموع آن غریبانند که هر یکی از وطن و جنس خود جدا کشته اند مثل پوست و موی و آهن و جوب و این جمله از فرقت جنس خود در ناله و افغانند پس ناله وزاری از نی در رباب بیشتر باشد و اینها که گفته شد از نی و رباب الی آخره که^f در فراق می نالند همه استعاره است و هجاءⁿ در حقیقت ناله و افغان ایشان از انست که از قدیم در علم حق بوده اند و چون در صورت آمدند از آن جدایی و فراق می نالند که از معنی وصال صانع بصورت صنع فراق افتادیم اکنون آن وصال^o اتحاد اول را می طلبند و این نیز^p استعاره است غرض از نی و رباب عاشقانند و طالبان که در عهد الست با جمع ارواح پاک مقدس در حضرت * حق کنتم^q لدینا محضرون^r بوده اند چون بامر اهبطوا^s از آن عالم جان و دل درین عالم آب و گل آمدند لاجرم همچون نی و رباب در فراق می نالند و افغان میکنند و وطن قدیم خود را می طلبند و شرح آن^t هجران و خوبی آن وصال و وطن میکنند و در

benante werk (Sprenger p. 587 n° 560; Ethé l. c. n° 750,1), welches Pertsch, Berl. p. 826 n° 822 ولدنامه فارسی منظومه کالمثنوی لسلطان nennt; vgl. H. Ch. VI, 467 n° 14315: ولد احمد بن محمد القونوی المتوفی سنة..... (ob er nicht doch — des metrum's wegen — das im auge hatte?). — d) diese buchstabenreihe ist in M nur teilweise erhalten, die lesung aber gesichert durch توقع آنست S — e) قدسنا الله in M wie weiter unten, S hat beide male — f) قدس الله سرّه om. S — g) die gewöhnliche, auch von S gebotene lesart ist از mit umstellung der beiden reimwörter — h) بسازد S, deren sigel ich fortan weg laße — i) تشبیه — k) اولی — l) عظم الله ذکره — m) بجهت — n) S 4r. — o) add. و — p) add. هم — q) هم که هم * — r) vgl. Sur. 36, 32.53 — s) Sur 2,34. — t) دران —

فراق آن بی قرار می باشند چنانکه پیغامبر علیه [2r.] *الصَّلوة وَالسَّلَامُ* میفرماید که ^aحَبَّ
 الوطن من الايمان ، في الجملة در حقیقت *چون بنگری هر چه گفتیم و میگوییم از نظم
 و نثر و آنچه متقدمان و متأخران* از دور آدم گفته اند و خواهند گفتن همه استعاره است
 عین آن ^b احوال و چگونگی را نکفته اند و نتوانند گفتن بس فایده گفتن همین است
 که دانند که آن امر عظیمست و دوران ^c بی حد طالب و راغب آن کردند چنانکه
 كودك نابالغ را گویند که لب شاهد چون شکر شیرینست *كودك با استدلال و قیاس گوید
 که چنانکه شکر شیرینست* و خوش باید که ^d لب شاهد نیز خوش باشد لیکن ذوق لب را
 تا بالغ نشود نداند پس نعمت فقرا و حسن ان جال لا يزال را تا نبینی و نجشی
 بیان ^e و تقریر انبیا و اولیا ^f ندانی و معلوم نکنی چنانکه گفته اند من لم يذق لم يدرك ،
 بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ *در بیان آنکه ^g جمله اشیا از ذرات زمین و آسمان مسیح حقند
 که وان من شیء الا یسبح بحمده ^h و چون همه اشیا مسبحند شك نیست که رباب
 نیز ⁱ شیئی است بس باید که ^j مسیح باشد الا اهل دل از رباب تسبیح می شنوند و اهل
 کل هزل و لهو ^k فهم میکنند و ^l در تقریر آنکه ^m همه اشیا از نور و پرتو حق پرند که الله نور
 السموات والارض ⁿ ، و در حقیقت خود ^o هیچ چیز غیر حق نیست که عالم همه اوست دیده
 می باید الا ^p حق تعالی از غیرت طلسمی و چشم بندی کرده است که نزدیک نزدیک را
 دور دور می بینند و پیدای پیدا را پنهان پنهان ^q دانند از غایت پیدایی ^r پنهان شده
 است که خفی لشدة ظهوره ، و در تقریر آنکه هر چه هست عشقست و همه عالم از
 عشق موجود شده اند ^s که کنت کنزاً مخفیاً فاحبیت ان اعرف ، جمله چیزها از خیر
 و شر و نفع و ضرر از خواست موجود شده است که اگر خواست نبودی هیچ چیز در وجود
 نیامدی و خواستها ^t اجزای عشقند پس یقین شد که عالم ^u از عشق موجود شده است
 و بعشق قایم است چنانکه گفته اند بیت ^v

کر عشق نبودى و غم عشق نبودى * چندین سخن نغز که گفتی که ^w شنودی

بشنوید از ناله بانك رباب * نکتههای عشق در هر کونه باب

Mit diesem Verse beginnt der erste — bei von Hammer, Wiener Jbb. d. Lit. XLVI (1829), Anzeige-Bl. p. 3, nicht mit gerechnete — abschnitt. Darauf folgen die von im verzeichneten abschnitte 1—98 in der selben ordnung

به پایان (x) — آن (w) add. — دولت (v) — اش (ü) — om. (*u) — صلوات الله (tt) *
 — لهو و هزل (c) — Sur. 17,46 (b) — بدانکه (a) — يعرف (z) — را (y) add. — بیان نسخه
 است (k) — معنی (i) — S 4 v. — (h) می (g) — که (f) — مسیح (e) — ۲۷۷ s. u. zu vs. —
 — (n) — همه (m) add. — جمله (n) — Übersetzung: «Wenn die liebe nicht wäre und der kummer der liebe nicht, — so vil köstlicher worte, wer möchte sie reden, wer vernemen!»

biß fol. 87v., worauf ein abschnitt ein geschaltet ist: در بیان آنکه اصل عبادت; ومسلمانی رو آوردنست ببردان حق الخ
verse⁹⁾ außgelaßen, indem unmittelbar auf den letzten vers des persischen
stückes der persische schlußvers (fol. 89r., vgl. l. c. p. 120) folgt:

از کرم مارا بیربا خویشتن * در جهان جاودان ذو المنن
نیستی هستیست کان باقی بود * هستی این خاکدان فانی بود

Die letzten abschnitte 100—103 entsprechen wiederum den angaben von
Hammer's. Die schlußverse lauten, fol. 95v., z. 9:

آنچه بایستست کفتم^a ای جوان * با دو صد صورت^b درین دفتر عیان
خلق را کر بخت باشد بشنوند * از دل و از جان بگردان بگردند
بعد ازین حجت نماید این خلق را * جمله را چون راه دادم در سرا
آنچه بالاتر زکسی بود و عرش * پست کردم نیک و آوردم بفرش
همچنانکه گفت در قرآن خدا * نحن نزلنا علیکم ذکرنا^c
ذکر خود را ما فرو^d آورده ایم * لایق افهام خلقان کرده ایم
کرچه بود این ذکر عالی و نهان * پست کردیم از برای بندکان
هم بران سنت زدل اسرار ما * آمد اندر حرف و صوت و لفظها
آن سرایر را که کردند اولیا * از همه پنهان درون سینها
تا نیفتد آن بکوش هر کسی * زانکه کوهر نیست درخورد خسی
بر بد و بر نیک کردم فاش من * تا شدند آگاه ازان سر مرد وزن
تا که شد معلوم در آخر زمان * نکتهها کان بود از خلقان نهان
تا بحدی کردم شرح و بیان * که شد آن مفهوم بر خلق جهان
حدش اینست و ازین نبود گذر * بعد ازین سنگین دلی باشد مکر
کو^e بکار اندر نیاید زین بیان * دست باید شستن از وی بیکمان
بس کنم زین پس فرو بندم دهن * چون چنین قفلی کشد دردم^f زمن
ماند خواهد تا قیامت یادگار * هر که خواند این رسد در کردگار
خلق را این نظم کردد رهنا * سوی بی سو در جهان اولیا

9) l. c. XLVIII, 108. 119. Vgl. die citate in anm. 7; die «entdeckung» gehört v. Hammer, nicht Vámbéry.

آنچ آنک^a S 193, das regelmäßig ذ setzt, selten چ پ zeigt, und آنچ آنک^a u. dgl. schreibt, waß ich weiter nicht notiere — b) das heißt doch wol in hundert abschnitten in prosa und in versen, — macht zwei hundert — c) vgl. Sur. 15,9; die drei letzten worte sind in S ab geschnitten. Man beachte die länge des که im ersten halbverse und öfters — d) فروذ^d; mit disem verse beginnt S 193 v. — e) کر S? — f) کشاذم در —

تا روند از جنس صورت چون روان * بی تن و جان در یم معنی روان^g
 پس^h شوند اندر جوارِ حق مقیم * با خدا بی واسطه یار و ندیم
 اینچنین دُرّها رسید از بحر دل * تا غنی کردند جمله اهل دلⁱ
 دُرّ قرآن و حدیث مصطفی * سفته آمد اندرینجا با صفا
 هر کرا عقلی بود بینا درین * علمهای اولین و آخرین
 حال و قال انبیا و اولیا * و آنچه ایشانرا بُد از کار و کیا
 جمله پیش چشم او روشن شود * خارِ جهلش دانشِ کلشن شود^k
 ای خنک جانی که اینرا قبله ساخت * در چنین آینه حسن خود شناخت
 نادرست این همچو کوهر در جهان * نادری داند رموز این بیان^l
 رو و لَد خاموش مکن^m این سر دراز * زانکه کونه خوشترست اسرار و رازⁿ
 شد تمام از دادِ دادار این کتاب * بس کنم واللّه اعلم بالصواب

Die unterschrift lautet:

تمت الكتاب المتنوی المعنوی الولدی بحمد لله^o الملك الوهاب الصمدی علی ید افقر
 الفقراء المولوی درویش حبیب || الادنهوی¹⁰ غفر الله له ولوالديه واحسن اليهما واليه ||
 فی تاریخ سنه ۱۰۱۷

Ich gehe zur mitteilung des seldschukischen textes über, wie in unsere handschrift bietet, doch glaube ich dem beßern verständnisse des selben zu dienen, wenn ich den vollständigen abschnitt 100 ab drucken laße, mit den varianten am rande. Das legt mir aber die pflicht auf, eine übersetzung bei zu geben, deren schwirigkeiten ich nicht zu unterschätzen bitte. Einiges waß mir unklar oder der erwänung wert schin, ist in den anmerkungen besprochen worden.

g) و بی جان سوی معنی دوان — h) darüber S sec.; es folgen drei verse mit dem datum der abfaßung, welche M weg läßt:

غَرَّةُ شعبان شد اغاز کتاب ، در سنه سبعمائه ای ذو لیباب
 [د] ر مه ذی الحجه شد این هم تمام ، تا نماند برخور معنی غمّام؟
 [م] طلع و مقطع درین مدت بزست ، دُرّها زان یم روان سفته شدست

i) > S — — l) so M, ob ؟ گلشن دانش — k) die vier folgenden verse läßt S auß —

m) darüber S sec. — n) درون دریای راز — o) sic.

10) hauptstat des gleichnamigen ejâlets, s. Mostras, Dictionnaire géographique de l'empire ottoman. St. P. 1873, p. 4.

Bulletin N. S. II (XXXIV) p. 298.

[fol. 89 r. در بیان آنکه این عالم که در نظر هست و موجود مینماید در حقیقت نیست و معدوم است^a و عالم قدرت و معنی که در نظر نیست و معدوم مینماید هست و موجود آنست چنانکه قایل گوید

علمی که ازو کره کشاید بطلب * زان پیش که جان زتن [بر^b] آید بطلب
این نیست که هست مینماید بگذار * وان هست که نیست مینماید بطلب
پس چون هست حقیقی آن نیست^c و تعلق و عشق بازی با آن باید کردن که باقیست
تا آدمی باقی ماند و در تقریر آنکه صورت از صورت^d جنس اوست قوت میکیرد
و افزون میشود چنانکه آب از آب و خاک از خاک الی ما لا نهاییه بخلافی صورتهای
غیبی که از معنی میخیزد اگرچه^e صورت مینماید فی الحقیقه صورت نیست همچنانکه بر
آب زرها^f شوند و نقش بندند و صورت نماید اما عین آب باشد صورتهای غیبی مهلك
و معدوم^g صورتهای حسی اند چنانکه عزرائیل بآدمی در حالت مرك خود را بهر صورتی
مینماید لایق آن آدمی و چندانکه او با آن^h صورت می پیچد و می کوشد صورت او خراب
و نیست میشود پس معلوم شد که اگرچه صورت می نماید لیکن صورت نیست زیرا اگر
صورت بودیⁱ ازو خراب نشدی بلکه قوت گرفتی و زیاده کشتی همچنین شیخ کامل اگرچه
از صورت می نماید او را صورت نباید دیدن چون صورت مرید ازو خراب میشود و از نیک
و بد و کفر و ایمان پاك می گردد و از هستی^k که دارد مبدل میشود و پیش از مرك می میرد
و بعلم و عقل و معرفت و نظر و شیخ زنده می گردد اما میان خرابی عزرائیل و خرابی شیخ
فرقست زیرا عزرائیل شخص را انچنانکه ذات اوست می کشد و نمی تواند تبدیل
و تغییر کردن بخلافی شیخ که مسّ وجود مرید را بکیمیای نظر خود زر می گرداند
* و مبدل میکند^l

نیستی را هست دان ای باخرد * تا ترا از مرك آن دانش خرد
نی که هست از نیستی آمد بدید * پس بیاید مهر ازین هستی برید
دایما در نیستی میکن نظر * تا ببینی نو بنو صد کون صور
[89v. کان بود بیرون ز نقش آب و گل * سر زده چون حوت از دریای دل
صورتی کز نیستی سر بر کند * صورت تن را ز بیخ و بن کند
○ اگرچه خود صورت نماید در نظر * لیک معنی باشد آن نیکو نکر

— ا) کر (c) — † که (d) — † و om. نیستست (c) — b) S, om. M — corr. S 180 † آنست (a)
— f) زرها — g) das zweite و in S auß gekrazt † — h) بان S — i) add. صورت † — j) om. S,
ist wol zu streichen — k) هستی — *l) in S weg geschnitten.

— ! گنذ b) گنذ (4a) — آیز (2) — 1) S 180 v., auß ir sind alle varianten biß v. 32

- نی که عزرائیل در هر صورتی * می‌نماید خویشتن را ای فتی
تا بدین تلبیس جان خلق را * می‌ستاند از بدنشان دایما
نیست او صورت اگر صورت بدی * صورت از صورت کجا فانی شدی
۱۰ جنس خر از جنس خود کیرد کمال * کی پذیرد دولت از دولت زوال
کندم از کندم یقین افزون شود * چونکه جو در جو رسد جیحون شود
اولیارا همچنین دان ای پسر * میشود زیشان فنا نقش صور
کر ترا صورت نماید جسمشان * کثر بود آن جمله را معنی بدان
زآنکه ایشان میشود صورت عدم * پیش تو نه بیش می‌ماند نه کم
۱۰ میشود خالی تمام از کفر و دین * پاک می‌کردی زبخل و حرص و کین
هر ولی را همچو عزرائیل دان * صورت او را جو صورتها محوان
میکدازد صورت از دیدار او * میرهد جان از جهان رنگ و بو
ضد صورت کر نماید صورتت * بهر آن باشد که گردد آفت
تا کشد بی تیغ و بی کرسی ترا * تا شود زو صورت کلی فنا
۲۰ تا دهی صورت شوی معنی ازو * تا نماند از تو بر تو تکی مو
تا کنی از خود عروج اندر بقا * تا بیایی صد بقا در ارتقا
همچو کندم کان شود از بهر نان * زیر سنگ آسیا فانی چنان
باز نان در معده چون فانی شود * از جادی بگذری جانی شود
کر تو از تن بگذری کل جان شوی * و زجان هم بگذری جانان شوی
۲۰ در خرابی بین چنین معمورئ * و اندرون غم چنین مسرورئ
لیک نبود آن خرابی اینچنین * فرق بی حد دان میان آن و این
آن خرابی می‌برد بدرا بنار * این خرابی میبرد پهلو یار
مرده را می‌بخشد این صد زندگی * در بقا مانند خود پایندگی
مسّ دونرا میکند مبدل بزر * سنگ بی مقدار را لعل و کهر
۳۰ از بدیهها میکند خالی ترا * تا شوی مقبول مطلوب خدا
آن خرابی نیست این نوع ای فلان * شخص اگر نیکست اگر بد در جهان
همچنانکه هست او را می‌کشد * هر یکی را نا مقامش می‌کشد
نیست قادر تا ورا مبدل کند * مشکلی او را بدانش حل کند

† بگذرد (23) — کشد (19) — bis نی (b) — † ازیشان (14a) — و صور (12) — † چیز از (10) —
— می‌کنند خالی درون را از بدی، تا شود مقبول لطف ایزدی (30) — معمورئ (25) — S 181 (24) —
33) mit disem verse beginnt das facsimile von V bl. 1; die orthographie ist eben so altertümlich
wie in S — 33b) مشکل V مشکل † (ein kreuz bezeichnet die bessere lesart, und wo beide
codd. V und S überein stimmen, laße ich die sigel weg) —

- کوش سررا کوش سر آمد حجاب * کوش سر بگذار وکوش سر بیاب
تن چو کاهد نور جان افزون شود * جان جو افزایش زتن بیرون رود
۶۰ در چه تن چون بجوشد آب جان * پر شود چاه ورود بیرون روان
تا که می افزایش آن آب صفا * میرود چون جو میان باغها
اندرین تن مانده تو بسته‌پا * زان نپری چون ملایک بر سما
جان جویی جایست بی جا شو جان * سوی آن میدان چو مردان شو روان
جان روان بد کشت در تن منجمد * هم روان کن باز زود آور بجد
۶۵ چونکه دنیا عالم افسردگیست * اندرو ماندن یقین دان مردگیست
زآفتاب عشق و مستی و نیاز * دایم آن افسردگی را می‌کداز
تا شود حل آن یخ و گردد روان * بی تن خاکی بسوی بحر جان
تا که جزو جان به پیوندد بکل * تا برد بی خار ازان گلزار کل
تا که باز آن قطره در دریا رود * همچنانکه بود از اول آن شود
۷۰ آب دریا بی‌شک از دریا بود * عاقبت پویان سوی دریا رود
معنی آن الیه راجعون * این بود بشنو مرا ای ذو فنون
نشوی آن بانک را از راه کوش * تا نکرد کوش تو مبدل بهوش
این چنین هوشی زمردانت رسد * بلکه صد چندان زفردانت رسد
مرد حق بخشد ترا آن کوش هوش * تا نه خیزد از میانه روی پوش
بزم مولایست ما در طوی او * باده می‌نوشیم از ساقی هو
۷۵ دمدم زان خمر مستی می‌کنیم * وز نشاط و ذوق پستی می‌کنیم
ما همه جانیم اگرچه در تنیم * بود تن بر تار جان بر می‌تنیم
گفته شد در عشق او این مثنوی * تا برد بهره زسرس معنوی
چون شه دنیا و عقبی ذات اوست * فضل و لطف و موهبت زایات اوست
۷۰ از بیانش زهد و تقوی زنده شد * زافتابش ماه جان تابنده شد
شد ز ذات او صفات حق بدید * هیچ دیده انچنان روی ندید

— روروان — جایست (63) — VS ملایک (62) — سر بک... سر به (b) S سر آ (58 a) —
پیوندد (68) — V حل (67) — V عشق م (66) — S چونک V چونک (65) — † اورا بجد (64) —
— (69) — V همچنانک (69) — V, wo diser halbvers zwischen spalte a und b ein gefügt ist —
— † زمن ای (71) — S 182 — am linken rande in V, das letzte wort ab geschnitten —
— تا که (73) — V; das و in S weg gekrazt — V جندین — بلك (74) — S — † مولاناست (75) —
— فقر و (80) — † رایات (79) — زسرس (78) — V نار (77) — ساقی — † مولاناست (75) —
— پاینده

- خلق خویش کشت بر دُر کوشها * رفت از پیش نظر روپوشها
 پر شده جانها ودلها نور او * جسمها رقصان بدام از سور او
 مظهر حق بوده ذاتش در جهان * کشته هر پنهان ازو چون خور عیان
 ۸۰ مثنوی کاسرار راه حق دروست * هست مغز نغز در وی نیست پوست
 بهر یاران گفته شد این پندها * تا کشاید از درونشان بندها
 تا کند آن صیقلی ارواح را * تا ببخشد روشنی اشباح را
 تا شود مبدل زا کسیرش وجود * تا شود در قطره زان دریای جود
 جان فانی زان عطا باقی شود * چونکه جانرا از کرم ساقی شود

Hier folgen die türkischen verse:

- 1 مولانادر اولیا قطبی بلك * نه کم او بیوردیسه آنی قلیک
 تکریدن رحمتد آنک سزلی * کورلر اوقورسه آچله کزلی
 قنقی کیشی کم بوسوزدن بول وره * تکرلی آنک مزدنی باکه وره
 یوقیدی مالم طوارم کم ورم * دوستلغن مالیله بللو کوسترم
 5 مالی کم تکرلی بکا ویردی بودر * کیم بو مالی استیه کی اصلودر
 90 اصلو کیشنک مالی سوزلر اولر * مالنی وری بو سزلی آلی
 مال طبرقدر بو سوزلر جاندرر * اصلولر آندن قچر بونده طورر
 سوز قالو باقی طوار فانی اولر * دیری طوت قوغل آنی کم اولر
 تکرلی طوت کم قلاسن سن ابد * کون وکیجه تکریدن استه مدد
 10 یلوارب زاری قلوب دکل اکا * رحمت اتکل کندولطفکدن بکا

— صیقل (87) — S ودروی V ودوری (85) — بوذ (84) — † مدام (83) — † پر (82) —
 88) S sec. — 89) چونک — zwischen den zeilen ترکی S. Ich gebe meist solche varianten auß V,
 welche nicht rein orthographisch sind, sondern für den text oder die grammatik verwendet
 werden können; wo ein sternchen dabei steht, weiche ich in der lesung vom früheren abdrucke
 ab; S hat fast gar keine lesezeichen, und wird nur dann hier angeführt, wenn sie von V ab weicht.

— اساب بزبان در — اول — بلیک * — اولیا * — مولانادر 1) = 90
 2) S بانکا corr. auß باکا — S انک — S قنقی 3) — کورلر * — رحمت *
 — سن — S کیشینک 6) — اول اسلو — S in ras.? بکا 5) — دوستلغن * 4)
 7) S sec. — کیچه کوندز — 9b) — † قالر 8) — S سزلی — V مال 10)
 zuerst یلوارب, dann ist der l-strich nach gezogen (یالو); S, aber das zweite l
 weg gekrazt — S auß لطفکدن — تغل S auß ایتکل — دیغل انکا S auß دیکل اکا —

- ۱۰۰ کوزمی آج کم سنی بِلتو کورم * طامله کیسی دکزه کیرم طورم
 نیتہ کم طامله دکزه قارلور * ایکی قلمز طمله دکز بیر اولور
 بن دقسی طمله کیسی دکز اولم * اولیم دکز کیسی دیری قلم
 اصلور حیران قارلور بو سزله * کم خلایق خالقسی نته کوره
 15 [90v. بن بولاره آیدرم کم اول یز * کمسه کورمز کیرو کورر کندز
 10۰ 16 تکری کندو نورسی اکا ورر * اول نوریلہ تکری بِلتو کورر
 16^a نور اکر اولہ کوزندہ نور کوره * کونشک نوری اکا گلہ طورہ
 16^b نور بردر اکی کورمه سن آنی * جان اولرسہ کیشده کوره جانی
 16^c هر نسه کم سندن اندن یوقدرر * اول نسه کرجه جهانک چوقدرر
 16^d اوس کرک کم اوسلاری کوره بلہ * دالنک کم اسی یق نته کوره
 16^e بل بونی کم اوسک آنی بلیہ * ایله کم جانسز کشی جان کورمیه
 11۰ 17 حرف اچنده بو قدر معنی صغر * بو سوزیلہ اصلو یوقارو اعر
 فهم ایدر کم تکری کوردی تکری * تکری نوریدر که سوردی تکری
 مولانا کیسی جهانده اولدی * انجلاین کمسه حقن طولدی
 20 او کنشدر اولیالر یلدزی * دولکینه اول دکورر اوروزی
 11۰ تکریدن هر برکشی بخشش بولر * خاصلرینک بخششی ایرقی اولر
 بخششی کم ویردی حق مولانایه * آنی نه یخسوله ویردی نه بایه
 سز آنی بنم کوزمله کورکوز * آنک اسرارینی بندن سورکوز
 بن دیم سوزلر که کمسه دیمدی * بن ویرم نعمت که کمسه یمدی
 25 بن ویرم خلعت که کیشی کیمدی * کمسه بنم بخششی صایمدی
 1۲۰ صوردلر بندن خلایق بو سری * اولویسی عیسی نته قلدی دری
 مصطفی کوکده نته یاردی ابی * نجه آیردی یاوزلردن کیسی
 موسی النده نته اولدی عصا * دشمنینک کورلکنه اژدها

— دنک S auß داکیزا — سینی * — S کوزم — V; کوزم * auß کوزمی — 11) V bl. 2

— S او[لر] — S sec. — داکیز — V, so auch S pr., waß sec. in قارلور? corr. — 12) V, قارلور*

— S sec. — داکز — S sec. اولم، اولیم — S sec. — داکیز — بکی — S — داقی auß دخی — 13)

— VS — 16^{a-e}) om. — تنکری بِلو* — ورر (16) — یوزی (15) — قالر* (14) — 14) V دیزی

بولر (21) — اول (20) — انجلاین* — S pr. اولدی V اَلدی* (19) — bis — تنکری (18)

— S — ویرم V ورم (25) — S بیندن — S کورنکز (23) — یقسولا (22) — M آلور auß corr.

— ایلندن (28) — کیسی — ی zu gesetzt — S, in V später آیرد — S 183 — VS — 27) صامدی

- نته اولدی غرق فرعون لعین * ایله کم اول ایتک اشتدک حالن
 30 قان اولردی آری صو کافرله * جانلری اولوریدی آندن قره
 ۱۲۵ تکریدن هر کون بونک کبی بلا * درلو درلو کالوریدی آنلرا
 اود خلیل اچون نته اولدی کلف * اوده دوشیجک اودی بولدی کلف
 بر اویزلّه نمرودی قهر ایلدی * اکا دنیا نعمتن زهر ایلدی
 قایر اون اولوریدی ابراهیم * معجزی بونک کبی بک دایما
 35 صالح اچون طوغدی طغدن بر دوه * امّتی التوردی صو آندن یکه
 ۱۳۰ هود اچون یل قردی اول منکرلری * طاغه طاشه اوردی اول کافرلری
 انلری کیم هود دلردی قمرمدی * انلرک آراسنه یل کیرمدی
 نوح اچون طوفان قهو کافرلری * بوغدی صوده قومدی هرکز دری
 قایندی صولر جهان اولدی دکز * نه انا قودی سو نه اوغل نه قز
 40 صو دکزدن قایندی بیکر کبی * بیروغن طوتدی نوحک قوللر کبی
 ۱۳۵ کندویچون بر کمی نوح ایلدی * امّتنی صودن آندن بکلدی
 نوح آدم کبی ایکنجی آته موز * آدم آنی بیلورز بز قاموموز
 بو اوکندر حق خاصنه صغنک * کمیدر آنک اوکودی تیز بنگ
 بک بونک کبی کرامت خالصرا * ویردی تگری کپرو آنی اول بله
 45 تگری اندی نه کم آنلر اندیلر * تگری حاضر در کورنلر کتدلر
 تکریدن کور نه کم آنلردن کلور * تکریدن بل نه کیم آنلردن قلور
 ۱۴۰ سن ولیدن آبری کورمه تگری * آندن استه خلقه صورمه تگری
 بندن ایشت تگری خاصن استه بول * اتکن طوت جانندن اولغل اکه قول
 تگری خاصی حق سری در دنیه ده * سر دیلرسک آنی طوتغل ای دده
 50 بن نته ایدم آرن سرن سزه * اول قولق قانی که بو سوزلر صغه

— (das ǰ in V undeutlich, in S ǰ) — ایشتونک اول ایتون چاون — V نیتّه * 29) —
 VS! انجن 36) — † (اوا S) V شودانندن اوا 35) — معجزه — S قابر 34) — S نمرودی 33) —
 — bis بکی — تنوردن 40) — سودن قومدی کمسه 38) — V قرمزی * 37) — S اورد —
 nur بیلور: *V etwa so: 42) — انده — (S ǰ) کندوزیچن 41) — VS! دوتنی — S بویرغین
 auch 44) — اوکوتی — S اوکوت دور 43) — S بیلورز; حرکات, sondern dicker; sind es keine
 — VS! آنی دوت — حاضر 48) — VS سن * 47) — کرانلر * — VS آیتی 45) — VS آنی
 49) — دلرسن 50) S 183 v. — *V one sonstige vocalzeichen آرن سرن, also wil V sec.
 — سرلر — um stellen, gegen SM

- ۱۴۰ سِرِدِلَه صَغْمَز قَوْلَقْلِرْنَه اولر * كِنْدوزندن كم چقرسه اول بلر
 اول نَسَايَسِي كم كِمَسَه بِلْمَدِي * اولكِم آني بولدي جاني اولمدي
 اوصكى فوغل دلو اول بو يولا * بو يولا بر جان ويرن يوز جان الا
 تِكْرِيْدِن در جان كِيرو ويركل اكا * كِم عَوْض ويره اوکش جانلر سكا
 55 اول يره اِك جاني كم بر يوز اوله * اكْمِيْن آندَه حالي ياوز اوله
 ۱۰۰ اويقوده كور جانكي قنده كيدر * سنسز آنده جان نچه اشلر ايدر
 سن ياتنجه كوددن جانك اوچر * قوش كبي قنده دلرسه ير ايچر
 كندوزندن يوز صورت بر جان الر * شهر اولور بازار اولر دكان اولر
 كندودن هم ير اولر هم كوك اولر * جان اويانقدر اكر كوكده يتور
 60 بويله بل كل سن اوليچك جانكي * جان ويرركن كي صقن ايمانكي
 ۱۰۰ كيم بله الهه آني جان تكريه * اوجق ايچره حوريلرله يوربه
 بختلو اول جانكه جاني عشقدر * قوللوغي بو يولك صافي صدقدر
 عشق سز جاني اولو بليك كرك * اولكه عاشقدر آني بلمك كرك
 كيم جانكي عشقه دري ايدَه * هم قرا كولق نورندن كيمده
 65 كندسي كبي سني خاص ايليه * رحمتندن يازوغك باغشليه
 ۱۴۰ بو جهانك اول آر كي استه كل * آني طوتغل غيروسن الدن قوغل
 آني طوتنلر جهان اسي اولور * بلكه آنلردن جهان ديري قلور
 بو جهان كوده كبي آنلر جاني * كوده يه بقمه ايچي كور جان قاني
 كوده كورينور جاني كوز كورمدي * جان نته لكني اوصلو صورمدي
 70 جان كورغز كم يزن كوزلو كوره * كوده دكل كله كيم قارشو طوره
 ۱۴۰ علمله كور جان يوزن قو بو كوزي * ايله كم اسك كورر هر بر سوزي

بلدي — (S) ist l nach getragen im zweiten *V — كِمَسِنَا (52) — بو اكيدين كم (51b) —
 — S سِنَسَز (56) — S سَنَكَا (54) — die vocalzeichen in V sind von späterer hand (53) 55) —
 S اِيچَر — S اِيچَر — بكي قاندا * اولر سا — VS ياتنچق — S سَن (57) —
 S اِيچَر! S sec. — V, S اِيچَرِيَا (61) — † كودا — S اِيَانَقْدَر (59) — 58^a, 59^a über 58^b —
 † بِلْمَاق (b) بِلْمَاق (63^a) — صافي — قولقي (62) — die vocale sec. m.; eben so كه über der zeile;
 S one vocale — VS; M hat wol بو نورندن بو قرانكولق كيدا (64) — S اِيْرَقِن (67) — S اِيْرَقِن (66) — VS رَحْمَتِنْدِن * — كِنْدوزِي بِيكِي (65) —
 S اِيْلَه (71) 72) stellt S um — كم كلا — كوزلر — كورنمس (70) — بكي بنلر (68) — S يِيْر (71) — VS! نو بو (71) —

- هر نَسَانَك كوزلری آیرقسدر * سنده یوز کوز وار دوکالنی کورر
 سوزلرک کوزی بایق قولق اولر * کی سوزی یاوز سوزی قولق بلور
 طتماغک کوزی آغزدر گودده * طتلوی آجیدن اول کی فرق ایده
 75 هر نَسَانَه یه آنک کوزیله بق * کیم کوره سن دشیمه سن سن ایرق
 ۱۷۰ جان یوزینه جانله باقیم کرک * جان دیلرسک کوددن چقیم کرک
 نور دیلرسک ور نور اولغل نور حون * حور دیلرسک ور حور اولغل حور چون
 78 آتله بلکل دوه جفت اولمدی * ایله کم یاوز ایدن کی بولمدی
 78^a هر نسه لایق کرک کیم جفت اوله * قانی اول اسلوبه بو سزدن طله
 79 هر کیم استر تکریمی اول اولودر * خلق اراسنده کنشدن بللودر
 80 کرکلو یوزی کمسبه هج بکزمز * تکریمی قاتنده بری بکه صمز
 ۱۷۰ تکریمی کورن کشی کوزلو اوچر * قارکو جانلر اوزرنه نور صچر
 آی بکی عالمه آیدنلق ویرر * یوزی نورندن قراکولق ورر
 دیری ایلر اولویسی عیسی بکی * یول آچر دکزده اول موسی بکی
 بک بونک بکی ایدر بر دمه اول * دکمه بر یخسوله ویرر مالی بول
 85 تاکه پیغامبر کرکدر اول بلور * کم آنی طوندی قومونی بولور
 نوری بردر موملرک کر یوز ایسه * اکی کوره هر کیم اول اوس سز ایسه
 صوسز ایسک برداغه بقمه صو ایچ * صورتنا نفسک باقر باشنی بیچ
 کوددن کج قاتی طوت بنده جانی * کم بولاسن جانک اچنده آنی
 جانک اچنده در اول کی استکل * آنی طوتغل برک ایروغن قوغل
 ۱۸۰ کم کوره سن جانک اچره تکریمی * کوستره سن قامسنه تکریمی

— طاتلوی — VS! کوده ده* — VS! اغر (74) — S 184 (73) — S دکالینی — S سنه (72)
 — bis دیلرسن (77) — دلرسن (76) — S نسانایا (75) die silbe نا in V nachträglich ein gefügt
 — S کم — S نسا — V om. (78^a) — S یاوز V یاور — بلغن — V bl. 3 (78) — S نور — bis جن
 S pr., wobei das erstere ل hinein corrigiert — S بللو — هر که (79) — S سوزدن طلا — S اسلو که — S الا
 S, in — † کوزلر اجر (81) — (سمز) V بنکی بیره سیمز — VS! هج (80) — corrigiert
 — S نور V یوز* — S ورر — V آی بکی (82) — eher و nach getragen — V اوزرنا
 V auß — S بول — مال — یقسوله — S دکمه — کیپی (84) — VS!
 — S تاکه پیغامبرلرنک وار (85) — † ناکه; also sollte M heißen
 موملرنک کر یوزسا* — نور (86) — سغامبرلرکدر (? ور)
 — (ن) V سوسدنکسا (87) — وار بلر — S

- ترکیجه بلسیدم ایدیدم سزه * سرلری کیم تکریدن دکدی بزه
 بلدوریدم سوزیله بلدوکمی * بلدربدم بن سزه بلدوکمی
 دیلرم کم کوره لر قامو آنی * جمله لر یخسول اوله بندن غنی
 بلدورم دوکلینه بلدوکمی * بولالر اولو کچی بولدوغمی
 ۹۵ یلوارورم تکریمی به بن دون وکون * کیم دوکالین یارلغه بنم اچون
 اتا کیبی دوکلینی سورم * قومیه تکریدن ایلک دیلرم
 سز دق بنی سوک ایله که بن * سزی سورم نته که جان وتن
 بن سزکچون گی دپلرون سز بکا * گی دیلامسز چرسز درت یکا
 کوزوکوزی تکریمی آجرسه بنی * کوره سز ایله کوررسز سز کونی
 ۱۰۰ بنی قاتی طوته سز بو دنیه ده * اولکه بندن آیرله قنده کیده
 یول بودر اول جانکه بو یولدن چقه * دکمه کاور کیبی جانی حقه
 تکریمی پیغام برندن استکل * زنه ار آنی حقدن ایری صنغل
 اولکه بولدی تکریمی کی طوت آنی * آنی بولیچق دیمه تکریمی قنی
 تکریمی اندن ایری دکل اچ کوزک * او ویرر سکا همیشه اوروزک
 ۱۰۵ کم بری اکی کوررسه شاشیدر * سوزینی اشتمکل قلماسیدر
 ای قزنداش بو سزی ایله که وار * اول بله کم تکریمی جانندن سور
 کوک ویر آنک قنده بر اول * تکریدن اچی طشی بر سر اول
 یوز اولرسه حرفلری بر سوز اولر * سوزلریله عاقبت بر کوز اولر
 نه وارسه اولور اول بر جان قالر * اول جهانده قولله سلطان قالر [91v.
 ۱۱۰ قول وسلطان بر درر ایکی دکل * اول سرا اچره بر اولور بک وقول
 تکریمی نورندن طلودر جانلری * ایکی کورمه کوزلویسک آنلری
 صورت اچره آنلر ایکی کورنر * معنی به بق کم کوراسن بر درر

VS بلدوغمی b) S — V بلدوغمی a) villeicht V بلدربدم 92a) — بن ای — ترکیجه 91)
 — یالوارورون — 95) S 184 v. — bis (b) S) بلدوغمی 94) VS جمله یوقسللر 93) —
 S آخرسا 99) — دیلروم 98) — V کم جا آنی تن — ساورم 97) — S سورم V سورم * 96)
 — V! دونسز * 100) — کورسر (V?S) ایلا که کوررسز کنی — V sec. auß آجرسا
 V اوروزونک — اول — ایرو 104) — استغل — VS تنکریمی * 102) — اول جان 101)
 — طاشی 107) — S ور — S فرنداش 106) — ایشتمغل قلماشی — کورر — کم که 105) —
 VS حرفلر — M یوز اولورسه سوزلری بر حرف صح, im texte steht nur 108) so am rande mit
 — کوزلویسین — V ظلو 111) — ناکه 109) —

- اولره باقن نوری اکی کورر * اوه بقمه نوره بق کم بر درر
 اوصلو اولر اچره نوری بر بيله * قنده کم کوره حقى آنده قله
 ۲۱۰ طومتدی سوزيله کم کيرو قییا * برکشبد ايله کم طاغده قییا
 خلق اکا درلرسه بو بول حق دکل * بو بولی قو حق بولن کی استه بول
 قولغینه قومیه اول سوزلری * حق نورن چون بللو کوردی کوزلری
 سوزلرن کوز سرلرک سوز صنمغل * دوکلسی یکلشدرر اینناغغل
 سوز آنکدر کم آچقدر کوزلری * اول نه دیرسه نکریدنر سوزلری
 ۲۱۵ اول کشی کم ايله اولدی آذر * نه کم اول ایسه قوموسی رازدر
 نکری رازن اندن ایشته ای ایچی * کی اولودر کورمکل آنسی کچی
 نکری دیدی صیرو اولدم موسیا * کندى دوستنی کشی بویله استیا
 اولو کچی کلدی بنسی کورمکه * نته در کم کلمدک سن سورمکه
 موسی دیدی حاشه سندن صیرولق * سن خالق سن سکه قندن صیرولق
 ۲۲۰ ینه دیدی صیرو اولدم کلمدک * دیدیکم سوزی حسابه آلمدک
 موسی دیدی بو سیری اکلامزم * مقصودک ندر بو سوزدن بلمزم
 نکری دیدی صیرو اولدی برولیم * دنیا اچره صیرولق دارتی دلیم
 بر کون آتی نیشه وارب کورمدک * نته سن دیوب حالندن صورمدک
 بن آنک صیرو لغندن صیرویم * صنه کم بن اول ولیمدن ایرویم
 ۲۲۵ کیم آتی کوره بنی کورمشدر اول * کیم آتی صوره بنی صورمشدر اول
 بنی آنده آنسی بنده کوروکز * بنی آندن آنسی بندن صورکوز
 کوده در اول بن جانی بیلک بنی * کون کبیدر کوکسی آنک بن کونی
 ایکیمز برز اکی کورمک بزی * طوتک آتی یارلغایه اول سزی
 کیم بنی آندن سچرسه اول بیق * دشمنمدر اوینسی باشینه بق

† برکشبد در — † دغدی (115) — VS! چقی * — VS! احرا * (114) — نور — VS! آوه (113)
 V سوزلرن کور سوزلرن سور ستمغل — S 185 (118) — S قییا — قولقینا (117) —
 — S سیرو (122) — اندن * ایسته (121) — VS! اینتمغل — S کوز . . . سوز ستمغل
 V دیزی * (126) (124) — سرمغا — کلمدن S بینى (V بنى) * کورمغا (123) — † دوستن
 — S دیپ — نیته (128) — S تنکر (127) — سردن — † انکلامزم (126) — المدن — کلمدن (125)
 S بیلنک (132) — VS! آن (131a) — S کرمشدر (130) — ولی دن ایروم — سیروم (129)
 — S بیزی — کورمانک — VS! بیروز * (133) — S دور — کول بکی — بونی —
 — V آوینی — VS! آنی بندن — sic M (134)

- 135 بن انكچون براندم عالمی * اول ولیم ایچون کتوردم آدمی ۲۳۰
 کیم طوغه اندن صغش سز کیشلر * جفت اولار ارکک ایله دیشلر
 هم بو اردن طوغلر خاص قوللرم * کیم بولر قانتلر مدر قوللرم
 بنی اول خاصلر بله کم بن نوم * انلری سونلری بن کی سوم
 خاص ارم بنم سرمدر بلکوز * نه کم اول ایدرسه آنسی قلکوز
- 140 کیم سوم قاموکوزی آنکچون * قاموکز اچک کوزی آنکچون ۲۳۰
 آکه باقک باقمکوز آیرق یوزه * کم نورندن نور کیره کوزوکزه
 رحتم اولدر جهانده کی بلک * اتکن طونک بنی اندن بولک
 کیم سزی اوجاغه اول خاص کتوره * نفسنک کیم یول اورر بوینن اوره
 قاموکزی طامودن اول کچوره * اوجق اچره شربتندن اچوره
- 145 حوریلرله آنده اچه سز سچی * کورمیه سز کمسه دن آنده کچی ۲۴۰
 اول سچیدن کم طهور اولدی ادی * نکری قرآنده آدین ایله دیدی
 اوجق اچره عدل اولر کوچ یوقدرر * نه کم آنده سز دیلرسز چوقدرر
 ییمک اچمک آنده دایدر بلک * جهد ایدک کیم بونده اوجغی بولک
 کر ویراسز بو جهانسی اوجغی * آلسز بونده بولاسز هم حق
- 150 کوردیلر بونده ارنلر نه که وار * نقدیکن یارینه بقمدی اولار ۲۴۰
 سن دق اجماعی بونده استکل * اوجاغیچون دنیایی الدن قوغل
 بونده بلدیله ارنلر بل بونی * دون اچنده کوردیلر بللو کونی
 قارکوده کوردیلر حق نورنی * دیو اچنده بولدیلر هم حورنی
 کفر اچنده دین وایمان بولدلر * کندولردن اولدرلر حق اولدیله
- 155 طمله کیبی اول دکزه کردیلر * کندولری نی دکزه ویردلر ۲۵۰
 طمله دیه انلره دکز دیکل * انلری طوتغل قلاننی قوغل

S — ساعشسز V ساغشسز * — دوعا (136) — ولیمچن ک بن — S یرتتم V یرتتم (135)
 — کیورا — اوجاغه (143) — S 185 v. — (141) — آجن (140) — خاصلرم (139) — † بولردن (137)
 سچودن (146) — کمسدا — VS! * آنده (145) — اول طامودن — (144) V bl. 4. — نفسنکر
 — Sur. 25, s. 76, 21. — (148) S wobei کی جهد ایدنک کی اوجاقی بونده یلنک? —
 S ور (150) — om. هم V — اوجغی (149) — بلنک? کی weg und list — اوجاقی (151) — † نقد بوکن یارنا بقمادلر —
 S قغل — (S) اوجاقیمچن * — استغل — اوجاقی (151) — † نقد بوکن یارنا بقمادلر —
 S قوغل — دیغل (156) — S و V, one کندولارینی * (155) — S قارانکودا (153)

Dann gehts weiter im persischen texte:

- قطرهاشان چون دران دریا فتاد * بندکیشان رفت هر يك شد قباد
 جزوهاشان چون شد اندر بحر كل * هر یکی کشتند هادی سُبُل
 نایب حقّند در ارض وسما * نایب حی نیستند از حق جدا
 کرد ایشان کرد حق باشد یقین * کر نه کوری چشم بکشا و بین ۲۵۵
 چون چنین شد حال منصور ای پسر * گفت انا الحق داد از دل جان و سر
 لیس فی جبّه سوی الله بایزید * گفت زان دعوی شد او اندر مرید
 اولیارا همچنین باشد سخن * زانکه ایشان شد روان علم لدن
 از تن چون لوله‌شان آب حیات * میرود از بی‌جهت اندر جهات
 تا کشد مرغابیان را سوی یم * تا نمانند اندرین خاک دژم ۲۶۰
 جنس را خواند بسوی جنس خود * تا شود پیدا که نیکست و که بد
 قلب و نقد از نور او پیدا بود * زو یکی والا یکی رسوا شود
 يك رود دلشا [د] از وی در نعیم * يك شود غمکین ازو اندر جحیم
 اولیا اسرار حقند ای پسر * آمده در صورت و نقش بشر
 هان میفت اندر غلط از نقش‌شان * کندر ایشانست عالمها مهان ۲۶۵
 عالم چه خالق عالم یقین * اندریشانست چشم بکشا بین
 جمله يك جانند اگرچه خود بتن * صد هزاران آمدند اندر زمن
 نقششان معدود نور جمله يك * این یقین است اندرین منکر بشك
 در یم حق جانهاشان بی نشان * بر جوان و پیر کشته دُرفشان
 این ولایت هست ایشانرا زحق * بی وسایط می‌برند از حق سبق ۲۷۰
 چون ترا آن رتبت واحوال نیست * وان چنان کار و کیا و حال نیست
 پاننداری تا جو ایشان ره بری * یا مشامی کز چنان کل بو بری
 پس بروروزشبان در ذکر باش * هم در آلالی خدا هم فکر باش
 ذاکر از مذکور دارد پرتوی * میرسد برتو ز ذکر نونوی
 میفزاید پرتو از ذکر انچنان * کش کمان آید که مقصد شد عیان ۲۷۵
 تا شود شادان که دیدم روی یار * اینچنین دید از چنان پرتو شمار
 نی یکاد زیتهای یضی هو * در بنی از بهر دل گفت ای هو

V دژم — S 186 (260) — زانک ازیشان (258) — S مزید — وزان (257) — جی (254)
 — † بکشا چشم و بین — جی (266) — يك شوذ دلشاذ (263) — پیزا شوذ (262) —
 — S پرتو V برتو (276) — VS پرتو ز ذکرش (274) — خدا در فکر — وشبان (273)
 — نیبی — S یضی — V یکاد زیتها (277)

- قلب مؤمن پس زخود روشن بود * نه از فتیل و آتش و روغن بود
 وصف پرتو باشد آن بی وصف دل * زانکه بی پرتو بود دل آب و گل
 ۲۸۰ پرتو مذکور دان آن روشنی * ذکر میکن دایما کر مؤمنسی
 نور حق از ذکر آید در درون * ذکر میکن تا شود نورت فزون
 از دل و جان باش ذاکر در طلب * تا رسی چون ذاکران در وصل رب
 زانکه از مذکور ذاکر می برد * هر نفس ذوقی وزان بر می خورد
 ذکر هر چیزی دهد چیزی بجان * هر چه باشد از عزیز و از مهان
 ۲۸۵ ذکر شهوت مر ترا شهوت دهد * ذکر رحمت در دلت رحمت دهد
 ذکر وحشت و وحشت آرد بیکمان * کرچه شادانی شوی غمکین ازان
 ذکر خیری کن کزان حیرت رسد * ذکر شرکم کن کزان ضیرت رسد
 چونکه دارد ذکر هر چیزی اثر * ذکر حق کن دایما ای بی خبر
 اذکروا الله گفت در قرآن خدا * وز کرم بنمود این ره را بما
 ۲۹۰ زانکه سوی حضرتش ذکرست راه * ذکر آمد از بلا جانها پناه
 ذکر دنیا از خدا دورت کند * زشت و نحس و کور و مغرورت کند
 پس برو ذکر خدا را کن کزین * دایما از جان بکوش در راه دین
 یاد میکن مرگ را هر روز و شب * باش نالان و زدل میکو برب
 کای کریم و ای رحیم و بُردبار * وی کنه را بی سبب آمرزگار
 ۲۹۵ بنده را زین عقبه آسان بگذران * تا برم ایمان سلامت زین جهان
 ذکر موت از موت برهاند ترا * یاد قوت از قوت بجهاند ترا
 جامکی میداد شخصی را عمر * تا زمرکش دمبدم بدهد خبر
 در ملا کوید که الموت ای عمر * کارش این باشد همه شام و سحر
 ذکر موت از جرمها پاکت کند * مهر دنیا را زبیخ و بن کند
 ۳۰۰ تا بدانی هست عالم در گذر * همچو کندر کُنک آب نامور
 نیست زاینده ز کُنک آب روان * عاریهست از جو رسد در کُنک آن
 پس منه بر عاریه دلرا ذکر * بند جان و دل بداد دادگر

S, مُهان V مُهان — 186 v. S (284) — زانک (283) 279) — † آن نی — bis V پرتو (279)
 — S sec. دهد V نهز (b) — am rande M در دلت aber دولت (285) — das ḡammah sec. —
 — زانک (290) — S اذکرو (289) — چونک (288) — ضربت — † خیرت — چیزی (287)
 — † bis فوت (296b) — VS1 وای (294b) — دایم از جان کوش اندر (292) — جان را
 — S, aber das zweite suppliert ای پدر † V ای نامور — کاندر (300) — om. V (298a) 297b) —

- آن طلب کن پس نباشد مستعار * رُو بدار از جستن عاریه عار
 در بقا آویز و بگذر از فنا * تا شوی باقی دران وصل ولقا [92v.
 غیر حق میدان که جمله هالکنند * کرچه روزی چند جانرا مالکنند ۳۰۰
 زندگی مارا زعکس نور اوست * نور او مغزست وهستی جمله پوشت
 جز خدا باقی نماند هیچ چیز * از غلام وشاه واز خوار وعزیر
 پس خدارا کیر اگر خواهی بقا * تاکه باشی دمبدم در ارتقا
 زندگ مانی چون خدا جانت دهد * از خطر دایم نکهبانت شود
 جمله قرآنرا فرو رفتم بفکر * درّهای نادره سقتم بفکر ۳۱۰
 حاصلی هر آیتی دیدم من این * که بیر از غیر من ای مرد دین
 چونکه گفت حق مشو از من تو دور * تا بمانی زندگ از من در سرور
 هر چه می خواهی زمن خواه ای غلام * تا دهم بی منّتی آنرا تمام
 وانچه خود از من بری در هر نفس * کی شود آن حاصلت از هیچ کس
 وی بمن پیوسته شو پیوسته تر * سوی من کن دایما سیر وسفر ۳۱۰
 پس پذیر اینرا بیغرا در جهاد * تا شوی از سلك ابدال وعباد
 انصالت این صلاتت با خدا * هم صیام وهم زکات مالها
 طاعت و ذیبرات شد پیوستگی * فسق وعصیان دوری وبکسستگی
 چون مزه یابی ازین نوع اتصال * متصل کردی رهی از انفصال
 انچنانکه پهلووی معشوق تو * چون نشینی ذوق یابی توبتو ۳۲۰
 چون نهی در زانوش از جان و دل * ذوق تو کردد دران دم بیشتر
 اول قرآن و آخررا بخوان * هست ازان مقصود این معنی بدان
 کای زمن بکسسته وکشته جدا * زودتر پیوسته شو با من بیا
 زانکه هر عضوی که شد از حی جدا * مرده اش خوان و بخوان زنده ورا
 کرچه جنبد ساعتی آن عضو او * در حقیقت ساکنش دان ای عمو ۳۲۰
 اتصالی چون ندارد با بدن * نیست دانش کرد او دگر متن
 شاخ سبزی کان جدا شد از درخت * همچنین دان کرچه دارد برك و رخت

303) کن کان — 304) ویکریز اصلو — S بقا — S sec. — 305) mit diesem verse endet das facsimile V; die folgenden varianten sind auß S — 306) مغزست — 307) S 187 —
 وای — 315) گئی — وانچ — 314) om. S — 312) حاصل — 311) درّهای — 310) شود — 309a) —
 آجنانک — 320) غیر طاعت دوری — 318) هم که صوم — 317) om. S — 316) دایما —
 جنبشش را دان تو ساکن — 325b) جی — زانک — 324) — . . . نهی بر . . . تو سر — 321) —
 دیکر — 326)

نی بر وبرك ونه سبزی ماندش * عاقل از اول چنین میدانندش
 همچنین آنکو بحق پیوسته نیست * کرچه همچون زنده جنبه مرده ایست
 آنکه دارد عقل ورای با رشاد * دیک ساکن جنبشش را چون جاد ۳۳۰
 زانکه هر جانی که با این شد زحی * لاشیش دان کر ترا بنمود شی
 جزو چون از کلّ خود کردد جدا * هستیش را نیست میدان ای کیا
 هر که نبود با خدا پیوسته او * مرده خواند کرچه دارد جنبش او
 رنک و بویش نیست خواهد شد عیان * جنبشش ساکن شود هم بیکمان
 چونکه از رنک ندارد او مدد * میرود در حال چون یخ بفسرد ۳۳۰

ÜBERSETZUNG.

[Dieses capitel dient] zur erleuterung dessen, daß diese welt, welche dem blicke als seiend und vorhanden erscheint, in warheit nichts und nicht vorhanden ist; und daß die welt der almacht und der idee, welche dem blicke als nichts und nicht vorhanden erscheint, eben seiend und vorhanden ist, wie der dichter sagt:

Die weisheit, durch welche sich der knoten löset, suche!
 eh die sele auß dem leibe empor steigt, suche;
 dieses nichts, das sein scheint, laß dahin,
 und jenes sein, das nichts scheint, suche.

Folglich, da das ware sein jenes nichts ist, muß man seine anhänglichkeit und liebeswerbung dem zu wenden, waß unvergänglich ist, damit der mensch unvergänglich bleibe. Ferner [dient es] zur bestätigung dessen, daß eine erscheinung von einer erscheinung, welche ir verwant ist, kraft gewinnt und zu nimt, gleichwie waßer von waßer und erde von erde, biß ins unendliche —, im gegensatze zu den übersinlichen erscheinungen, welche auß der idee entspringen: obgleich sie erscheinungen zu sein scheinen, sind sie es in warheit nicht, gleichwie auf dem waßer streifen¹¹⁾ entstehn und figuren bilden und als erscheinung erscheinen, aber ganz eigentlich ists nur waßer.

— زانک (331) — آنک (330) — جنبه همچو زنده — آنکو (329) — جنان — عقل (328) —
 — جونک (135) — خوانش — دارد رنک و بو (333) — S 187 v. — 332) — زحی auch

11) So übersetzte ich zweifelnd das wort زرها S zerha M; weder an زره Unsurf's («eispanzer» des flußes? s. meinen Shams i Fachri 189,2) noch an ذره ist zu denken: کرها wil mir auch nicht zu sagen.

Die übersinlichen erscheinungen wirken zu grunde richtend und vernichtend auf die sinlichen erscheinungen; gleich wie ;Azrâil sich dem menschen im augenblicke des sterbens in jeder erscheinung zeigt, die für jenen menschen passt, und wie ser der auch gegen jene erscheinung sich windet und strebt, so wird seine (des sterbenden) erscheinung (doch) hin und zu nichte. Darauß begreift sich, daß, obwol (;Azrâil) als erscheinung erscheint, er doch keine erscheinung ist, denn wenn er (wirklich) eine erscheinung wäre, so würde die erscheinung durch in nicht zu nichte, sondern gewönne kraft und würde stärker. Eben so der vollkommene meister: obgleich er erscheinung scheint, darf man in nicht als erscheinung an sehen, da die erscheinung des schülers durch in vernichtet wird, und von gut und bö, unglauben und glauben rein wird, und auß dem sein, das sie besitzt, um gewandelt wird und (noch) vor dem tode stirbt, und durch wißenschaft, verstand, erkenntnis und anblick des meisters (wider) lebendig wird. Aber zwischen der vernichtung durch ;Azrâil und der vernichtung durch den meister ist ein unterschied: denn ;Azrâil tötet den menschen, wie es seine natur ist, und kan nicht verwandeln und verändern; im gegensatze zum meister, welcher das kupfer des wesens des schülers durch die wunderkraft seines anblickes in gold verwandelt und verändert.

(Verse¹²).

1. Das nichtsein erkenne als sein, o verständiger, auf daß dich vom tode jene erkenntnis los kaufe. 2*. Nein! denn das sein ist auß dem nichtsein zum vorschein gekommen: also muß man seine liebe disem sein entziehen. 3. Beständig schaue an das nichtsein, auf daß du immer von neuem hundertfache erscheinungen erblickest. 4. Denn jenes steht außerhalb des gebildes von waßer und lem [des menschen], und hebt sein haupt wie ein fisch auß dem mere des herzens empor. 5. Die erscheinung, welche auß dem nichtsein ir haupt erhebt, reißt die erscheinung des leibes auß mit stumpf und stil.

6. Ob sie gleich dem blicke eine erscheinung scheint, so ist sie doch idee: das betrachte genau. 7. Nein! denn ;Azrâil zeigt sich selbst in jeder erscheinung, o jüngerling, 8. auf daß er in diser verkleidung die sele der leute auß irem leibe hole beständig. 9. Nicht ist er erscheinung: wenn er erscheinung wäre, wie könnte erscheinung durch erscheinung zu nichte werden? 10. Die sippe eines dinges empfängt vervollkommnung durch ire sippe, wie kan glük durch glük abgang erleiden?

11. Korn wird durch korn sicherlich mer; wenn fluß in fluß strömt, wirds der Oxus. 12. Ebenso, wiße, ists mit den heiligen, o son; durch sie wird das bild der erscheinungen zu nichte. 13. Wenn dir erscheinung scheint ir

12) Ein stern bei der ziffer des verses verweist auf die hinten folgenden bemerkungen.

Bulletin N. S. II (XXXIV) p. 315.

leib, so ist das falsch: jenes alles erkenne als idee. 14. Denn durch sie wird die erscheinung zu nichte, vor dir bleibt weder vil nach, noch wenig; 15. du wirst gänzlich ler von unglauben und glauben, du wirst rein von geiz und habgir und haß.

16. Jeden heiligen halte gleich mit ;Azrâil, seine erscheinung nenne nicht (so) wie (andere) erscheinungen. 17. Es schmilzt die erscheinung von seinem anblicke, frei wird die sele auß der welt der farbe und des geruches. 18. Wenn als gegensaz der erscheinung dir erscheint die erscheinung (des heiligen), so wirts dazu sein, daß sie dir zum unheil werde, 19. auf daß sie dich töte one schwert und one irgend eine keule, auf daß durch sie deine erscheinung ganz und gar zu nichte werde, 20. auf daß du hin gebest die erscheinung, und idee werdest durch sie, auf daß von dir an dir nicht ein härchen nach bleibe,

21. auf daß du auß dir selbst empor farest zur unvergänglichkeit, auf daß du hundert unvergänglichkeiten erlangest beim empor steigen. 22. Gleich wie der weizen, welcher um des brotes willen unter dem mülsteine so zu nichte wird, 23. und widerum das brot, wenn es im magen zu nichte wird, und auß dem unbelebten (stand) hinauß geht und belebt wird: 24. wenn du so auß dem leibe weichst, wirst du ganz sele, und weichst du auß der sele, so wirst du zu selen. 25. In der zerstörung schau solche aufbauung, und in dem kummer solche erfreuung!

26. Indessen jene zerstörung ist nicht wie dise, erkenne einen unendlichen unterschied zwischen jener und diser. 27*. Jene zerstörung fördert den bösen ins feuer, dise zerstörung geleitet an die seite des Freundes [Gottes]. 28. Dem toten schenket dise hundert leben, bestand in der unvergänglichkeit, ähnlich sich selbst. 29. Das verächtliche kupfer verwandelt sie in gold, den wertlosen stein in rubin und juwel. 30. Von (allen) übeln macht sie dich los, auf daß du werdest wolgefällig dem verlangen Gottes (oder: dem, den du suchest, Gotte¹³).

31. Jene zerstörung ist (aber) nicht diser art, mein bester: ob der mensch gut, ob böse ist auf der welt, — 32. so wie er ist, tötet sie in, ziehet einen jeden an seinen ort. 33. Nicht ist sie im stande in zu verwandeln, seine beschwerden durch weisheit zu lösen. 34. Aber der meister macht in lebendig durch den hauch, nimt gänzlich weg von im schmerz und kummer. 35. Von diser zerstörung zu jener ist ein weiter weg: unterscheide dise beiden wie feuer und licht.

36. Der vollkommene meister ist der dolmetscher der Warheit, über seine zunge fließen nur worte der warheit. 37*. Seine erscheinung ist

13) Variante in S: Ler macht sie das innere vom üblen, auf daß es werde wolgefällig der götlichen gnade.

wie ein mensch, er (aber wie) ein vogel; in seinem taue erblicke du den ocean, wenn du ein geweihter bist. 38. Waßer unterm stroh [d. h. verborgener wert] ist seine sele und sein leib, sein leib wie eine schale, sein mark die schönheit des Freundes. 39. Vor seiner sonne sind beide welten ein atom, neben jenem kornhaufen ist der verstand ein strohstäubchen. 40. Verstand, liebe und erkenntnis sind seine torwarte, er ist das süße mark und dise drei wie die schale.

41. Wie kan in jemand preisen, außer Gott, wie kan den sonnenglanz beschreiben der tiefe schatten? 42. Sonne ist das licht des Schöpfers und schatten die welt: wie kan die sonne im schatten offenbar werden? 43. Zu im spricht jeden augenblik die sele: O könig, die urvernunft ist vor deiner sonne gleich dem Suhâ-sterne. 44. Wem sol ich vergleichen deine schönheit, da du deines gleichen nicht hast in beiden welten. 45. Vor deiner schönheit sind lobpreisungen wie tadel, denn dein wesen ist erhaben über furcht und hoffnung.

46¹⁴⁾. O du von verborgener schönheit, o licht des nächtlichen dunkels! von dir ist das licht der sonne, wenn es erglänzt zur morgenzeit. 47. Verwundert ob dir ist der thron und der offenbarungbetrante geist (Gabriel), du schufest die bedenken und das gewisse. 48. Keinen weg gibts für den verstand zu dir, die quelle des waßers der reinheit ist in deinem munde. 49. Nicht erschaut dich jemand, außer der Schöpfer des daseins, von deinem sein gehn auß unter die creatur woltaten. 50. Du bist das licht des liches und das erhabene geheimnis, du leitest uns auf den rechten pfad.

51. Vom staube deiner erde schwindet die blindheit, von den quellen deiner gnade vergeht der durst. 52. Heil dem herzen, da du darin wonest, wie die nacht wird der tag, da du nicht darin bist. 53. Du bist der geist Gottes in seinen eigenschaften, du das licht der essenz (das ware licht) in seinen gnadenbezeugungen. 54*. Wer dich erschaut hat einen augenblik, erreichte seinen höchsten wunsch: schon nahet er sich dir (gänzlich), nachdem er (dir früher nur) nahe gekommen war. 55. Diß wort zu vernemen gibt es kein or; zu wem sol ichs reden, da nicht einer bei sinnen ist?

56. Das or des herzens ist der sin und die geistige einsicht, ein solches or findet genuß an disem gedichte. 57. Das or des hauptes ist allgemein, auch die tiere haben es; das or des geheimnisses ist etwaß besonderes für die wandler des pfades (die mystiker). 58. Für das or des geheimnisses ward das or am haupt ein schleier, laß das or des hauptes, und ergreif das or des geheimnisses. 59. Wenn der leib ab nimt, wächst das licht der sele, wenn die sele zu nimt, so geht sie auß dem leibe hinauß. 60. Wenn im brunnen des

14) Vers 46—54 sind arabisch; bei der übersetzung und erleuterung diser und der übrigen arabischen stellen hat mir mein vererter college baron Rosen freundlichst geholfen.

leibes das waßer der sele wallet, wird vol der brunnen und geht die sele hinauß im laufe.

61. Solange sich vermeret jenes reine waßer, fließt es wie ein bach durch gärten. 62. In disem leibe bist du gebliben mit gefeßelten füßen, daher fliegst du nicht wie die engel zum himmel. 63*. Wie die sele ortlos ist, so werde ortlos wie die sele, zu jenem rennplatze mache dich auf wie die männer. 64. Die sele war im laufe, sie erstarrte im leibe; mache sie wider flüßig, bring sie bald in eifer. 65. Da dise welt eine welt der erstarrung ist, so erkenne in ir bleiben gewislich als tot sein.

66. Durch die sonne der liebe und der trunkenheit und des verlangens schmelze beständig jene erstarrung, 67. damit sich löse jenes eis und zu fließen beginne, one irdischen leib, zum mere der selen; 68. damit die einzelne sele sich verbinde mit dem ganzen; damit sie auß jenem rosengarten rosen hole one dornen; 69. damit wider ins mer gehe jener tropfen, wie er von anfang an war, so werde. 70. Das mereswaßer ist one zweifel auß dem mere, zu guter lezt gehts wandernd zum mere (zurük).

71. Der sin von «Denn wir keren zu im zurük»¹⁵⁾ ist diß, höre mich, o man der kentnisse. 72. Nicht hörest du jenen ruf mit dem ore, ehe dein or nicht zur einsicht gewandelt ist. 73*. Solche einsicht kommt dir von den männern, ja hundert soicher kommt dir von den einzelnen. 74. Der Gottesman gewärt dir jenes einsichts-or, biß daß vor dir der schleier sich hebet. 75*. Es ist das fest des Maulâná, wir bei seinem schmause trinken den wein von dem schenken des «Er» (Gottes).

76*. Allmählich werden wir trunken von jenem moste, und sinken nider vor freude und lust. 77. Wir alle sind sele, obwol wir im leibe sind: den schußfaden des leibes weben wir in die werfte der sele. 78. Gesungen ward in seiner liebe diß gedicht, damit der einsichtige teil neme an seinem geheimnisse. 79. Da «könig diser und jener welt» sein wesen ist, vortrefflichkeit und huld und großmut seine zeichen sind, 80. so ward durch die erklärung seiner (eigenschaften) enthaltsamkeit und gottesfurcht lebendig, durch seine sonne der mond der sele leuchtend.

81. Durch sein wesen wurden die eigenschaften Gottes offenbar, kein auge sah je solches antliz. 82*. Durch seinen schönen character wurden voller perlen die oren, vor dem blicke hoben sich ab die schleier. 83. Vol wurden selen und herzen seines lichtes, die leiber tanzend beständig wegen seines festes. 84. Offenbarungsort Gottes war sein wesen in der welt, jedes verborgene ward durch in wie die sonne klar. 85. Das Methneví, in welchem die geheimnisse des Gottesweges enthalten, ist der süße kern, daran keine schale ist.

15) Sur. 15,23.

Bulletin N. S. II (XXXIV) p. 318.

86. Für die freunde sind gesprochen diese lere, damit sie lösen von ihrem innern die bande, 87. damit sie glättung schaffen den geistern, damit sie helle schenken den körpern, 88. damit gewandelt werde durch ihr elixir das dasein, damit perle werde der tropfen auß jenem mere der güte. 89. Die vergängliche sele wird durch jene gabe unvergänglich, da er für die sele auß barmherzigkeit schenke wird.

(Hier folgen die türkischen verse:)

90,1. Maulânâ ist der pol der heiligen, das wißet, waß er befohlen hat, das tuet. 91. Erbarmen von Gotte sind seine worte, sprechen sie blinde nach, so öffnen sich ihre augen. 92. Welcher mensch nach diesem worte den weg wandelt, den lon für in möge Gott mir verleihen. 93. Nicht hatte ich gut und habe, daß ich gebe, die freundschaft zu Im mit gütern deutlich zeige. 94*. Das gut, das Gott mir gab, ist dieses; wer dieses gut erwünscht, hei! ist weise. 95. Des verständigen mannes gut sind die worte, sein gut gibt er hin, kauft diese worte.

96,17. Gut ist staub, diese worte sind sele (leben): vernünftige fliehen vor jenem, halten hiebei an. 97. Das wort bleibet unvergänglich, die habe ist vergänglich: das lebendige erfasse, laß jenes das stirbt. 98. Gott erfasse, daß du bleibest ewiglich, tag und nacht von Gotte erflehe hilfe. 99*. Flehend, jammernd sprich zu ihm: «Tu erbarmen auß deiner gnade an mir; 100. mein «auge öffne, daß ich dich deutlich schaue, dem tropfen gleich ins mer dringe, «(da) weile.

«101,12*. Gleich wie der tropfen dem mere sich menget, sie nicht zwei «bleiben, tropfen und mer eins werden, 102. so möge auch ich dem tropfen «gleich mer werden, nicht sterben, (sondern) wie das mer lebendig bleiben.» 103. Die verständigen bleiben verwundert ob diesen worten: «wie solten die «geschöpfe den schöpfer schauen?» 104. Ich sage ihnen: «jenes antlitz schauet «keiner, wider (nur) schauet er sich selber. 105*. Gott gibt sein licht ihm, «bei diesem lichte schauet er Gott deutlich».

106,16a. Wenn licht in seinem auge ist, so schauet er licht, der sonne licht kommt zu ihm und weilet. 107,16b. Das licht ist eines, sih du es nicht als zwei an: ist in einem sele, so schauet er die sele. 108,16c. Alles ding, das von dir ist, nicht ists von ihm, solten auch solcher dinge in der welt vile sein. 109,16d. Verstand ist nötig, damit man den verstand schauen könne: ein tor, der keinen verstand hat, wie kan er (in) schauen? 110,16e. Wiße diß, daß dein verstand (allein) in nicht erkennt, eben so wie ein selenloser mensch die sele nicht schauen würde.

111,17. In silben passet (nur) so vil sin hinein; mit diesem worte schwebet der weise empor, 112. begreifet, daß (nur) Gott Gott geschauet hat, (und

daß es) Gottes licht ist, das nach Gott fragte. 113. Dem Maulânâ gleich war nicht (einer) auf der welt, solcher art keiner von der warheit erfüllt. 114*. Er ist die sonne, deren sterne die heiligen, allen läßt er ir licht(?) zu kommen. 115. Von Gotte findet jederman eine gabe, (doch) der außerwälten gabe ist besonders.

116,²². Die gabe, welche Gott dem Maulânâ gab, die gab er weder dem armen noch dem reichen. 117. Schauet ir in an mit meinem auge, seine geheimnisse erkundet von mir. 118. Ich will worte reden, die keiner geredet, ich wil genüße geben, die keiner genoßen, 119*. ich wil erenkleider geben, die keiner an getan: keiner hat meine gaben gezälet. 120*. Mich fragten die leute diß geheimnis: wie İsa den toten lebendig gemacht habe?

121,²⁷. Wie Mustafâ am himmel den mond gespalten? Wie er von den bösen die guten gesondert? 122. Wie in Mûsâ's hand der stab seinen feinden zum trotze zur schlange ward? 123*. Wie ertrunken ist der verfluchte Fir'aun, so wie du die geschichte (V. das gerücht) von disem hunde gehört hast? 124. (Wie) zu blute ward das reine waßer den ungläubigen, (und) ire selen davon schwarz wurden? 125. Von Gotte kam jeden tag solcherlei unheil verschidener art über sie.

126,³². Wie das feuer für den [Gottes-]freund (Abraham) zu drangsalen wurde: so bald er ins feuer stürzte, erfand er das feuer als rosen. 127. (Wie) durch eine bremße Er den Nimrod strafte, im die genüße des lebens zu gift machte. 128. (Wie) der sand zu mel wurde dem Ibrâhîm: wunder solcher art (gibts) noch tausende. 129*. (Wie) für Şalih auß dem berge ein kamel geboren ward, (und) er die gemeinde auß dem Sûdân nach hause fürte. 130. (Wie) für Hûd der sturm zerschmetterte jene gottesleugner, an stein und fels schlug jene ungläubigen:

131,³⁷. diejenigen, die Hûd wolte, trafer nicht, unter sie hinein fur der wind nicht. 132. (Wie) für Nûh die sintflut alle ungläubigen im waßer ersäuften (und) niemand (M nimmer) am leben ließ: 133. es wallten die waßer, die welt ward ein mer, weder vater ließ das waßer nach, noch son, noch tochter; 134. das waßer wallte auß dem mere (VS dem ofen) wie ein quell, hielt des Nûh befehl ein, wie knechte. 135. Für sich machte Nûh ein schif, errettete seine gemeinde dadurch auß dem waßer.

136,⁴². Nûh ist gleich Âdam, (ist) unser zweiter vater, als Âdam erkennen wir in alle. 137. Diß ist die lere: zu Gottes außerwältem nemet eure zuflucht; ein schif ist seine lere, schnell steigt ein. 138*. Tausend solcherlei wunder gab den außerwälten Gott; (immer) wider vermag er dises. 139*. Gott hat getan, waß jene taten, Gott ist zur stelle, die es schauten sind dahin gegangen. 140. Als von Gotte sih an, waß von inen kommet, als von Gotte erkenne, waß von inen bleibet.

141,47. Du betrachte Gott nicht als vom heiligen geschiden, von dem erkunde, nicht beim volke erfrage Gott. 142*. Von mir höre Gottes außerwälten, suche, find (in), seinen saum erfaße, von (ganzer) sele sei im knecht. 143*. Gottes außerwälter ist das geheimnis der Wahrheit in der welt, suchst du das geheimnis, so halt an in dich, o derwisch! 144. Wie sage ich euch des (Gottes-)mannes geheimnis, wo ist jenes or, in dem dise geheimnisse (M worte) raum finden? 145*. Das geheimnis passt auf die zunge nicht, waß sind (da) die oren? Wer auß sich selbst (VS auß disen beiden) herauß geht, der erkennt es.

146,52*. Jenes ding, das keiner (noch) gefunden, der das fand, dessen sele starb nicht. 147. Deinen verstand laß dahin, werd ein tor für disen weg: wer auf disen weg eine sele hin gibt, erlangt hundert selen. 148. Von Gott ist die sele, gib sie im zurük, damit er dir dagegen gebe vile selen. 149. In jenes land säe die sele, auf daß eines tausend werde: wer dort nicht säet, dessen sache steht schlimm. 150. Im schlafe sih deine sele, wo sie hin geht, waß für dinge dort one dich die sele treibet.

151,57*. Während du schläfst, fliegt deine sele auß dem leibe, (und) wie ein vogel, ißt und trinkt sie, wo sie wil. 152*. Auß sich selbst wird zu hundert gestalten eine sele, wird stat, wird markt, wird bude. 153. Auß sich selbst wird sie sowol erde wie himmel: die sele ist wach, wenn der leib schläft. 154*. So wiße, sobald du stirbst, deine sele: wann du die sele hin gibst, wolan, gedenke deines glaubens, 155*. auf daß mit sich in füre die sele zu Gotte, im paradise mit den hüris sich ergehe.

156,62*. Glücklich jene sele, deren sele liebe ist, deren dienstbarkeit auf disem wege lautere treue ist. 157*. Eine liebeleere sele muß man für tot erachten; (doch) der da der liebende ist, den muß man finden, 158. auf daß er deine sele durch liebe lebendig mache, und dise finsternis vor seinem lichte schwinde; 159. (auf daß) er dich, sich selbst gleich, zu einem vertrauten mache, auß seiner barmherzigkeit deine sünden vergebe. 160. In diser welt suche, wolan, jenen man, halt dich an in, waß außer im ist, laß auß der hand.

161,67. Die in fest halten, sind herren der welt, ja durch sie bleibt die welt lebend. 162. Dise welt ist wie der leib, sie seine sele: schau nicht auf den leib, ins innere schau, wo die sele ist. 163. Der leib ist sichtbar, die sele hat das auge nicht erschaut, nach der beschaffenheit der sele hat ein verständiger nicht gefragt. 164. Die sele zeigt sich nicht, daß ir antliz der sehende (VS die augen) schaue, nicht ist sie leib, daß sie komme, sich gegenüber stelle. 165. Durch wißen schau der sele antliz, — laß dises auge, — eben so wie dein verstand ein jedes wort schauet.

166,72. Ein jedes ding (bedarf) besonderer augen, in dir sind hundert augen, schauen alles. 167*. Der worte auge ist gewislich das or, das gute wort, das böse wort kennt das or. 168. Des geschmackes auge ist der

mund am leibe, süßes von sauerem unterscheidet er wol. 169. Auf jedes ding schau mit seinem auge, damit du sehest, nicht weit ab fallest. 170. Ins antliz der sele must du mit der sele schauen; begerest du die sele, so must du auß dem leibe hinauß gehn.

171,77. Begerest du licht, geh, werde licht um des lichtetes willen, begerest du ħûrîs, geh, werde ħûrî um der ħûrî willen. 172,78*. Mit dem rosse, wiße, parte sich nimmer das kamel, eben so wie wer böses tat nicht gutes fand. 173,78a*. Ein jedes ding muß (dazu) passen, daß es ein par werde, wo ist jener verständige, welcher dises wortes vol werde. 174,79. Jeder, der Gott suchet, der ist verständig, ist unter dem volke erkennbarer als die sonne. 175*. Sein schönes antliz gleichet nimmer jemandem, vor Gott passt sein eines nicht in tausend.

176,81. Der man, welcher Gott schauet, öfnet (auch anderer) augen (M.: fliegt augenbegabt), auf finstere selen streuet er licht. 177. Wie der mond spendet er helle auf der welt, vor dem lichte seines antlizes geht dahin die finsternis. 178. Lebendig macht er den toten, gleich wie ĩsâ, einen weg öfnet im mere jener gleich wie Mûsâ. 179*. Tausend der gleichen tut er in einem augenblicke, einem jeden armen gibt er habe in fülle. 180. Sovil du auch propheten hast, er kennt sie; wer in erfaßte, erlangt sie alle.

181,86*. Eines ist das licht der kerzen, ob irer gleich hundert sind, als zwei sihets an jeder, der unverständlich ist. 182. Bist du durstig, schau nicht in den krug, trink waßer: auf die erscheinung schaut deine sinlichkeit — hau ir das haupt ab. 183. Auß dem leibe weich, fest halt dich hier an der sele, damit du in deiner sele drinnen in (den meister) findest. 184*. In deiner sele drinnen ist er, wolan suche, in halt fest, das andre laß, 185. auf daß du in deiner sele Gott schauest, und allen Gott zeigest.

186,91. Wenn ichs türkisch könnte, würde ich euch sagen geheimnisse, welche von Gott uns zu teil geworden. 187. Ich würde in worten verkünden waß ich erkant, ich würde euch finden laßen waß ich gefunden. 188. Ich wünsche, daß alle in schauen möchten, daß alle armen durch mich reich würden. 189. Ich wil allen verkünden waß ich erkant, damit groß und klein finden möchten waß ich gefunden. 190*. Ich flehe zu Gotte tag und nacht: «Sei du allen gnädig um meinet willen».

191,96. Wie ein vater liebe ich sie alle, für alle erbitte ich von Gotte gnade. 192. Ir auch liebet mich, so wie ich euch liebe, gleich wie die sele der leib. 193. Ich wil für euch gutes, ir wollet für mich nicht gutes, fliehet nach (allen) vier seiten. 194. Wenn Gott eure augen öfnet, werdet ir mich schauen — eben so schauet ir den tag—, 195,100. werdet fest mich halten in diser welt: wer von mir sich scheidet, wo kommt er hin!

196. Diß ist der weg: der mensch (eigl. sele), welcher von disem wege

ab weicht, dessen sele gelangt, wie ein ungläubiger, nicht zur Warheit. 197. Gott erfrage von seinem propheten, hüte dich, halt disen nicht für gesondert von der Warheit. 198. Wer Gott gefunden hat, wolan, den halte du fest; sobald du in gefunden, sprich nicht: wo ist Gott? 199. Gott ist von im nicht gesondert, öfne dein auge: er spendet dir immerfort dein licht(?). 200*. Wer eines als zwei sihet, der ist schilend, auf sein wort höre nicht, es ist eitles zeug.

201,106. O bruder, dises wort, so wie es ist, weiß jener, der Gott von herzen liebt. 202. Himmel und erde ist vor im eins, durch Gott ist sein inneres und äußeres ein einzig geheimnis. 203. Sind seiner wörter hundert, (nur) ein wort ists, und durch seine (mereren) worte bildet sich endlich ein auge. 204. Waß da vorhanden ist, das stirbt, einzig die sele bleibet, in jener welt bleibet mit dem knechte der sultan: 205. knecht und sultan ist eins, nicht zweie, in jenem hause sind eins fürst und knecht.

206,111*. Von Gottes lichte so erfüllet sind ire selen, nicht als zwei sih sie an, wenn du (das) auge hast. 207. In der erscheinung scheinen sie zwei, auf den sin schau, damit du sehest: eins sind sie. 208*. Wer auf die häuser schauet, siht das licht zwiespältig, nicht aufs haus schaue, aufs licht schaue: eins ist es. 209*. Der verständige erkennt das licht in den häusern als eines, wo er die warheit schauet, dort bleibet er. 210. Nicht hat er sich gewant auf worte hin, daß er zurück gleite, gefestigt ist er gleich wie der fels im berge.

211,116. Sagt im das volk: «diser weg ist der ware nicht, laß disen weg, den weg der warheit, wolan, suche, finde» —, 212*. so läßt er dise worte nicht in sein or, da der warheit licht seine augen klar geschauet haben. 213*. Ire [der leute] worte für augen, ire geheimnisse für worte halte nicht: alles ist lüge, (daran) glaube nicht! 214. Das wort ist dessen, dem die augen offen sind, waß er auch saget, von Gotte sind seine worte. 215. Jener leute, die so geworden, gibts wenige: waß er (einer vor inen) auch spricht, es ist alles geheimnis.

216,121. Gottes geheimnis höre von im, o edler, gar groß ist er, nicht sih in an als kleinen. 217. Gott sprach: «Ich war krank» — zu Mûsâ — «verlangt man so nach seinem freunde? 218. Groß und klein kamen mich zu sehen, wie kommts, daß du nicht kamst mich zu besuchen?» 219. Mûsâ sprach: «Ferne von dir sei krankheit! du bist der schöpfer, woher (käme) dir krankheit?» 220. Wider sprach Er: «Krank war ich, (aber) du kamst nicht,» und sagte: «das wort hast du nicht in acht genommen».

221,126. Mûsâ sprach: «Dises geheimnis versteh ich nicht, waß dein zwek ist mit disem worte, weiß ich nicht». 222*. Gott sprach: «Krank ward einer meiner heiligen, auf der welt litt krankheit mein verzükter. 223*. Warum

bist du nicht eines tages gegangen und hast in besucht, und mit «wie gehts dir» nach seinem befinden gefragt? 224. Ich bin durch seine krankheit krank, denke nicht, daß ich von disem meinem heiligen gesondert sei. 225. Wer in schauet, der hat mich geschaut, wer nach im fraget, der hat nach mir gefragt.

226,¹³¹. Mich in im und in in mir erblicket, mich bei im und in bei mir erfraget. 227*. Der leib ist er, ich seine sele — wißet diß; wie der tag ist sein busen, ich seine sonne. 228. Wir beide sind eins, nicht als zweie sehet uns an, haltet euch an in, er wird euch gnädig sein. 229. Wer mich von im sondert (wörtl. weg streut), der ist gewislich mein feind, dessen haus stürze du auf sein haupt. 230*. Ich habe um seinet willen die welt erschaffen, um dises meines heiligen willen den Adam hervor gebracht,

231,¹³⁶. auf daß von im geboren werden zallose menschen, daß sich paren mit den mänlein die weiblein, 232*. und von disen geboren werden meine vertrauten knechte, welche sind meine flügel und meine arme. 233. Mich kennen dise vertrauten, wer ich bin; welche sie lieben, die liebe ich wol. 234. Mein vertrauter man ist mein geheimnis, wißet das, waß er saget, das tuet, 235*. damit ich euch alle liebe um seinet willen. Ir alle öffnet das auge um seinet willen,

236,¹⁴¹. auf in schauet, schauet nicht nach anderem antlize, damit von seinem lichte licht komme in euer auge. 237. Mein erbarmen ist er in welt, wolan, das wißet, seinen saum erfabet, mich findet durch in, 238*. auf daß euch ins paradis jener vertraute leite, (und) eurer sinlichkeit, die den weg belagert; den hals ab schlage; 239. (daß) euch alle an der hölle er vorbei leite, im paradise mit seinem tranke tränke; 240*. (daß) ir mit den hûris dort den süßen wein trinket, und nicht leidet von irgend jemandem dort gewalt,» —

241,^{146*}. von jenem weine, dessen namen Ṭahûr ward: Gott hat im Kur'ân seinen namen also genannt. 242. Im paradise ist gerechtigkeit, gewalt gibts nicht, was ir dort wünschet, ist in fülle da. 243*. Eßen trinken ist dort immer, das wißet, strengt euch an, daß ir (schon) hier das paradis erlanget. 244*. Wenn ir dahin gebet dise welt, so erlanget ir (schon) hier das paradis, schauet (M findet) selbst die Warheit. 245*. Geschauet haben (schon) hier die (Gottes-)männer alles waß da ist an barem; heute schauten sie nicht auf das morgen.

246,¹⁵¹. Du auch suche das paradis (schon) hier, um des paradises willen laß die welt auß der hand. 247. Hier haben es die (Gottes-)männer, wiße, gefunden, inmitten der nacht klar den tag geschauet; 248. in der finsternis schauten sie der Wahrheit licht, in dem dêv (teufel) fanden sie gar die hûri; 249. inmitten des unglaubens fanden sie gesez und glauben, sich selber starben sie und wurden Warheit. 250. Wie ein tropfen strömten sie zu

jenem mere, gaben sich selber dem mere hin. 251,156. «Tropfen» sage nicht zu inen, «mer» sage: an sie halt dich, das übrige laß dahin!

(Es geht auf persisch weiter:)

252. Als ire tropfen in jenes mer fielen, schwand ire knechtschaft, ein jeder ward ein kaiser. 253. Als ire atome ins mer des algemeinen kamen, wurden sie ein jeder ein fürer der pfade. 254*. Stathalter der Warheit sind sie auf erden und im himmel, die vertreter des Lebendigen sind nicht gesondert von der Warheit. 255. Um sie kreißten ist gewislich um Gott kreißten; wenn du nicht blind bist, öfne die augen und schau.

256*. Als so ward der zustand des Manşûr, o son, sprach er: «ich bin Gott», und gab von herzen hin leben und haupt. 257*. «Nichts ist in (meinem) rocke außer Gott», sprach Bâjazîd, und in folge diser behauptung kam er unter die verstoßenen. 258*. Mit den heiligen ists ganz die selbe sache, weil durch sie in fluß kam die wißenschaft von der außschließlichkeit (Gottes). 259. Auß irem rören gleichen leibe strömt das lebenswaßer vom Ursachlosen in die elemente, 260. auf daß es die waßervögel zum ocean ziehe, damit sie nicht verbleiben auf diser trübseligen erde.

261. Die sippe ruft (der heilige) zu irer sippe, damit offenbar werde, wer gut ist, wer böse. 262. Falsches und echtes wird durch sein licht offenbar, durch in wird der eine erhoben, der andere verachtet. 263. Einer geht herzerfreut durch in ins paradîs, der andere geht bekümmert durch in ins höllenfeuer. 264. Die heiligen sind Gottes geheimnisse, o son, her gekommen in der erscheinung und dem bilde des fleisches. 265. Hüte dich, falle nicht in irtum durch ir bild, denn in inen sind welten verborgen.

266*. Welten wovon? Der schöpfer der welten ist gewislich in inen, öfne das auge und schau! 267. Alle sind sie eine sele, ob sie wol im leibe zu hundert tausenden gekommen sind im (laufe der) zeit. 268. Ir bild ist geschwunden, aller licht (aber) ist eines, das ist gewis, darauf schau nicht mit zweifel. 269. Im oceane der Warheit wurden ire selen spurlos, auf jung und alt perlen streuend. 270. Dise heiligkeit ist inen von der Warheit: one vermittelung gewinnen sie von der Warheit den preiß.

271. Da du dise stufe und begeisterung nicht besitzest, und solche tatkraft und geschik nicht besitzest, 272. nicht die füße dazu hast, um wie sie den weg zu wandeln, oder den geruchssin, um auß solcher rose den duft ein zu ziehen: 273. so geh hin, sei tag und nacht in «gedenkung», und über die woltaten Gottes in nachsinnen. 274. Der «gedenkende» erhält von «dem dessen gedacht wird» einen lichtstral, es kommt der lichtstral durch seine gedenkung immer wider von neuem. 275. Es wächst der stral

durch die gedenkung also, daß im (dem gedenkenden) die meinung kommt: «das zil ist sichtbar geworden»;

276*. daß er froh wird: «ich habe des Freundes antliz geschaut!» Solches schaute er durch solche menge der lichtstralen. 277*. Nein! «es genügte ir (der lampe) öl beinahe (one feuer) zu leuchten» hat Er im Kūr'ân in bezug auf das herz gesprochen, o freund. 278. Das herz des gläubigen wird also durch sich selbst erleuchtet, nicht durch docht und feuer und öl geschieht das: 279. (doch) ist diß eine beschreibung des lichtstrales, nicht eine beschreibung des herzens, weil one lichtstral das herz (nur) waßer und lem ist. 280. Als einen lichtstral von dem dessen gedacht wird erkenne jene helle, gedenkung treibe beständig, so du ein gläubiger bist.

281. Das licht Gottes kommt durch die gedenkung ins innere, gedenkung treibe, auf daß dir das licht zu neme. 282. Von (ganzem) herzen und (ganzer) sele sei ein gedenkender im suchen (nach der warheit), damit du wie die gedenkenden zur vereinigung mit dem Herrn kommest. 283. Denn von dem dessen gedacht wird erlanget der gedenkende mit jedem atemzuge genuß, und schmeckt von im frucht. 284. Das gedenken eines jeden dinges gibt das ding in die sele, waß es auch sei von edlem oder verächtlichem. 285. Das gedenken der begirde gibt dir begirde, das gedenken des erbarmens flößt dir ins herz erbarmen,

286. das gedenken der traurigkeit bringet zweifellos traurigkeit: wenn du frölich bist, wirst du betrübt davon. 287. Treib gedenkung von gutem, damit dir davon gutes zu komme, gedenkung von bösem treib ja nicht, weil dir davon arges zu kommt. 288. Da die gedenkung eines jeden dinges spuren hinterläßt, so treib beständig gedenkung der Warheit, o du unkundiger. 289*. «Gedenket Gottes» sprach im Kūr'ân Gott, und wis auß barmherzigkeit uns disen weg. 290. Denn zu seiner gegenwart ist das gedenken der weg, das gedenken ward eine zuflucht der selen vor dem unheile.

291. Das gedenken an die welt entfernt dich von Gotte, bös und unrein und blind und eingebildet macht es dich. 292. Also geh hin, erwäle das gedenken an Gott, beständig von (ganzer) sele strebe auf dem wege des gesetzes. 293. Erwähne dich an den tod jeden tag und nacht, sei ein flehender und sprich von herzen zu Gott: 294. «O gütiger, o barmherziger, o langmütiger! und o du, der sünde vergeber one grund! 295. Deinen knecht füre leicht über dise steile, auf daß ich den glauben unversert auß dieser welt (hinüber) trage».

296. Das gedenken an den tod befreiet dich vom tode, die erinnerung an das sterben läßt dich das sterben überspringen. 297*. Ein kleid gab einem manne ;Umar, damit er in immer wider an den tod erwähne, 298. in der versammlung spreche: «der tod, o ;Umar!» und das sein amt sei alle abend

und morgen. 299. Das gedenken an den tod macht rein von missetaten, reißt die liebe zur welt mit stumpf und stil auß, 300. so daß du das sein der welt in (stetem) fluße erfindest, gleich wie in der röre das waßer, o edler.

301. Nicht entspringt auß der röre das fließende wasser, es ist ein dar-lehen, auß dem fluße kommt es in die röre. 302. Darum neige dein herz nicht weiter zu dem darlehen, schließ sele und herz an die gerechtigkeit des Gerechten. 303. Dises erstrebe, dann wird es (für dich) nichts entlehntes mer sein: geh, schäme dich darlehen zu suchen. 304. Häng dich an die unvergänglichkeit und entgeh der vergänglichkeit, damit du unvergänglich werdest in jener vereinigung und anschauung. 305. Wiße, daß alle die außer Gott (wandeln) vergänglich sind, ob sie gleich ein par tage (lang) einer sele besitzer sind.

306. Uns ist (zu teil) das leben von dem widerscheine seines lichtetes, sein licht ist der kern, und alles sein die schale. 307. Außer Gott bleibt kein ding unvergänglich, ob knecht oder könig, ob nidrig oder vornem. 308. Also ergreif Gott, wenn du unvergänglichkeit wünschest, damit du von augenblik zu augenblik im «auf steigen» seiest, 309. lebendig bleibest, wenn Gott dir leben gibt (SV deine sele wird), vor gefar stäts dein behüter wird. 310. Den ganzen Kur'ân bin ich durch gegangen mit überlegen, herliche perlen reihte ich auf im überlegen;

311. als ergebnis jedes verses ersah ich dises: «laß ab von anderem als mir, o man des glaubens». 312. Denn Gott sprach zu dir: «Von mir entferne du dich nicht, damit du lebendig bleibest durch mich in freuden. 313. Alles waß du wünschest erwünsche von mir, o knecht, damit ich one dankforderung es vollkommen gebe: 314. (denn) waß du (schon) von mir erlangst bei jedem atemzuge, wie könnte es dir zu teil werden von irgend jemandem (sonst)? 315. O, an mich schließ dich an immer inniger, zu mir richte stäts deinen gang und weg».

316. Also nim diß entgegen, wachse im streben, auf daß du ein tretest in die reihe der «stellvertreter» und der «knechte». 317. Vereinigung mit Gotte ist dir diser segen, zugleich fasten und almosen geben von der habe. 318. Gehorsam und fromme werke ward die anhänglichkeit, übertretung und aufsäßigkeit — die entfernung und entfremdung. 319. Wenn du geschmak findest an diser art vereinigung, wirst du ein (mit Gott) vereinter und los von der abscheidung: 320. gleich wie, wann du zur seite des geliebten sitzest, du genuß findest mal auf mal,

321. (und) wann du im aufs knie legest sele und haupt, dein genuß in jenem augenblicke größer wird. 322. Lis den Kur'ân von anfang biß zu ende, waß von im bezwekt wird, ist diser gedanke, wiße: 323. «o der du von Mir getrennt und ab gewant bist! vereine dich eiligst und komm zu

Mir!» 324. Denn jedes glid, das vom Lebendigen ab getrennt ist, das heiß tot, heiß es nicht lebendig. 325. Ob sich gleich ein stündchen reget jenes glid von im, so erkenne es in warheit als unbeweglich, o freund:

326. da es keine verbindung hat mit dem leibe, so halt es für nichts, um es web dich weiter nicht. 327. Einen grünen zweig, der getrennt worden vom baume, erkenne als eben so (tot), wenn er auch blätter und blüten trägt. 328. Weder frucht noch blätter noch grünes bleibt an im, der verständige erkennt in von anfang an als solch (toten). 329. Eben so ist jener, welcher mit Gott nicht verbunden ist; ob er gleich als lebendig sich reget, ist er ein leichnam. 330. Wer verstand und einsicht bei rechter leitung besitzt, der ersah dessen regung als unbeweglich, wie erstarrung.

331. Denn jede sele, welche bei disem (allen) von Gott sich ab kerte, halt sie für ein nicht-ding, ob sie dir gleich ein ding schin. 332. Wenn ein teil von seinem ganzen ab getrennt ist, so erkenne dessen sein als nicht-sein, o lieber! 333. Jeder der nicht mit Gott verbunden ist, nenne in tot, ob er gleich bewegung besitzt. 334. Seine farbe und duft wird offenbar zu nichte werden, auch seine bewegung stille stehn eben so unzweifelhaft; 335. denn vom lebenden hat es keine hilfe, es geht hin, gefrieret alsbald wie eis.

BEMERKUNGEN.

V. 2. Die rhetorische figur, einen noch gar nicht gemachten einwurf im voraus zu verneinen, und dadurch den folgenden außspruch zu bekräftigen, finden wir noch v. 7. 277, und öfters im *Metnevi*.

V. 27. Freund, Warheit, Schöpfer, Er, Herr — alles sind bezeichnungen Gottes bei den mystikern.

V. 37. Meine übersetzung des rätselhaften *آن دمى*, wie alle drei hdss. lesen, beruht auf der glosse zu dem folgenden verse im IVten buche des *Metnevi*¹⁶), welches unserem verfaßer ja zum vorbilde gedient hat:

16) pag. 420,19 der äußerst nützlichen Teherâner lithographie (3+673+146+6 pagg. fol.), welche außer der seiten- und zeilenzählung und randglossen noch ein alphabetisch geordnetes verzeichnis aller versanfänge bietet. Der schluß der unterschrift lautet: ..... در عهد دولت ناصرالدين شاه خاقان ..... بفرمايش جناب ..... امير الامراء العظام محمد رحيم خان علاء الدوله ..... اين كتاب مثنوى مولوى بزینت طبع فحلى كشت وفهرست آن كه موسوم بکشف الابيات است بحسن اهتمام مقرب الخاقان آقا ميرزا محمد طاهر مستوفى كاشانى سمت نظم وترتيب پذيرفت فى ۱۲۹۹ هجرى

چند روزی سیر خوردند از عطا ، آن دمى و آدمى و چارپا
چون شکم پرگشت و بر نعمت زدند ، وان ضرورت رفت و طاغی آمدند

: آن دمى کنایه از مرغانست: In den wörterbüchern habe ich nichts zur erklärung diser glosse gefunden, selbst in den اللغات nicht, und weiß auch nicht, ob دَمى oder دُمى zu lesen ist.

V. 54. So erlaube ich mir die termini تدلی und دنی wider zu geben, welche besondere stadien der mystischen annäherung an Gott bezeichnen; vgl. Definitiones Dschordschani ed. G. Flügel. Lpz. 1845 p. ۵۹. Diese ausdrücke sind der Kur'anstelle 53,8 entnommen, welche Husain Vâiz folgender maßen commentiert (مواهب علیّه cod. Mus. Asiat. n° 332^b fol. 653): ثم دنا پس نزدیک آمد جبرئیل به پیغمبر صلح بعد از آنکه اورا دیده و بیهوش شده بود فتدلی [^a زاد فی القرب جل به] پس سر فرود آورد بجهت سخن گفتن با وی فکان پس بود مسافت میان جبرئیل و محمد صم قاب قوسین مقدار دو کمان او ادنی بلکه نزدیکتر از ان ، و بقول جمعی بعضی از ضمایر راجع بحق است و بعضی به پیغمبر برین نوع که ثم دنا پس نزدیک شد محمد صلعم بحضرة احدیة یعنی مقرب درگاه الوهیت کشت بکانه و منزله نه بمنزل و مکان فتدلی پس فروتنی کرد یعنی سجده خدمت آورد خدایرا و چون ان مرتبه بواسطه خدمت یافته بود دیگر باره در وظیفه خدمت افزود و در سجده و عده قرب نیز هست که اقرب ما یكون العبد من ربه ان یكون ساجدا فکان قاب قوسین او ادنی کنایتست از تاکید قربت و تقریب محبة و بواسطه تقریب بافهام در صورت تمثیل مودى شده چه عاده عطاء عرب ان می بوده که چون تاکید عهدی و توثیق عقدی خواستندی که نقض بدان راه نیابد هر يك از متعاقدان کمان خود حاضر ساخته با یکدیگر انضمام دادندی و هر دو به یکبار قبضتین را گرفته و یکبار کشیده باتفاق يك تیر از ان بینداختندی و این صورت ازیشان اشاره بان معنی بودی که موافقه کلی میان ما تحقق پذیرفت و مصادقه اصلی بر وجهی تمهید یافت که بعد از ان رضا و سخط ان یکی عین رضا و سخط ان دیگر است پس کویا درین آیه باعنایت ان معنی مودى شده که محبت و قربت پیغمبر صلعم با حق تعالی بمثابة تاکید یافته که مقبول رسول الله صلعم مقبول خداوندست (653 v) و مردود مصطفی صلعم مردود درگاه خدا و علی هذا القیاس ، و نزد محققان دنی اشاره بکان نفس مقدس اوست و تدلی بمنزل دل مطهر او فکان قاب قوسین بمقام روح مطیب او او ادنی برتبه سر منور او و نفس در مکان خدمت بود و دل او در منزل محبة و روح او در مقام قربت و سر او در

^a) glosse zwischen den zeilen.

مرتبه مشاهده ، شيخ ابو الحسين نوري^a را قدس سره از معنى اين ايه پرسيدند
جواب داد كه جايى كه جبرئيل در نكجند نوري^b كيسست كه ازان سخن تواند گفت بيت

خيمه برون زد ز حدود جهات ، پرده او شد تتق نور ذات
تيركئ هست ازو دور كشت ، پردكئ پرده ان نور كشت
كيسست كزان پرده شود پرده ساز ، زمزمه كويد ازان پرده باز

Vs. 63. *die männer* entspricht dem arab. الرجال «les hommes distingués par leur avancement dans la vie spirituelle», wie de Sacy (Not. & Extr. XII, 1 p. 369 n.) diesen şūfischen terminus erklärt; unten in den türkischen versen gebraucht der autor ارنلر 245,150. 247,152 und ار 160,66. 232,137 M. 234,139 M. 144,50: an letzterer stelle ist اپيڭ zu lesen.

Vs. 73. افراد sind die nicht unter der aufsicht des oberhauptes (قطب vs. 90,1) stehnden, vgl. Flügel ZDMG. XX, 38.37.

Vs. 75. D. h. der Maulânâ ist der schenke, welcher den wein der liebe zu Im (Gott) den geweihten auß teilt; vgl. Tholuck, Ssufismus p. 309.

Vs. 76. پستی ميكنيم wörtl. *wir machen ernidrigung*, ist höchst warscheinlich auch terminus technicus; vill. mit dem erwänten تدلى zusammen zu stellen, vgl. Lane s. v.

Vs. 82. 83. Man beachte die construction von پر, und das instrumentale خلق.

Vs. 94,5. In مالی (مال V مال S) haben wir das persische يای اشارت, eben so بخششی 116,22.

Vs. 99,10. Die gerundia sind durchgängig mit y (ÿ) zu lesen, also jaл-варуи, кылуи u. s. w. Eben so die verbalendungen -ур, -дук, die pronominalen suffixa -ум, -умуз, -уз, -уң, -уңуз, und die suffixa -у, -ук, -лу, -лук; vgl. die beispiele auß dem griechisch-türkischen glaubensbekenntnisse des patriarchen Gennadios (Migne, Patrol. ser. Gr. CLX, 333 ff.), welche ich in den Зап. Вост. Отд. И. Р. Археол. О. III, 393 an geführt habe. Auch waß weiter unten in griechischer transcription gegeben ist, entneme ich disem wichtigen alt-türkischen texte (nach Ilminskis l. c. genantem abdrucke), welcher wol eine erneute collation verdiente. — Dem possessiv-suffix -ы(и), -і(и) und dem participialen -мыш, -миш würde ich aber nicht labiale vocale zu schreiben.

Vs. 101,12. Ob in der wurzelsilbe nicht in manchen fällen i anstat ä zu lesen wäre, möchte ich nicht so strict verneinen. Man vergleiche die jetzige (und ältere) osmanische außsprache in wörtern wie: idi (ιτι, ητι), icä (χιμισε), iki (ιχι, ιχιτζι), iſitmäk, ritmäk, niçä; zweifeln läßt sich bei: nitä — nätä

a) vgl. نفحات الانس ed. N. Lees p. 117. — b) sic.

(νετεχιμ), ġirÿ (γχιρϑ) — ġärÿ (γχερϑ), it-māk (ιτ-) — ätmāk (ετ-), iltmāk (ιλτϑρ) — ältmāk; värmāk — virmāk (βιρϑρ). Die ganze frage bedarf noch ein gehn-der untersuchungen auf grund der ältesten handschriften. Man vgl. jezt die proben auß der alten hds. der فرق وزير (K. Ö. Bibl., Dorn n° 579, v. j. 904) welche Smirnov in seinen Образцовыя произведенія османской литературы въ извлеченіяхъ и отрывкахъ. Спб. 1891 p. 294 — 300 mit teilt.

Vs. 105,16. Den zweiten halbvers lese ich: ол нур илә таңрији (vill. таң-рыји, vgl. таар:) bällÿ görÿp (vgl. vs. 212,117. 247,152), — und transcribiere die folgenden fünf neuen verse:

- 106,16^a. нур äġär ола гөзіндä нур гөрä,
гÿнäшнiң нуры аңа гälä дура.
107,16^b. нуре бир дур, iki гөрmä сән аны,
ңан олур-сä (-са) кишидä, гөрä ңаны.
108,16^c. häр нäsä кiм сändän, андан jok дурур,
ол нäsä ġärчи ңиһанда чок дурур.
109,16^d. ус ġäräk, кiм услары гөрä билä,
дälÿнiң кiм уссы jok нätä гөрä.
110,16^e. бил буны кiм уссуң аны билmäjä,
äilä (öilä) кiм ңансыз киши ңан гөрmäjä.

Mit e bezeichne ich den metrischen vocal, welchen Sultān Veled nach persischem vorbilde öfters an wendet, z. b. 96,7 SM. малç, 123,29 ġarke, 156,62 бахтеду, ышке, сыдкe 157,63 ышкесыз 203,108 SV. олур-сä һарфелар, 215,120 разe дур (waß auf das türk. азe дур reimt), und noch bei einem türk. worte 184,89 бәркe. Dagegen ist 248,153 حورنى һурини (һурыны) zu lesen im reim auf һак һурыны, d. h. حورىنى.

Vs. 114,20. اوروزى acc. und 199,104 اوروزك ist wol das schwierigste wort unseres textes. Ich neige mich Radloff's ansicht zu, daß wir es hier mit dem türkisierten pers. روز tag im sinne von licht zu tun haben; denn روزى arabisiert رزق (auß'phl. رزق) = to. أرز bei Zenker scheint mir durch den zusammenhang auß geschlossen. Das wort ырыç glük (Radloff, Vers. e. WB. 1368-9), welches außер im Cumanicus noch bei Kirgisen und Altaiern nach gewissen ist, könnte doch ser wol iranischen ursprungs und mit unserem wort identisch sein: es gehörte dann zu den ältern, vorislamischen lenwörtern.

Vs. 119,25. Die lesart صائدى M gegen صائدى VS ist durch den reim gesichert, und der verbalstam cai zälēn genügend belegt, eben so wie das subst. cai zal. Von disem lezteren möchte ich die kasanische postposition сажын je ab leiten, z. b. көн сажын jeden tag, tag für tag, içкән сажын je beim trinken, so oft man trinkt, киши сажын бирәр сум бирдi jedem manne gab er je einen rubel (s. Bálint, Kazáni-tatár nyelvтанulmányok II p. 131). Es ist

der alte türkische casus adverbialis — um in so zu nennen — auf -ын, -ін, welchen mein herr college Radloff im Kudatku Bilik noch als lebend nach weist, vgl. seinen Versuch e. WB. 959 тілін әмгәмиш *der von* (eigl. *an, in betref*) *der zunge geplagte*, көңүл сиппін ачма сөзін *des herzens geheimnis eröffne nicht mit worten*, 1090 отруп өзі жалғузын *ganz allein sitzend*, 1212 тілін әткү сөс *gute worte mit der zunge* (geredet), 1239 өрдүгүн *heimlicher weise*, 1260 өдүн *وقت* در این وقت, 1275 өтсүзүн *unverzüglich*, u. dgl. mer. Hieher gehören manche jetzt zu reinen adverbien erstarrte formen, wie астын *unten*, үстүн *oben*, аңсызын *unerwarteter weise*, жазын *im sommer*, кышын *im winter*, und wol auch das uralte *үчин *لوجون* ' *لوجون* wegen von үч *ende, oberteil*. Noch möchte ich hieher ziehen das suffix *لین* ' *جلین* (Müller, Türkische Grammatik § 92^b, N; Viguier p. 205 spricht -лајын, -ләјін; -ңылајын, -ңул°, -ңиләјін, -ңүл° auß), welches ich in den oben genannten Записки III, 392 fälschlich für ein ptc. praes. habe auß geben wollen, waß hiemit revociert sei. In welchem verhältnis steht diser -н-casus zu dem von Böhtlingk (zu Kasembeg-Zenker, Bull. hist.-phil. V, 297, wobei er schon auf mehrere adverbia hin weist) an genommenen -н-stamme, und auch — ich wage es auß zu sprechen — zu dem genus essivum (intransitivum, reflexivum, passivum) der verba, welches durch anhängung von -(ы)н an die wurzel gebildet wird? Es scheint freilich, als ob die verbalen suffixa im türkischen (außer den personalendungen) verbalen ursprungs seien, doch drückt meines erachtens das -н am verbum gerade den zustand auß: solche stämme konten dann später auch passive function erhalten. Das -л des eigentlichen passivs ist von ол *sein* wol nicht zu trennen.

Vs. 120,26 ff. Zu den legenden, auf welche in disen versen an gespielt wird, vgl. Behrnauer und Fleischer l. c. und Weil, Biblische Legenden der Muselmänner. Lpz. 1848, auch Wheeler, The Qur'ân im index.

Vs. 123,29 ist zu lesen: нәтә олды барке фирәун-і лајін mit *كسرة اضافت*, welches aber wol kaum vs. 245,150 SM: *накд-і бу гүн* an zu nemen ist.

Vs. 129,35. Die lesart von M versteh ich nicht; auch in betref des *سودان* der andern *جای تامل است*. Für sagenforscher interessant ist Palmer's versuch dise legende zu deuten, s. The Qurân I (Sacred Books of the East VI) p. 147 N.

Vs. 138,44. Alle hdss. lesen *آئی* und das mit recht. Fleischer hatte bei seiner änderung in *آتئی* ärtti übersehen, daß *بلمک* auch *können* heißt, meistens freilich als hilfsverb, vgl. 186,91. Ich lese also: *вәрді тәңрі, гәрү (гирү) аны ол билә*.

Vs. 139,45. Ich lese mit M: *тәңрі әтді (итти) нә кім анлар әтдиләр (итриләр) | тәңрі һазыр дур, гөрәнләр гәтдиләр (гитриләр)*, und halte das für die einzig

singemäße lesung, vgl. waß die folgenden verse von der identität Gottes mit seinen erwählten leren. Die vocalzeichen in SV brauchen nicht auf rechnung des dichters gesetzt zu werden.

Vs. 142,48. M bietet die richtige lesart ätäkin, vgl. 237,142.

Vs. 143,49 ist zu lesen: cır dilär-cäñ аны дуткыл äi дәдä. Eben so der conditional 170,76. 171,77.

Vs. 145,51. Zu lesen олып M für алып, eben so 149,55 ола.

Vs. 146,52. Das metrum fordert кимäcnä.

Vs. 151,57. Da SV einige notorische feler nach gewissen worden, so möchte ich auch hier die lesart von M dilär-cä vor ziehen; sie vervollständigt das bild.

Vs. 152,58. Man lese metri causa дүккан.

Vs. 154,60. Nach 148,54 ist auch hier цан väryr-kän zu lesen; dann bleibt das subject des satzes das selbe. Zu сакын vgl. یاد ساغين s. v. a. Abuşka ed. Veljaminov-Zernov p. ۲۷۴.

Vs. 155,61. اجريا VS ist ein feler, man lese: уцмак ічрә һурлар lä jürjä.

Vs. 156,62: бахтељу ол цан кі цаны ышкә дур | куллуғы бу жолда саф-і сыдкә дур.

Vs. 157,63: ышкәсыз цаны öly білмәк гәрәк | ол кі ышык дур аны булмак гәрәк.

Vs. 167,73. Die bedeutung von баяык (noch 229,134) hat Houtsma fest gestellt, ZDMG. XLIII, 81.

Vs. 172,78. Beachtenswert ist die form der 2 sg. imper. بلغن SV für بلک M. Das suffix -ғын, -гін kommt an diser form auch im Altaischen vor (Алтайская Грамматика. Казань 1869 p. 62), und recht häufig im Qudatqu Bilik, und zwar an den stämmen абын- 139,10. ai- 32,35. 34,4. алын- 88,19. äдін- 59,27. äшит- 18,13. 21,21. 32,18. 34,26. 48,19. 49,28. 61,1. 81,27. jürjü- 34,33. кäl- 32,4. 170,13. көр- 19,26. көрүн- 30,30. күдäc- 41,22. кылма- 48,34. 101,10. оғы- 21,7. 30,23. 66,27. öгрät- 60,8. пас- 155,25. pil- 34,5. пол- 48,33. 130,5. сағын- 89,5. cöclä-mä- 47,1. 58,3. tipil- 52,9. 82,3. тор- 41,21. Ich citiere nach dem «Facsimile», da in der «Transcription», unter deren varianten ich die beispiele auf gesucht habe, dise -н sich eine correctur in -л haben müssen gefallen lassen.

Vs. 173,78^a: һәр нәсә лажык гәрәк кім цуфт ола, | каны ол услу кі бу сөздән дола.

Vs. 175,80. Den zweiten halbvers lese ich: тәңри катында бірі биңә сымаз, d. h. eine jede seiner tugenden gilt vor Gott für mer als tausend tugenden. Eine wurzel ci *aneln* ist nicht zu belegen, außerdem weist M auf harten vocal. Ich halte daher сымаз für ein erleichtertes сығмаз (vgl. die construction mit

dem dativ 145,51, mit *ičindä* 111,17, absolut 144, 50): neben *сың* fört *Budagov* als kirgisisch und altaisch auch *сыј-* an; pers. *یکش در هزار نکند* würde ganz den selben gedanken auß drücken. Zum bilde vgl. 149,55 und 37.

Vs. 179,84. Man lese mit M den acc. *малы; бол* könnte villeicht das pronomen sein?

Vs. 181,86: *röp jüz icä*, beßer als das nichts sagende flikwort *röp*.

Vs. 184,89: *bärke, айрубын*.

Vs. 190,95. Zu den interessanten formen *یاوارورون* SV, 193,98 *دیرون* M vgl. Houtsma I. c. 74; die lesung *-ван, -vān* steht durch das *و* seiner hdss. fest.

Vs. 200,105. M list glatter: *kim bipi iki röpüp-cä*. Die lesart bei Zenker *قالماش* ist wol felerhaft, denn das wort scheint auß der arab. phrase gebildet, welche im *Metnevî* 591,4 steht:

با تو قل ما شئت خواهم گفت عیان ، صوفیا خوش پهن بگشا گوش جان

Vs. 206,111. Mit der schreibung von SV sowol wie von M kan nur *röz-ljüjicāñ* oder *°üvicāñ* gemeint sein; vgl. 135,41 M *kändüvichün* und 224,129 *cairyvym — айрувым*; etwaß anders 233,138 *ñävām quid sum*, dessen lesung durch den reim *cävām* fest steht.

Vs. 208,113. Vgl. hierzu im *Metnevî* 335,22:

باز از هندوی شب چون ماه زاد ، بر سر هر روزی نوری فتاد
نور آن صد خانه را تو یک شمّر ، که نمائد نور آن بی این دگر

Vs. 209,114: *канда kim görä hakы, анда кала*. Bei der frühern lesung *чокы* ist das lesezeichen unter dem *ح* für drei punkte genommen worden — *چ* für *چ*!

Vs. 212,117. *جون* ist das pers. *جون da, als*; danach ist im glossar das wort zu streichen.

Vs. 213,118. Ich glaube mit M lesen zu müßen: *cözläpin röz, cipläpin cöz sanmaßым*; denn lesen wir wie früher *röp* und *cop*, so hängt der prohibitiv in der luft.

Vs. 222,127. Fleischer wil in *دارتی* SVM das *ر* streichen; aber *dar-* hat den nebensin des genießens, während *dar-* osman. jezt *wägen*, algemeintürkisch aber *ziehen* heißt, pers. *کشیدن*: «er schleppte sich mit der krankheit» ließe sich wol sagen, obgleich ich weder fürs persische noch fürs türkische belege geben kan.

Vs. 223,128. *نیشه* M *ñäišä* für *نیشه*; vgl. *weshalb ist er entlaufen* ZDMG. XXXXIII, 89 v. 39 c, und *چاغ. نیشه* s. v. a. *نجه* und *زیرا* Bud. II, 297^a, das aber nach *Abuška* *نیشا* zu lesen ist.

Vs. 227,132. *کول* VS, aber waß hat die sonne mit der asche zu tun?

Vs. 230,135. M list metrisch flüßiger: ол валим ічүи гätүрдүм Адämi.

Vs. 232,137. M бы äрдän für SV булардан könnte man auf Adam als den vater aller menschen beziehen. Aber 234,139 ist م خاص ارم M gewis beßer als م خاصلرم SV, weil im nächsten halbverse das wort mit ол wider auf genommen wird.

Vs. 235,140. آجن SV ist imper. ачуң, wie M zeigt.

Vs. 238,143. Hammer und Radloff lesen in V richtig کيورا, Wickerhauser und Radloff transcribieren rätjypä, letzterer im glossar auch noch rijjypä, Behrnauer und Fleischer schweigen: jezt hat sich کتورا in M gefunden. Ich ziehe die ältere lesart vor, vgl. کيورمک rıvırmäk faire pénétrer, introduire BdM.

Vs. 240,145. M kimcädän ist dem کمسدا SV vor zu ziehen; vgl. den ablativ کوكدا bei Houtsma l. c.

Vs. 241,146. Das wort طهور (nicht tyhyp, cf. Behrnauer) kommt Sur. 25,50. 76,21 vor. Zu letzterer stelle bietet Ḥusain Vā'iz (l. c. fol. 706) folgendes: شراباً طهوراً شرابی پاک از ادناس وارجاس یا پاک کننده از غلّ و غش و مقاتل کويد طهور چشمه ایست بمرور بهشت که هر که ازان بیاشامد در دل او حدق و حسد بلکه هیچ صفتی مکروهه که در دنیا می بود نماند و گفته اند شرابی که پاک کند دل را از میل بما سوی الله تا التذاذ یابد ببقاء او و باقی ماند ببقاء او والبقاء فی اللقاء تمام العطاء و بیاید دانست که جوی کوثر در بهشت خاصه حصره رسول الله است صم و ذکر ان در سوره کوثر خواهد آمد و چهار جوی دیگر ازان متقیانست اب و شیر و خر و غسل و شمه ازان در سوره محمد مرقوم رقم بیان شد و دو چشمه ازان اهل خشیه است که فیهما عینان تجربان و دو چشمه ازان اصحاب یمین است فیهما عینان نضاختان و این چهار چشمه در سوره الرحمن^a امک و دیگر شراب رحیق ازان ابرارست و چشمه تسنیم ازان مقربان و این هر دو در سوره المطففین^b مذکورند و دو چشمه ازان اهل البیت است کافور و زنجبیل که انرا سلسبیل خوانند شراب ظهور sic نیز ازان ایشانست و بدوستان خود سبیل کنند و محققان انرا شراب شهود کوبند که مرأة دل نوشنده را بلوامع انوار قدم روشن ساخته بذیرای عکوس نقوش ازل وابد کردند و وقت و حال اورا چنان صافی سازد که مطلقاً قذایر اثنیثیه و شوایب غیریت در مشارع و حده نماند و رنگ دوکلنی مبدل گردانیده جام مدام را یک رنگ سازد

a) Sur. 55,50.66. — b) Sur. 83,25.27.

همه جامست ونیست کویی می ، یا مدامست ونیست کویی جام
 عارفی گفته است که اگر فردا بزم نشینان دارالقرار را برارایک جهور وسرور شراب
 طهور خواهند چشاند امروز باده نوشان خخانه افضال را بنقد ازان داده اند بیت
 از سقیمم ربهم بین جمله ابرار مست ، وز جمال لایزالی هفت و پنج و چار مست
 تن چو سایه بر زمین وجان پاک عاشقان ، در بهشت عدن تجری تحتها الامهار مست
 خود چه جای عاشقان کاز جام توحید خدا ، کوه وصحرا وجبال وجمله اشجار مست

Vs. 243,148: ḡāhd ādūḡ kīm (ḡāi S > V) бунда уцмағы (у° б° SV) булуң.

Vs. 244,149: ḡär . . . . . | . . . . . буласыз (ḡöräsiz SV) häm (> V) haқы.

Vs. 245,150: nakd ikän jarına bakmadı olar M *da sie das bare (gegenwärtige) hatten, so schauten sie nicht nach dem «morgen» aufs ist recht annehmbar, doch ist wegen der antithese «heute — morgen» die lesart von SV warscheinlich die richtige: nakde, by ḡün. Das نقد der hdss. mit Wickerhauser бакды zu lesen ligt kein grund vor.*

Vs. 254. 266 lesen SV جی, aber 331 mit M حی. Im برهان قاطع wird das wort جی für «zend und pehlevi» auß gegeben und mit پاک وپاکیزه erklärt, doch habe ichs weder im appendix des فرهنگ جهانگیری noch im glossar zu den دساتیر finden können; im Metnevî scheint es nicht vor zu kommen, da es in den لطایف اللغات felt.

Vs. 256. Šaiḡ Mansūr Ḥallāḡ † ۳۰۹. Im ist das 72-ste capitel von 'Attār's تذکرة الاولیاء gewidmet (hds. der Univ. Bibl. n° 579 fol. 248 v., aber der text ist nicht so vollständig wie bei Pavet de Courteille, Le Mémorial des Saints trad. sur le ms. ouïgour de la Bibl. Nat. Par. 1889, p. xxij und 227 ff.), eben so das fünfte capitel der مجالس العشاق von Sultān Ḥusain Baiḡarā (hds. eben da n° 915 fol. 39), sowie das هیلاج نامه des Šaiḡ 'Attār (Rieu p. 577a), und sein منصورنامه (Ethè 501, hds. des Asiatischen Museums n° 187a).

Vs. 257. Šaiḡ Abū Jazīd i Bistāmī † ۲۹۱ ist der stifter des nakšbandiordens, s. تذکرة الاولیاء cap. 14, fol. 72 v. (bei Pavet de C. p. 112 ff.), نفحات مجالس العشاق lithogr. Teheran ۱۲۹۸ fol. 125 v., مجالس المومنین, p. 62, الانس cap. IV (fol. 32v. der genannten handschrift), und سفینه الاولیا von Dārā Šukōh cap. II,1 (hds. des Asiat. Mus. n° 581 fol. 71 v.). Doch findet sich an keiner von disen stellen, daß er jenen außspruch getan. Der freundlichen bemühung meines herrn collegen bar. Rosen verdanke ich die notiz, daß von Ḥallāḡ selbst bei Ibn Challikan ed. Wüstenfeld n° 185 p. 120,3 erzählt wird, er habe gesagt: ما فی الجنة الآ الله; vgl. de Slane's übersetzung I, 423, welcher aber الجنة las.

Vs. 258. Über العلوم اللدنیة vgl. aber de Sacy l. c. 303 n.

Vs. 266. Ich bin mir über diesen schwirigen vers nicht recht klar geworden. Wenn die lesart چی richtig ist, so vgl. man auß dem Metnevî 593,3:

اطلس چه دعوی چه رهمن چه ، ترک سرمستی است در لاغ ای اچه

wo auch gedentes izâfat-i voran geht, und weiter unten s. 358/238 den vers.

Vs. 276. Man beachte die altertümliche مقلوب اضافت hier und v. 290.

Vs. 277. Auch diser vers ist schwirig. Zu نَبِی (phl. نَبُو niwèk, und nicht vom arab. نَبُو) *schrift*, dann die schrift = die heilige schrift füre ich folgende seiten auß dem Metnevî an, wo es mit قرآن glossiert ist: 78. 102. 195. 261. 294. 305. ;Abdullaṭif schreibt in den لطایف اللغات die erklärung des فرهنگ جهانگیری wort für wort ab: sie lesen nipè. Zur erläuterung der anspilung auf Sur. 24,35 gestatte ich mir widerum den commentar der Husain Vâṭiz an zu füren, l. c. fol. 459: الله خدای نور السموات والارض نور آسمانها وزمینهاست ، نور نامیست از نامهء حق سبحانه امام زاهد رحمه الله فرموده که خدایرا نور توان گفت ولی به پاریسی روشنی نشاید گفت چه روشنی ضد تاریکیست و خدای آفریدکار این هر دو ضد است و ببايد دانست که نور متعارف کیفیه ایست که باصره اولاً اورا در یابد و بواسطت او ثانيا سائر مبصرات را ادراک کند جون کیفیتي که فایض گردد مثلا از تیر اعظم بر اجرام کشفیه که فحاذی او باشند و بدین معنی اطلاق نور بر حق سبحانه روا نیست و جون خودرا بدین نام خوانند از تقدیر مضافی (659 v.) چاره نباشد و ازینست که صاحب کشاف میگوید که ذو نور السموات والارض اوست خداوند نور آسمان وزمین یا نور اهالی آن هر چه اجزای عالم هستی در مناظره بلندی و مفاوذ پستی نور دارد ذاتی یا عرضی جمله عطیه فیض اوست بیت

در ظلمت عدم همه بودیم بیخبر ، نور وجود و سرّ شهود از تو یافتیم

یا بَجُوز مصدر را بمعنی فاعل باید گرفت چون زید عدل بس مضمون کلام این بود که منور السموات والارض روشن کننده سماست بملیکه مقربین و نور دهند زمین بانبیا و مرسلین یا روشنی بخش آینه دلها ساکنان ارض و سما بانوار معرفت و توحید ، در تیسیر آورده که آراینند آسمان وزمین است و آنکه امام یعقوب چرخي "قدس سره در شرح اسماء الله معنی نور بدین وجه آورده که جهان آرای و دلکشای مؤید این قولست آنکه امام نسفی رحمه الله در بیان آرایش ارض و سما میگوید بیماراست سمارا بصوامع قدس که اماکن طاعات ملکة کرامست وزمین را بمساجد انس که مواضع عبادات اهل اسلام است یا سمارا بشمس و قمر و ستارگان وزمین را بانبیا و علما و مؤمنان یا سمارا بتسبیح مسبحان و تقدیس مقدّسان وزمین را به تلبیه حاجیان و تکبیر غازیان یا سمارا

a) cf. Nafahât p. ۴۰۰ n° 447 und Rieu im index.

Bulletin N. S. II (XXXIV) p. 337.

به بیت معمور وزمین را بکعبه وافر السّرور ، و گفته اند مدبر السموات والارض امور اهالی آسمان وزمین بر وجهی که شاید و باید ساخته به تدبیر اوست مدبر امور را که برای او کار کنند و به تدبیر او مهم سازند نور القوم و نور البلد می گویند کما قال الشاعر ع نور القبایل ساکب بن محلم ، و برین تقدیر اوست که کار همه آسمانیان وزمینیان سازد و مجموعاً بعطیه کل حزب بما لديهم فرحون¹⁷ نوازد

از نهان خانه احسان تو هر جا همه کس ، کل حزب فرحون اند زهی لطف عمیم ، در تبیان آورده که مدلول السموات والارض چه هر دلیلی از دلایل قدرت و بدایع حکمت که در دوایر سپهر برین و مرکز زمین واقعتاً دلالتی واضح دارد بر وجود و قدرت و علم و حکمت او ع ففی کل شیء له ایه ع وجود جمله اشیا دلیل قدرت اوست ، و از ابن عباس رضی الله عنهما منقولست که هادی اهل السموات والارض ره‌نمای اهل آسمان وزمینست که بهدایت او بهستی خود راه برند (460) و بارشاد او مصالح دین و دنی بشناسند ، در لطایف هیصی از خواجه ابو سهل اثناری روح الله روحه نقل می کند که سرور اهل السموات والارض تاریکی موجب ملال و غم و ظلمت سبب حزن و وحشتست و چون کسی از محنت تاریکی براحات روشنایی رسد فرح و بهجت و نشاط و مسرت او بینفزاید اینجا نیز آثار انوار تجلیات جمال الهی سبب سرور و ابتهاج نامتناهی است شعر جو تو پنهان شوی از من همه تاریکی و کفرم ، جو تو بیداشوی بر من مسلمانم بجان تو ، بعضی از علما گویند نور آنست که روشن گرداند چیزها را تا باصره ادراک کند و بدان راه یابد پس چون حق سبحانه بیان کرده است از برای ما آنچه در معاش و معاد بکار آید و ما بدو بدان راه برده ایم بس او را نور توان گفت ، صاحب احقاق¹⁸ رحمه الله آورده که در زمان ظلمت هیچکس ساکن از متحرک نشناسد و علو از سفلی تمیز نکند و قبیح از صبیح باز نداند و چون رایت نور ظهور نموده خیل ظلام روی بانهازم آرند و جودات و کیفیات ظاهر گردد و صفو از کدر و عرض از جوهر متمیز شود مدرکه انسانیه داند که استفاده این دانش و تمیز بنور کرده اما در ادراک نور متمیز باشد چه داند که عالم از نور مملوست و او مخفی ظاهر بدلالات و باطن بالذات بس حق سبحانه که ما بدو دولت ادراک یافته ایم و برتبه تمیز اشیا رسیده سزاوار آن باشد که او را نور گویند ، و نزد محقق نور حقیقی هستی حق است که همه موجودات بدو ظاهر اند و او از همه مخفی ، و حضرت ولایت رتبت قدس سرّه در شرح رباعیات¹⁹ [کوید] که هرجه ادراک کنی اول هستی مدرک شود اگرچه از ادراک این ادراک غافل باشی از غایه ظهور مخفی ماند

17) Sur. 23,55. 30,81.

18) † ۰۰۷, HCh. I, 169 n° 135. — 19) Das ist Gâmi; im codex der K. Ö. Bibl., Dorn n° 422 fol. 727 finden sich die varianten: a) add. ادراک

جنانك ادراك الوان واشكال بواسطة^b ضيائىست كه محيطست بانها وشرطست در رؤية^b وبا وجود اين بيننده در ادراك آنها از ادراك ضيا غافل مى شود و بغيبة ضيا معلوم ميكردد^c كه وزاى آنها امرى ديكر مدرك^d بوده كه ضياست همچنين نور هستى حقيقى كه محيطست به ضيا والوان واشكال وبيننده وجميع موجودات ذهنى وخارجى قىوم همه است وادراك شئ بى ادراک او محالست اگرچه از ادراك او غافل باشى وآن غفلت بواسطة دوام ظهور^e اوست (460 v.) كه اگر اين نور نيز چون ضيا^f غايب شدى ظاهر كشتى كه در وقت ادراك موجودات امرى ديكر كه نور وجود حق است سبحانه نيز مدرك^g بوده شعر هستى كه بذات خود هويداست چو نور ، ذرات مكونات ازو يافت ظهور هر چيز كه از فروغ او افتد دور ، در ظلمت نيستى بماند مستور ودر رساله²⁰ حق اليقين²⁰ آورده كه هستى خداى تعالى بيدتر از همه هستيهاست زيرا كه او بخود بيداست وبيدائى ساير هستيهها بدوست الله نور السموات والارض همه اشيا بى هستى عدم محض است ومبداء ادراك همه هستى است هم از جانب مدرك^h وهم از جانب مدركⁱ وهر چه ادراك كنى نخست هستى مدرك^j شود واگرچه از ادراك اين ادراك غافل باشى واز sic شدت ظهور محقى بماند شعر

همه عالم ز نور اوست بيدا ، كجا او كردد از عالم هويدا

زهی نادان که او خورشید تابان ، بنور شمع جوید در بیابان

مثل نوره صفت نوری که منسوب بدوست کمشکوة مانند روزنه ایست در دیواری که نهاییه او بخارج راه ندارد چون طاقی فیها مصباح دران طاق چراغی فروخته و نیک روشن و کویند مشکوة انبویه ایست از آهن که در وسط قندیل باشد و بدین قول مصباح فتیله مشعله باشد در انبویه المصباح آن چراغ افروخته فی زجاجة در قندیل از آب کینه الزجاجة آن آبکینه از غایه صفا ولطافت کاتها کوکب کویا ستاره ایست درى درخشنده چون زهره ومشتري وآن آبکینه یعنی چراغ که دروست توقد افروخته شده است در ابتدا من شجرة مبارکه از روغن درخت با برکت بسیار نفع زيتونه که آن زيتونست در زمين مقدس رسته وهفتاد بیغمبر برو دعاء برکت خوانند اند از جمله ابراهيم خليل على نبينا وعليه الصلوة والسلام لا شرقية نه در جانب شرقست از معموره چون کنکدز وديار جين وخطا ولا غريبة ونه در طرف غرب از ان جون طانجه وطرسوس ولايت قيروان بلکه منبت او اراضى وجمال ولايت شام است ، يا نه پيوسته در

چون ضياء اين نور نيز f) وادراك e) add. است d) ميشود e) وشرط رؤيت است b) g) add. است: hier endet das citat, und das folgende rubâ:i gehört nicht hierher, sondern steht vil früher. — 20) Von محمود شبستري Rieu 828^b.

آفتابست تا متحرق گردد و نه مدام در سایه تا میوه او خام بماند بلکه هم از رعایه تاب آفتاب بهره مند است و هم از حایه و قایه سایه محفوظ ، حسن بصری رحمه الله فرموده که اصل این شجره از بهشت بدنی آورده اند پس از اشجار این عالم نیست که وصف شرقی و غربی (461) برو اطلاق توان کرد یکاد زیتها نزدیکست که روغن آن درخت یضی روشنی دهد بنفس خود و لو لم تمسه و اگرچه نرسیده باشد بوی نار آتشی یعنی در درخشندگی و برآقی بمثابة ایست که بی آتش روشنایی بخشد نور علی نور روشنی افزوده بر روشنی یعنی صفای زیت یار شده با نور چراغ و لطافت زجاجه بران افزوده در مشکوة که ضابط اشعه و جامع انوارست یهدی الله راه نماید خدای لنوره بنور معرفت خود من یشاء هر کرا می خواهد و یضرب الله الامثال و میزند خدای مثلها را یعنی معقولات را در صور محسوسات بیان میکند للناس برای مردم تا زود در یابند و مقصود سخن بریشان هویدا گردد والله بكل شیء و خدای همه چیزها از دقایق معقولات و محسوسات و حقایق جلیات و خفیات علیم داناست ،

علمارا در باب این تمثیل سخن بسیارست علامة العلما امام فخر الدین رازی قدس سره در اسرار التنزیل²¹ فرموده که مراد نور ایمانست که حق سبحانه تشبیه کرد سینه مومن را بمشکوة و دل او را در سینه بقندیل زجاجه در مشکوة و ایمانرا بچراغ افروخته در قندیل و قندیل بکوبی درخشندگی و کلمه اخلاص را بشجره مبارکه که از تاب آفتاب خوف و ظلال نوال رجا بهره دارد و نزدیکست که فیض کلمه بی آنکه بر زبان مؤمن گذرد عالم را منور کند چون اقرار بآن بر زبان جاری شد و قصد جنان با آن یادگشت نمود از نور علی نور بظهور رسید ، و هم از کلمات امام است طیب الله رمسه (روحه darüber sec) که نور ایمان را بچراغ تشبیه کرد بجهت آنکه در هر خانه که چراغ بود دزد پیرامن نکردد همچنین در هر دل که ایمان باشد شیطانرا بدو راه نبود یا آنکه بچراغ داخل خانه روشن شود و از روزنهء خانه پرتوی بر خارج افتد و انرا نیز روشنی بخشد بهمین منوال نور ایمان دل را روشن گرداند و از انجا شعاع معرفت بر روزنهء حواس افتاده انوار طاعات بر اعضا و جوارح بدید آید سیاهم فی وجوههم²² ع سیمای هر کس از دل او میدهد خبر ، و تشبیه فرمود دل مومن را با بکینه تا آنرا بسنگ ظلم و جفا نشکنند که ابکینه شکسته هر کجا رسد ببرد و زخمی که بر دل شکسته زند مرهم نپذیرد شعر

چون ابکینه این دل مجروح نازکم ، هر چند بیشتر شکنی تیزتر شود

و گفته آن نور نور معرفت اسرار الهمست یعنی چراغ معرفت در زجاجه دل عارف و مشکوة (461v) سینه او افروخته است از برکت زیت تلقین شجره وجود مبارك محمد

21) † ۲۰۲، HCh. I, 280 n° 645. Ibn Khallikan trsl. by de Slane II, 652. — 22) Sur. 48,29.

صلعم که نه شرفیست و نه غربی بلکه مکبست و مکه مسرّه عالم و از فرا گرفتن عارفان اسرار را از تعلیم سید ابرار سر نور علی نور معلوم توان کرد ، قوی آنست که آن نور قرآنست قلب مومن زجاجة و زبان او مشکوة و قرآن مصباح و شجره وحی الهی که نه مخلوقست و نه مخلوق نزدیکست که هنوز قرآن ناخوانده دلائل و حجج او بر همکنان واضح شود بس چون بدان قراءت کنند نور علی نور باشد ، در روح الارواح²³ آورده که آن نور محمدیست مشکوة آدم باشد و زجاجة نوع و زیتونه ابرهیم که نه بیهودیه مایلیست چه یهود غرب را قبله ساخته اند و نه بنصرانیه چه نصاری روی بشرق آورده اند و مصباح حضرت رسالتست صلعم یا مشکوة ابرهیم است و زجاجة اسمعیل و مصباح حضرت بیغمبر و شجره شجره نبوت که نه کذبست و نه هزل یا مشکوة سینة مشرح آنحضرتست و زجاجة دل صافی مطهر او و مصباح علم کامل او و شجره خلق شامل او که نه در جانب غلو و افراطست و نه در طرف تقصیر و تفریط بلکه بر طریق اعتدال که خیر الامور اوسطها واقع شد و صراط سوی عبادت از آنست ، و در عین المعانی²⁴ فرموده که محبت حبیب با نور خلقت خلیل نور علی نور است

پدر نور و پسر نور نیست مشهور ، از اینجا فهم کن نور علی نور
بواقی نکات متعلقه بایة النور در جواهر التفسیر بیسطی لایق مذکور است و مسطور والی
الله تصیر الامور

Vs. 289. Zu Sur. 33,41 bemerkt Ḥusain Vâiz (fol. 557): يا ايها الذين آمنوا اي كسانی که کرویید اید اذکروا الله یاد کنید خدا یرا ذکر ا کثیرا یاد کردن بسیار یعنی در غالب اوقات یا بانواع ذکر از تهلیل و تحمید و تکبیر و تجمید و سبحه و تسبیح کویید اورا یا نماز گزارید برای او بکره و اصیلا بامداد و شبانگاه چه نماز صبح و شام اشق است از روی ادا سلمی²⁵ قدس سرّه فرمود که مراد از ذکر کثیر ذکر دلست چه دوام ذکر بزبان ممکن نیست و در لطایف قشیری²⁶ آورده که امر بذكر کثیر اشارتست بحبّه حق یعنی اورا دوست دارید چه مقررست که من احب شیئا اکثر ذکره نشان دوستی ذکر فراوانست دوستی نکذارد که زبان از ذکر دوست یا دل از فکر او خالی ماند

در هیچ مکان نیم زفکرت خالی ، در هیچ زمان نیم زدکرت غافل

23) Der verfaßer dieses sūfischen werkes میر حسین سادات starb 718, Rieu 608. —

24) Von محمد بن طیفور السجائندی الغزنوی † im VI. jh. der flucht, HCh. IV, 284 n° 344. —

25) Wol ابو عبد الرحمن محمد بن الحسين السلمی النيسابوري † 412, Cat. codd. orr. Mus. Brit. II, 438. — 26) > HCh.

Vs. 295. Ob mit *این عقبه* nicht die brücke im jenseits gemeint ist?

Vs. 297. Vgl. A. Wiedemann, Herodots zweites Buch mit sachlichen Erläuterungen. Lpz. 1890 p. 330.

NACHTRÄGE ZUM GLOSSAR.

Auß den sechs neuen versen und den varianten, welche die handschrift des Museums bietet, ergeben sich einige zusätze und nachträge zu Radloff's Verzeichniss der türkischen Wörter der Seldschukischen Verse, welche ich im folgenden mit teilen wil. Nun finden sich aber auch im großen *Metnevi* des *Galáluddín* († ۹۷۲), des vaters unseres autors, manche türkische wörter, deren zusammenstellung an gebracht erschien; ich habe sie mir auß den randglossen der oben erwänten außgabe und dem specialwörterbuche *لطائف اللغات* notiert. Für die gütige erlaubnis, die dem Orientalischen Institute hier gehörige handschrift des lezteren werkes²⁷⁾ benutzen zu dürfen, statt ich an diser stelle dem director des selben, S. E. herrn A. Gamazov, meinen ergebnsten dank ab.

Auß gründen der gleichmäßigkeit wurde die alphabetische anordnung des Verzeichnisses bei behalten, und ferner jedes dort nicht vor kommende wort mit einem kreuze auß gezeichnet.

† *акча* *geld* (Radloff, Vers. e. WB. 121). MM:

523,19 قافلہ میشد بکعبه از وله ، آنچه بستد شد روان با قافلہ .

glosse آنچه ت بفتح وجیم فارسی چیزی که در کشت LL: (sic) آنچه بسته زر ونقره
نصب کنند وبمعنی مهر زر ونقره آمد و آنرا آنچه بجای قافی خای معجمه نیز خوانند
auch Sa;di († ۹۹۰) gebraucht das wort: ZDMG. IX,97 v. 28.

† *ахурчы* s. u. -чы.

† *арслан* *löwe* (Radl. 327), s. die beispile unter *арн*; ferner MM:

247,7 بعد دیری گشت آنها هفت مرد ، جمله در قعله پی یزدان فرد
چشم میالم که آن هفت ارسلان ، تا کیانند و چه دارند از جهان

glosse (sic) ارسلان بترکی شیررا گویند

361,23 آنچه منصب میکند با جاهلان ، از فضیحت کی کند صد ارسلان

glosse ارسلان شیر

27) № 278 in bar. Rosen's Catal. pers. n° 117, p. 298; sic ist unten mit LL bezeichnet, das *مثنوی معنوی* mit MM.

Bulletin N. S. II (XXXIV) p. 342.

585,20 گفت كودك گريه ام زانست زار ، كه مرا مادر در آن شهر وديار
21 از تو ام تهديد كردى هر زمان ، بينت در دست محمود ارسلان

glosse: ارسلان تركى شير را گویند و سلطان مراد است

645,27 چه شراب وچه ملك چه ارسلان ، چه حيا چه دين چه خوف و بيم جان
one glosse. LL: ارسلان ف (sic) بمعنی شیر آموک و نیز نام پادشاه.

† ал und ал-тамба *statssigel* (Radl. 350) LL nach dem Fh. Ġhg., obs aber in MM vor kommt, weiß ich nicht. Vgl. Shams i Fachrî ۱۳۴,10 N.

† алачук *hütte, zelt* (Radl. 362). MM:

362,15 چیست خود آلاچق آن ترکمان ، پیس پای نره پیلان جهان
glosse الچق بضم اول و ضم جیم فارسی (rorhütte). LL: الچق خیمه که از نی سازند
خانه صحرائیان که از موی بز و خران سازند (filzzelt, zu lesen «улачук»); vgl. Vullers s. v.

† алтун *gold* (Radl. 411. 405). Als name der magd MM:

273,16 طاس و منديل و گل از آلتون بگير ، تا بگرمايه رويم اى ناگزير
glosse آلتون ت بقصر مادر و کنیزك درم خریك و زرسرخ و نام حرم LL: آلتون کنیزك
طغان شاه

† алп *held* (Radl. 430) kommt in MM mermals vor, wobei der glossator es «улп» lesen heißt:

311,10 ما هزاران مرد شیر آلب ارسلان ، با دوسه عريان سست نیم جان
glosse: آلب ارسلان ت با پای LL: آلب ارسلان بترکی شیر جنگی دلیر است
پارسی شیر دلیر چه آلب بمعنی دلیر و ارسلان بمعنی شیر و نام پادشاهی بس بزرگ
597,7 این جهود و مشرك و ترسا و مغ ، جلگی یکرنگ شد زان آلب الغ

glossen: آلب الغ بفتح اول و پای پارسی LL: آلب بزرگ آلب بترکی دلیر را گویند
موقوف والى و لام مضمومین دلیر و بزرگ چه آلب [آلت. cod.] بمعنی دلیر و الغ بزرگ
و این لفظ مرکب است و در مرکبات اظهار اعراب آخر کلمه اول نشاید

451,6 شد محمد آلب الغ خوارزمشاه ، در قتال سبزوار بی پناه
glosse: آلب بزبان تركى بزرگ را گویند.

ач *öffnen* (Radl. 497) noch ачуң 235,140.

† ача *älterer bruder* (Radl. 502). MM: 593,3 (der text ward schon oben
zu vers 266 an geführt) mit der glosse اچه بترکی برادر بزرگ

661,20 دلو چه يا حبل چه يا چرخ چه ، اين مثالی بس ريكست ای اچه
 glosse: اجی ت بفتح برادر کلانرا گویند LL: اچه بزبان ترکی برادر بزرگرا گویند

ä *sein*, s. i.

äilä so (Radl. 663) noch 106,16^a.

† äibäk *diener* (vgl. äbäk *hurtig*, ebäk *flink*; Radl. 927?), MM:

516,8 گفت ای ایبک بیاور آن زمن ، تا بگویم من جواب بوالحسن
 glosse: ایبک غلام وقاصدرا گویند

524,23 گفت ای ایبک ترزورا بیار ، تا که گربه بر کشم گیرم عیار
 glosse: ایبک بفتح همزه وسکون یای تحتانی وفتح بای موحده قاصد و غلام LL: غلام
 vgl. ایبک, s. v. a. بت و صنم bei Vullers. Villeicht ist das wort auch nicht türkisch.

äki (richtiger iki) *zwei* noch 107,16^b.

äp *man* (Radl. 751) gen. äpiñ 144,50. äpim 234,139 M.

ät *tun* (Radl. 835), imp. ädÿñ 243,148: so ist nach dem richtigen texte bei MS zu lesen, anstatt des «reflexiven» ädiniñ (dÿñd passt nicht ins metrum), das zu streichen; ärti 138,44. 139,45. ärtiläp ib.

ävräk *kleidersaum* (Radl. 840) acc. c. suff. poss. ätäkin 142,48 M.

† äshäk (ishäk) *esel* (Radl. 905) MM:

466,2 چون تفحص کرد از حال ایشک ، دید خفته زیر ان نر خر کپک
 glossen: ایشک بترکی خررا نامند کپک سگرا نامند الخ

576,2 نزد خر خرمهره وگوهر یکی است ، آن ایشکرا در دریا شکی است
 glosse: اشک بکسر اول وفتح شین در زبان LL: ایشک بترکی بمعنی خر است
 [ترکی mein zusaz بمعنی خر است و بفتح وسکون شین آب چشم

ол pron. (Radl. 1078) noch 108,16^c. 173,78^a. аңа 104,16^a. аны 107,16^b.
 110,16^c. 138,44. андан 108,16^c. олар 245,150 M.

ол v. *sein* (Radl. 1080) noch ола 104,16^a. 149,55. 173,78^a. олуp 145,51
 олуp-сә 107,16^b.

i v. sbst. (Radl. ä 653) in väpÿp-'kän 154,68. icäñ 182,87 M.

ičrä postp. *in* (Bud. I, 181? BdM. I, 219) — 155,61.

† улаб *eilbote*, auch *reittier* (Budagov I, 152. Barbier de Meynard I, 187) MM:

612,1 داشت کاری در سرفند او مهمّ ، جستِ اَلاغی تا شود او مُسْتَمِّم

الاغ بضمّ اسب ودر مؤيّد الفصلا بنظر آمده آنکه LL: اَلاغ چارپا و برید
از برای او اسب و توشه مهیا دارند تا بجایی که نامزد شده بزود برسد و او را
vgl. Vullers. اسکدار نیز گویند و الاق بقای نیز درست است

† улачук? s. алачук.

улуф groß (Bud. I, 157). Die beispiele MM 451. 597 wurden schon unter алп an geführt; ferner, als بزرگ glossiert:

545,18 پس ایاز مہرافزا بر جہید ، پیشِ تختِ آن الغ سلطان دويد

609,15 مؤمن و ترسا جہود و گبر و مغ ، جہلہ را رو سوی آن سلطان الغ
vgl. noch бѣг.; osm. улу BdM. I, 193.

† улп? s. алп.

у с verstand (Bud. I, 139. BdM. I, 170) noch 109,16^d. усс-ы sein v. ib.
усс-уң dein v. 110,16^o. услары acc. 109,16^d.

услу verständig noch 173,78^a.

† үзүм weintraube (Bud. I, 133. BdM. I, 164). MM:

187,26 چار کس را داد مردی یکدم ، هر یکی از شهری افتاده بهم

فارسی و ترک و رومی و عرب ، جہلہ با ہم در نزاع و در غضب

27 فارسی گفتا ازین چون وا رھیم ، ہم بیا کاین را بانگوری دھیم

آن عرب گفتا معاذ اللہ لا ، من عنب خواهم نہ انگور ای دغا

28 آن یکی کز ترک بد گفت ای کزم ، من نمخواهم عنب خواهم ازم

آنکہ رومی بود گفت این قیل را ، ترک کن خواهم من استافیل را

glosse: اوزم بضمّ اولّ وسیم LL: کوز در ترکی چشم است ازم بترکی انگور باشد
استافیل بکسر همره وسین مہملہ انگور را گویند بزبان LL: استافیل برومی انگور باشد
رومیان

kai glisser; trébucher, faire un faux pas (BdM. II, 483) passt zu 210,115
beßer als sich wenden.

† каімаз? s. кымаз

каны wo noch 173,78^a.

† калауз wegweiser, führer (Bud. II, 61 кылабуз, k'лауз; Zenker
кылабуз, °вуз; BdM. II, 527 кул°; Vull. кал°) kommt häufig vor, MM:

- 32,9 اندر آمد چون قلاوزی پیش ، تا برد اورا بسوی دام خویش
 glosse: قلاوز پیش رو سپاه را گویند
- 182,3 تو قلاووزی و پیش آهنگ من ، در میان ره مباش وتن مزین
 glosse: قلاوز پیشرو لشکر و راه نما
- 198,13 هر طرف غولی همی خواند ترا ، کای برادر راه خواهی هین بیا
 _____ رهنمایت همرفت باشم رقیق ، من قلاووزم در این راه دقیق
 glosse: قلاوز سوارانی که از لشکر بیرون آیند بجهة محافظت و مهارست لشکریان
- 438,11 بر خیالش گر روی تا اصل او ، همچنانکه گریه سوی نان بیو
 12 بو قلاوز است ایجویای عشق ، نی زبو یعقوب شد بینای عشق
- 459,11 دیکه منزلها زاصل و از اساس ، چون قلاووزان خیر و ره شناس
- 472,23 آن رسول حق قلاوز سلوک ، گفت الناس علی دین الملوك
 überal die selbe glosse پیشرو سپاه; das abstractum steht
- 361,27 ره نمیداند قلاوزی کند ، جان زشت او جهان سوزی کند
 glosse: قلاوز راهرو و سواران بیرون لشکر که آنرا LL: قلاوز یساوول و مقدم الجیش
 جوکی (sic) خوانند و آنرا قلاوز و قلاووز نیز گویند در بعضی فرهنگها
- † *калаш taugenichts* (Bud. II, 61. BdM. II, 529. Vull. *قلّاش*) gilt für persisch, doch möchte ich an čağ. kirg. *калаш* erinnern: *оставленный безъ средствъ, беспомощный, сирота* (Bud. l. c., er cit. Rubguzi 403); auch MM one tašdid:
- 119,14 گفت قاضی کش بگردانید فاش ، گرد شهر او مفلسست و بس قلاش
 glosse: LL. > قلاش مردم بی نام و ننگ را گویند
- † *казған kefsel* (Bud. II, 14. 54. BdM. II, 516) MM:
 236,5 در حدیث دیگر آن دل دان چنان ، کاب جوشان زانش اندر قازغان
 glosse: LL: قازغان و قرغان دیگ مسی; auch Vull. قازغان بترکی دیگر گویند
- † *конук gast* (Bud. II, 94 auch *конак*, BdM. II, 582), mit der glosse
 † *конук gast* (Bud. II, 94 auch *конак*, BdM. II, 582), mit der glosse
 108,23 صوفی می گشت در دور افق ، تا شبی در خانقاهی شد قنق
 335,23 تا بود خورشید تابان بر افق ، هست در هر خانه نور او قنق
 430,22 کامدیم ای شاه ما اینجا قنق ، ای تو مهمان دار سگان افق

512,15 خاك اكنون بر سر ترك و قنق ، كه يكي سگ هر دورا بندد عنق
 531,23 آن يكي را بيگهان آمد قنق ، ساخت اورا همچو طوق اندر عنق
 570, 9 هست انجیر این طرف بسیار خوار ، گر رسد مرغی قنق انجیر خوار
 zum zweiten beispiele vgl. den gebrauch von سگ im mittelpersischen.
 LL: قنق بضمّتين مهمان و بفتح نیز آمده

† коч *widder* (Bud. II, 71. BdM. II, 549). MM:

488,24 پنبه در آتش نهادم من بخویش ، در فگندم من قچج نر را بمیش
 glosse LL: > قچج محقق قوج است
 In den persischen wörterbüchern wird das wort ser manchfaltig geschriben (Vull. II, 747), es bleibt aber darum doch türkisch.

† кылауз s. кал².

† кыпчак n. gent. (Bud. II, 36). MM:

664,27 هندو و قچاق و رومی و حبش ، جمله یکرنگند اندر کور خوش
 قچاق با قافی و جیم هر دو فارسی (sic) LL: قچاق دشت و صحرائی است
 نام بیابانیست و نیز اصل است ترکان را که ایشان را قچاقیان نیز گویند و آنرا خچاق
 بکسر خا و جیم پارسی نیز گویند

† кымаз? als eigennamen eines sklaven, MM:

152,23 بر در خانه بگو قیمازرا ، تا بیارد آن رُقاق و قازرا
 glosse: قیماز بفتح اول کنیز و خدمتگارا گویند LL: قیماز نام غلامیست
 an кымач *koketter blik* denken, vgl. Bud. II, 104 (кымац, vgl. Abuška eđ.
 Veljaminov-Zernov p. 333; Zenker II, 729). Ein قیماع s. v. a. جَلاد
 führt Zenker auch noch an, doch ists hier wol nicht in betracht zu ziehen.

† курнак *dienerin* (Zenk. кы^o *sklavin, magd*; BdM. II, 510: inusité; vgl. Bud. II, 102 кы^o *kebsweib*, 70 čag. kop s. a. v. اقران و امثال). MM:

645,17 شیرگیر و خوش شد انگشتک بزد ، سوی مبرز رفت تا میزه کند
 18 یک کنیزک دید در مبرز جو ماه ، سخت زیبارخ زقرناقان شاه
 glosse LL: قرقاق بضمّ کنیزک و خدمتگارا و این لفظ ترکی است LL: قرقاق محرم و نزدیک

† кулык *knechtschaft, dienst* (Bud. II, 88. BdM. II, 571) c. suff. poss. кулуғы 156,62.

† ki pr. rel. 173, 78^a.

kiši *mensch* noch 110,16^o. kišidä 107,16^b.

kim pr. rel. 108,16^c. 109,16^d. — conj. 109,16^d. 110,16^e. 173,78^a.

† kimäcnä *jemand* (BdM. II, 690. Viguiier p. 80), so ist 146,52 zu lesen anstat kimcänä, welches nicht in den vers passt.

† köpäk *hund* (Bud. II, 142. BdM. II, 652); vgl. u. äšäk. > LL.

† ғуз n. gent. Hiezu mögen zwei verse auß MM an geführt werden:

172,26 آن غزان ترک خونریز آمدند ، بهر یغما در یکی ده در شدند
غزان ترک طائفه از ترکان که در زمان سلطان سنجر خروج کردند و سنجر را گرفته
در قفس محبوس ساختند

331,26 آن ابو جهل از پیبر معجزی ، خواست همچون کینه و ترک غزی
glosse ähnlich. LL: غز بضمّ جنسی از ترکان. An der richtigen überlieferung des namens zu zweifeln ligt kein grund vor.

räpäk *nötig* (Bud. II, 119. BdM. II, 624) noch 108,16^c. 173,78^a.

räl *kommen* (Bud. II, 179. BdM. II, 641) praes. rälä 106,16^a.

röp *sehen* (Bud. II, 150. BdM. II, 661) praes. röpä 106,16^a. 107,16^b.
conj. 109,16^d. röpür-cä 200,105 M. ger. röpä bilä 109,16^d. rörmä 107,16^b.
rörmäjä 110,16^e.

röz *auge* (Bud. II, 152. BdM. II, 663) noch 213,118. rözindä 106,16^a. Auch
in MM. in dem zu ызым an gefürten verse (äi rözüm). LL: کوزم ت با اول مضموم
که باصطلاح اوزبکیه کافی تازی و بعرف قزلباشیه بکافی (sic) فارسی باشد و او موقوف
یعنی چشم من چه کوز بمعنی چشم آمد و اینجا میم متکلم است

rivip *hinein führen* (BdM. II, 691. Zenker) ist die einzige, im osmani-
schen belegbare form, räjäp hat eine ganz andere bedeutung. Darum schlage
ich vor 238,143 mit SV rivipä zu lesen (M rätypä würde freilich beßer zum
reime ypa passen), trotz des uig. kiryp (auß kip-ryp?).

rünäš *sonne* (Bud. II, 165. BdM. II, 680) noch der gen. °шің 106,16^a.

rüç *gewalt* (Bud. II, 145. BdM. II, 655): daß 240,145 der acc. rüçi zu
lesen ist, zeigt der reim cüçi; das citat ist also unter riçi *klein* zu streichen.

† jaḡma, jaḡmachы s. unten -чи.

jarлыға *gnädig sein* (Bud. II, 323? BdM. >) ist in der transcrip-
tion 190,95. 228,133 richtig vocalisiert, im glossar verdruckt жарымға. Vgl.
jarлыкағым ZDMG. XLIII, 96,7.

† jaca *regel, gesez* (Bud. II, 329. BdM. II, 880 يساق). MM:

213,9 کان اسیرانرا بجز دُوری نبود ، دیدنِ فرعون دستوری نبود
 گر فتادندی بره در پیش او ، بهر آن یاسه بختندی برو
 10 یاسه آن بد که نبیند هیچ اسیر ، در گه و بیگه لقای آن امیر
 بانگِ چاوشان چو در ره بشنود ، تا نبیند رو بدیواری کند

یاسه فی (sic) با سین مفتوح واخفاء LL: یاسه و یاسا قاعه وقانون باشد : glosse:
 ;هء دو معنی دارد اول رسم وقاعه باشد دوم آرزو را گویند الخ
 یاسه und یاسا.

† јапанлы *marktplaz auferhalb der stat, karavane* (> Bud., BdM.,
 Zenk.) MM:

654,21 چون یپنلو در میان شهرها ، از نواحی آمد آنجا بهره‌ها
 کالئه معیوب و قلب کیمسه‌بر ، کالئه پرسود و مستشرف چو در
 22 زان یپنلو هر که بازگان تراست ، بر سره و بر قلبها دیکور است sic
 شد یپنلو مر ورا دار الرباع ، وان دگر را از عی دار الجناح

یپنلو ع (sic) با LL: یپنلو موضعی که امتعه واقمشه از شهری بدانجا آرند : glosse:
 اول وثانی مفتوح بنون زده جائی و مقامی را گویند که از هر شهر اسباب و امتعه و غله
 و غیره از اطراف و جوانب برای فروختن بدانجا اورند و آنرا حومه نیز خوانند و در
 بعضی از فرهنگها بمعنی قافله و کالا مرقوم است ; vgl. Vull. Eigentlich *wafs von
 der wüste kommt, plaz für die landleute.*

† jāḡä etwa *brautfürerin*, eigentlich die schwägerin, welche die braut
 dem verlobten noch vor der officiellen eheschließung zu bettet, vgl. Radloff,
 Proben der Volksliteratur. V. Text p. 97,1235. 98,1255 (jeḡä). Übersetzung
 p. 99 (Bud. II, 369. BdM. II, 887). MM:

645,24 شوی وزنرا گفته شد بهر مثیل ، که مکن ای شوی زنرا بدگسیل
 آنشبِ گردک نه ینکا دست او ، خوش امانت دادش اندر دست تو

ینکا چنانکه در بعضی حواشی مسطور است مشاطه و آنکه دست عروس بدست : glosse:
 ینکا بفتح و کاف فارسی زن برادر وزن عمك و عورت کدبانو و پیشکار LL: داماد دهد
 و بمعنی مشاطه نیز آمده . Vgl. Blochmann, Contributions to Persian lexicography
 p. 35: *sister-in-law.*

jok *ist nicht* (Bud. II, 377. BdM. II, 892) absolut j° дурр 108,16°.
 c. suff. poss. jok 109,16^d.

† jypt *hütte, zelt* (Bud. II, 371. BdM. II, 888) im compositum یورتنگه
 halteplaz MM:

291,12 از پناهِ حقِ حصارى به نديد ، يورتگه نزيديكِ آن دز بر گزید
 يرتگه بضم وکافی فارسی جای جوکی^a: LL: يورتگه جای فرود آمدن باشد: glosse:
 > Vull. و آتشخانه را گویند و این لفظ ترکی است

† häiṣä *warum* (> Bud. BdM. Zenk.) s. zu 223,128.

hätä (hirä) *wie* (Bud. II, 297? BdM. II, 816 hirä) noch 109,16^d.

häcä *etwas, ein Ding* (Bud. > BdM. II, 833?) häp н° 108,16°. 173,78^a.

† -лар, -läp suffix des pl., s. zu 6är (272,1).

† татар n. gent. (Bud. I, 329. BdM. I, 428) MM:

558,12 روز زیبا چون نکویانِ تتر ، کیر زشت شب بتر از کیرِ خر
 تتر هر دو تاي مفتوح نام شهری است در سرحد چین: LL: تتر ولایتی است: glosse:
 مشک خیر و مردم صاحب کمال جمال در انجا پیدا می شود و آنرا تتر و تاتار نیز گویند

ТАТМАҢ s. ТУТМАҢ.

† -таш *gefährte* (Bud. I, 547. BdM. I, 725) in den zusammensetzungen
 MM: خواجه تاش und شهر تاش

5,15 با حکیم او رازها می گفت فاش ، از مقام و خواجگان و شهر تاش
 شهر تاش باشندگان یک شهر: LL: شهر تاش هم شهر بهارا گویند: glosse:

31,28 گفتمش ما بنده شاهنشهم ، خواجه تاشان گه آن در گهیم
 خواجه تاش: LL: خواجه تاش غلامان یک صاحب و نوکران یک آقارا گویند: glosse:
 خداوند خانه و نیز غلامان و چاکران یکخواجه از اینها مرد (sic!) دیگری را خواجه تاش
 می شود

292, 7 بهر روز مرگ این دم مرده باش ، تا شوی با عشقِ سرمد خواجه تاش
 396,13 بندگانمان خواجه تاش ما شوند ، بیدلانمان دلخراش ما شوند
 beide mal mit همقطار glossiert; vgl. Vull. und v. Kremer, Wien. h.-ph. Szgsb.
 103,227 خوش تاش 231 خشد تاش *kamerad*, bei den Mameluken.

† тутмаң *eine art nudeln* (Bud. I, 342. BdM. I, 496. II, 496). MM:

112,16 علم آن باز است کوازشه گریخت ، سوی آن کمپیر کومی آرد بیخت
 17 تا که تتماجی پزند اولاد را ، دید آن باز خوش خوش زاد را
 تتماج آشی را گویند که از آرد پزند: glosse (also татмаң).

512, 8 زاب تتماجی که دادش ترکمان ، آنچنان وافی شده است و پاسبان

a) Vgl. چوک زانو زدن شتر —, vom verbum чок Bud. I, 497?

glosse: آتش است

آبِ تَتْمَاجِی نَرِیزِی در تغار ، تا سگی چندی نباشد طعمه‌خوار 591,27

glosse: تَتْمَاجِ آتش چهارپاره که از چهار حومات ؟ درهم پزند

رِزِقِ ما از کلسِ زرین شد عقار ، وانکسانرا آبِ تَتْمَاجِ از تغار 597,28

تَتْمَاجِ عِ بضم اوّل وسکون ثانی وجیم پارسى آتش چهارپارها LL: نام آشی است

بود ابو اسحق اطعمه گفته

کَفْجِه آمد بر قدح زد دور باش ، گفت ای تَتْمَاجِ از نان دور باش

Ich möchte das wort nicht mit Barbier de Meynard für persisch halten, und erinnere nur an verschiedene speisenamen auf -маң, welche alle ein türkisches außsehen haben: омаң, гүмаң, буламаң, طوکماج (vgl. JAs.^s VIII (1886) p. 166 ff.; das vierte wort > BdM.); v. Kremer l. c. 105,437 ططماج.

† дат *schmecken* (Bud. I, 720. BdM. II, 253) gen. des inf. датмағың 168,74. An дамак (BdM. II, 294, dessen zusammenstellung mit pers. دِمَاغِ ser an sprechend ist) *gaumen*, nicht *kele* (Cod. Cuman. ed. Kuun p. 111: «guttur — galou گلو — bogax بوغاز uel tamac طماق» ist cum grano salis zu verstehn) zu denken verbietet der zusammenhang: weder schmeckt man mit der kele, noch kan der mund «auge des gaumens» genant werden, wol aber «des geschmackes». Schon Wickerhauser übersezte «des Gaumens Aug'» — wol بضرورتِ عروض.

dägmä: zu д° бір jokсула 179,84 vgl. BdM. I, 748 دکه بر آدم däimä бір адәм *un inconnu, un quidam*. Die bedeutung *jedes* genügt nicht, cf. Zenker.

dälÿ *narr, verrückter* (Bud. I, 565. BdM. I, 751) gen. dälÿniң 109,16^d.

dädä *großvater, haupt der dervische* (Bud. I, 554. BdM. I, 732) würde ich 143,49 der lesung дада vor ziehen.

dilä *wünschen* (Bud. I, 372. BdM. I, 783) noch dilär-cäң 143,49. 170,76. 171,77. -cä 151,57 M.

дол *vol sein und werden* (Bud. I, 575. BdM. II, 326) noch дола с. abl. 173,78^a.

дур *stehn* (Bd. I, 744. BdM. II, 310) noch дуря 106,16^a.

дур v. subst. (Bud. I, 570. BdM. I, 733) noch 107,16^b. дуруп 108,16^c.

† ча'уш *anführer, hofdiener* (Bud. I, 465. BdM. I, 573) list man MM 213,10 in dem zu jaca an gefürten verse; die lithographie bietet keine glosse, aber LL hat: جَاوُشِ بَجِيمِ فَارِسِي نَقِيبِ رَا كَوِينِد; vgl. Vull.

† чарук *eine art fußbekleidung, bundschuh* (Bud. I, 456. BdM. I, 551) MM:

142,9 تو کجایی نا شوم من جاکرت ، چارقت دوزم ززم شانه سرت
glosse: چارق کفش صحرائی که بند دارد

481,12 میرود هر روز در حجره برین ، تا ببیند چارقی با پوستین
glosse: چارق با جیم فارسی وضمّ را یکنوع کفشی LL: چارق یا افزار صحرائینان است که صحرائیان بپوشند و بندی دارد که پایان شتالنگ آن را می بندند

† чалыш *kampf, streit* (Bud. I, 462, als lenwort; BdM. >) MM:

62,4 چون قدم با شاه و با بگ میزنی ، چون مگس را در هوا رگ میزنی
با سگان بر استخوان در چالش ، چون پی اشکم نهی در نالشی
glosse: (رزم ، نزاع) zu چالش جنگ وجدل

155,14 وای اگر صدرا یکی بیند ز دور ، تا بچالش اندر آید از غرور
350,20 ظاهرش با باطنش در چالش اند ، لاجرم زین صبر نصرت می کشند
535,16 چالشست این لوت خوردن نیست این ، تا تو بر مالی بخوردن آستین
539, 5 چونکه خود را او بدان حورا نمود ، مردی او همچنان بر پای بود
با چنین شیری بچالش گشنه خفت ، مردی او مانند بر پای و نخفت
603,29 دو علم افراخت اسپید و سیاه ، آن یکی آدم دگر ابلیس راه
در میان آن دو لشکرگاه رفت ، چالش و پیگار آنچه رفت رفت
und mit gedenter zweiter silbe:

267,19 باز مرغی فوق دیواری نشست ، دیک سوی دانه و دامی بیست
20 گه نظر اورا سوی صحرا بدی ، گاه حرص سوی دانه میشدی
این نظر با آن نظر چالیش کرد ، ناگهانی از خرد خالیش کرد
364,18 روز و شب در جنگ و اندر کشمکش ، کرده چالیش اولش با آخرش
425,13 جوشن و خود است مر چالیش را ، و این حریر و برد مر تعریش را
524, 9 چون خیالی در دل شه یا سپاه ، کرد در چالیش ایشانرا تباہ
594,23 ور نبودى نفس و شیطان و هوا ، گر نبودى زخم و چالیش و وغا
چالش ف و چالیش ف با لام مکسور بشین منقوطة زده رفتاری از روی تکبر LL:
و ناز و جنگ و پیگار. Das wort ist unzweifelhaft türkischen ursprungs (waß bei Vull. nicht an gemerkt), vgl. tat. чал *ringen* (Bud. I, 463).

† чаш *ein haufen gereinigtes getreide* (Bud. I, 454. BdM. >). MM:

258,16 بی سبب مر بحررا بشکافتند ، بی زراعت چاش گندم یافتند
glosse: چاش غله از گاه جدا نموده eben so zu

544,29 دید کو سابق زراعت بود ماش ، او همی داند چه خواهد بود چاش
 571,20 می کشد یکدانه را از حرص و بیم ، چون نمی بیند چنان چاش عظیم
 596,14 هر دم ت گرنی بهار و خز می است ، همچو چاش گل تن ت انبار چیست
 15 چاش گل تن فکر تو همچون گلاب ، منکر گل شد گلاب اینت عجاب

die beiden letzten male mit خرمن glossiert. LL: جاش توده غله از کاه پاک کرده
 چنانچه توده غله با کاه را خرمن خوانند و آنرا جاج نیز و بعربی حبره نامند چیم تازی
 نیز آمده. Es bleibt zu untersuchen, ob das wort türkischen, oder etwa doch
 persischen stammes ist.

ч о k vil (Bud. I, 495. BdM. I, 609) noch 108,16^e; aber nicht 209,114.

† -чы, -чи bildet geschäfts- und amtsnamen (Bud. I, 502. BdM. I, 547.
 618). MM:

247,20 در زمان آخرجیان چست و خوش ، گوشه افسار او گیرند و گش

glosse: آخرجی *stallknecht*, > LL. und Vull.; ferner:

430, 9 یکزمان نبود معطل آن گلو ، نشنود از امر جز حکم گلو

10 همچو یغماچی که خانه می کند ، زود زود انبان خود پر می کند

glosse: یغماچی *plünderer*, > LL. Vull. Das bei den persischen
 dichtern so beliebte wort یغما (MM 172,26) ist ohne zweifel türkisch, nomen
 actionis von jak *brennen, zünden*; LL schreibt zu seiner erklärung den
 فرهنگ جهانگیری auß. Hieher gehört auch اختاچی bei Shams i Fachri 137,9
 (Radl. V. e. WB. 137).

† чирк (?) *schmuz* (Bud. I, 473. BdM. >) MM:

329,15 پس بگوید تو نیی صاحب ذهب ، بیست سلّه چرک بردم تا بشب

glosse: چرک *سرگین* > LL. Das wort gilt für persisch, doch laßen die ver-
 schiedenen ableitungen tat. чіркәнмәк, чіпәнмәк *widerwillen empfinden*,
 чірәңч *widerlich* u. dgl. bei Bud. I, 474 auf eine türkische wurzel schließen;
 selbst pers. سرگین arab. سرقين könnte velleicht eine andere lautform des ent-
 lenten چرکین sein, doch macht mittelpers. sargin سگین (Bund. 45,16 = cap.
 XIX,12) das ser unwarscheinlich.

чун zu streichen, s. zu 212,117.

† чубрат *gesäuerte milch* (Bud. I, 437. Vull., beide mit ج) MM:

142,12 گر بینم خانهات را من دوام ، روغن و شیرت بیارم صبح و شام

هم پير و ناهای^a روغین ، خرها چغراتهای نازنین 13
 glosse: چغرات ماست را گویند > LL. Die osmanische form ist жоғурт (Bud. II, 377. BdM. II, 890).

cai zülen (Bud. I, 694. BdM. II, 195) s. zu 119,25.

сақын *gedenken* (Bud. I, 687. BdM. II, 188) s. zu 154,60.

† сағрак *schenkkrug* (Bud. I, 628. 614. BdM. > Zenk.) MM:

269,25 در گلستانِ عدم چون بیخود نیست ، مستی از سغراقِ لطفِ ایزد نیست

glosse: سغراق بفتح سین بر وزن چخماق کسه بزرگ و پیاله شراب

378,27 مست گشت اوبازازان سغراق زفت ، آن وصیت هاش از خاطر برفت

glosse: (sic) سغراق کسه و قدح بزرگ

634, 4 چون رها کردی هوا از بیم حق ، در رسد سغراق از تسنیم حق

glosse: سغراق (ف) بضم قدح بزرگ و بفتح پیاله می LL: سغراق کوزه لوله دار
 der vers findet sich bei Vull. s. v. وبمعنی می نیز آمده تاج المآثر بیت رونق الح
 Sollte das wort nicht auß ساغر + ajak (Radl. 201) zusammen gefloßen sein?

cän du (Bud. I, 636. BdM. II, 98) noch 107,16^b. cändän 108,16^c.

† -сыз, -сіз *one* (Bud. I, 627. BdM. II, 81) in ус-сыз (ус-суз *suz* اوس سوز SV M) 181,86. қан-сыз 110,16^c. сағыш-сыз 231,136. су-сыз 182,87 M. cän-sіз 150,56.

сы(ғ) *hinein passen* (Bud. I, 700. BdM. II, 240): ich lese 175,so
 сымаз, vgl. die bemerkung zur stelle.

суғрак s. сағрак.

† суңкур *falke* (Bud. I, 649. BdM. II, 102. Vull.) MM:

273,15 در زمانی بود امیری از کرام ، بود سنقر نام اورا يك غلام

glosse: سنقر ع سین وقاف هر دو مضموم پرنه در نه LL: سنقر بترکی نام غلام است
 که بدان شکار کنند و آن بر دو کونه است سیاه و سپید و در هندوستان بواسطه بسیاری
 حرارت نرید حکیم خاقانی راست

عدش بدان سان آمده کاقلمها یکسان شده ، سنقر بهندستان شک طوطی به بلغار آمده^b
 و در بتخریست (sic?) نام یکی از غلامان

шашы *schilend* (Bud. I, 660 čag. чашы, BdM. II, 131) passt
 vs. 200,105.

a) man beachte den altertümlichen plural nân-ihâ. — b) vgl. булғар.

бакы باقي *übrig* (BdM. I, 274) 97,8 ist arabisch, s. v. a. калан 251,156; doch könnte man auch cöz калур бакы, тавар фаны олур interpungieren, wo dann باقي *beständig* hieße.

бак *schauen* (Bud. I, 802. BdM. I, 273) noch бакмады 245,150 M.

бахтлы *glücklich* (Bud. I, 246. BdM. >) ist 156,62 als -- zu lesen (бах-те-лу), nicht бахытлы.

бәг *fürst* (Bud. I, 263. BdM. I, 306). MM 62,4 wurde schon zu чалыш an geführt, glosse: بک محقق بیک است بمعنی بزرگ

271,29 زین سبب بد کاهل محنت شا کردند ، اهل نعمت طاغیند و ما کردند
272, 1 هست طاغی بگلر زرین قبا ، هست شاکر خسته صاحب عبا
glosse: بگلر لفظ ترکیست بمعنی بزرگ و امیر است چه بیک بمعنی بزرگست و لر
محقق لار است که ضمیر جمع غائب باشد

543,7 ترک خشم و شهوت و حرص آوری ، هست مردی و رگ پیغمبری
8 مردی خر گو مباش اندر رگش ، حق همی داند الغ بیگلر بگش

glosse: الغ بیگلر بزرگ و دلیر و صاحب است; das abstractum

497,7 این گداچشی و این نادیدگی ، از گدایی تست نر بیگلر بگی
glosse: بیک... و در ترکی صاحب و امیر بازار را نامند و اختصار بیک نیز آمده (er hat das ی als suff. poss. auf gefaßt). LL: امیر (sic) بگلر ت با اول مفتوح بکافی فارسی زده و لام مفتوح برای مهمله زده بمعنی اسیر (lis امیر) و صاحب و بزرگ آمده بگلر بک ترکیست بمعنی خانخانان و میرمیران و امثال آن

† бәг-japyk *dienstkamerad* (> Bud. BdM. Vull.); leider kan ich kein citat geben, da ich das wort nur auß LL kenne: بکیارقت بفتح اول و سکون کافی فارسی ویای تختانیه و ضم راء مهمله غلامان و نوکران یکصاحب چون خواجه تاشان

бәллү *bekant*, *offenbar* (Bud. I, 267. BdM. I, 312) noch 105,16; vgl. uig. ~~وغصه~~ Oguz Nâmah 33,7 (ed. Radloff p. 242).

* бәңи postp. *gleichwie* ist bisher noch nirgend nach gewissen worden; warum sollte man nicht mit Fleischer бiri lesen dürfen, da dises durch das čag. بیگین , بیگن , بوگن (Bud. I, 303. Abuška ed. Veljaminov-Zernov p. 144) gestützt wird? Diß leztere ist widerum casus adverbialis, aber wovon?

† быңар *quelle*, *brunnen* (Bud. I, 303 auch пу°; BdM. I, 362 би°, бу° 425 пу°; Zenker бы°, бу°) — 134,40.

biḡ *tausend* (Bud. II, 250. BdM. I, 361): den dativ sehe ich in biḡä 175,80 M; cf. zur stelle.

biḡ *ein* (Bud. I, 249. BdM. I, 291) eben so biḡ-i (mit dem suff. poss.) 175,80. biḡ 107,16^b.

biḡ *wiszen, können* (Bud. I, 267. BdM. I, 364) noch biḡ 110,16^e. 3 sg.: biḡä 138,44 (s. zur stelle). röpä 6° 109,16^d. biḡmäjä 110,16^e.

† biḡä adv. *zusammen, mit* (Bud. I, 264. BdM. I, 365) steht 155,61; es ist hier nicht verbum.

by *diser* (Bud. I, 271. BdM. I, 316) 173,78^a. acc. буны 110,16 .

бул *finden* (Bud. I, 292 BdM. I, 345) noch буласыз 244,149 M.

† булғар n. gent. (Bud. I, 290. BdM. I, 312) füre ich auß LL an, one das citat geben zu können: بلغاری نام شهری است نزدیک ظلمات آبادان کرده ذو القرنین در طلب اب حیات بظلمات در آمد بنگاه درین غاری گذاشت چون از ظلمات بازگشت از بن غار کوچ کرد خلقی از اطراف در بنگاه جمع شه بودند بعضی که از سفر بتنگ آمد بودند بعد از کوچ آنها همانجا ماندند به آهستگی شهری عظیم شد پس نون را بلام کردند بلغار شد ونیز نام چوبی است رنگین وخوشبوی که از تاثیر جرم سهیل بوی خوش در او ظاهر شود گویند نام ولایتی است در ترکستان خوبان خیز (sic) وآن زمینی سرد است طوطی انجا نرید ودران ولایت سه شهر است بزرگ یکی بلغار دوم سوار سیم اسیک وگرد بر گرد بلغار همه را ترک کفار دارند

† бул pr. (Bud. II, 287 BdM. >) — 179,84? aber osm. бул *reichlich* (Bud. II, 287 BdM. I, 342).

vär *geben* (Bud. II, 309. BdM. II, 847) noch vāp̄p-kān 154,60.

Ich wil gerne zu geben, daß merere von den wörtern, welche ich hier auß dem Met̄nevi auf gezält habe, nicht seldschukisch sind, wie ja sich manche auch auß andern ältern quellen belegen laßen: mir genügt es, wider etwaß material zusammen getragen zu haben, das hoffentlich sowol für die türkische wie für die persische lexikographie anwendung finden kan. Zum schluß wil ich hier noch ein par glossen auß den selben werken an füren, die mir nicht ganz one interesse scheinen, ob sie gleich nicht türkische wörter betreffen.

- 1) اصطنبل نام شهری است از ولایت روم وبسین وتای منقوطة هم نویسند
- 2) MM 119 تازی یعنی عربی وتازی که معرب کرده تاجیک گویند ومردم جز ترک را خولند در اصل همان تازی بوده وبتدریج در اینمعنی استعمال شه از آنروی که پس از ظهور اسلام وقوت مسلمین بیشتر روی زمین بدولت عرب افتاد وزبان عرب در همه جا شایع شد وپس از آن سلاجقه وخوارزمشاهیه ومغولان که ترک بودند بر بلاد

اسلام غالب شدند و دولت عرب بترك افتاد و مردم بترك زبان عرب بلکه دين رسول عرب گفتند و حقيقت اين دين چندين قوت نمود که اين دو زبان برابری کرده شايع بودند و دين عرب سرانجام غالب شد چنانکه سلاطين مغول مروج دين حق شدند فرج الله الحسينى — LL تازی بزای معجمه عربى تاجیک عرب زاده که در عجم کلان شود و نام ولایتی و طایفه انکه غير عرب باشد

3) 595,12 ای تو جویای نوادر داستان ، هم فسانه عشق بازانرا بخوان
13 بس بجوشیدی در این عهد مدید ، ترك جوشی هم نگردی ایقیدید

glosse: ترك جوش گوشت نیم پخته bezieht sich vielleicht auf das «gar reiten des fleisches» (vgl. Radloff, Das Kudatku Bilik. I. St. P. 1891 p. lxxj). > LL.

4) 600. 373. شمن بت پرست ، — LL شمن بت پرست وقیل بت

5) 24,3 از کليلة باز خوان این قصه را ، واندران قصه طلب کن حصه را
glosse: کليلة ودمنه کتابی معروف است

185,29 تا همین گفت ان کليلة بيزبان ، چون سخن نوشد زدمنه بی بیان

glosse: کليلة نام شغالیست که — LL کليلة ودمنه نام شغالیست که از آنها حکایت کنند
قصه آن در کتاب کليلة ودمنه مشهور است و معروف دمنه الخ (auß dem Fh. Ghg.)

6) 559,27 همچو آن قوم مغل بر آسمان ، تیر می انداز بهر نزع جان
glosse: مغل طایفه از ترکانند که در دشت تاتار و قفچاق بودند و چنگیز بر آنها سلطنت یافت و کرد آنچه در تواریخ مسطور است (LL >)

Die Armenier des XIII-ten jarh. nanten die Mongolen *ωϕϕ նետողաց* «das volk der pfeilschützen»: *Исторія Монголовъ внока Магакія. Пер. К. П. Патканова. Спб. 1871 p. 57*, dessen anmerkungen überhaupt fürs türkische wörterbuch zu verwerten wären.

BEILAGE.

Die Buda-Pester handschrift des Rabâb-Nâmah und seine griechischen verse.

Cod. Szillagy № 35. — 24,5×16 cm. 194 fol. 2 col. 22—27 lin. à 11 cm.

Die ersten 7 blätter sind neu vor gesetzt. Fol. 1r. trägt die aufschriften 53
(mit bleistift) und رباب نامه ۵۳

۵۳ صفر الحیرك ۲۶ كونی بعد العصر كورنن رویا لیلہ مظلّمهده بیتمدن درت دانه
ایپ کبی نسنه چقمش اوچلرنه قندیلر وار || قندیلرک ضیاسندن ایپلردخی منور بو

ضیادن اومك ایچی دخی منور کویا کلغد اوچورمشلر اوچنی اوچران اسمعیل نام || بر
ادم برینی اوچران عبد الرحمن نام بر ادم امش الله خیر ایلیه

Tiefer links davon ein sigel: السيد عبد الحمید فرید

Fol. 1v.—2v. rein, fol. 3r. von der selben hand:

بو رباب نامه که حضرت منلا ولد ابن حضرت مولانا قدس الله اسرارهما نکر علم
وتصوف وحقیقت وسیر سلوک وشیخ ومريد || نه اسلوب اوزره ایدو کین کماهی بیان
ایلمشدر رفض والحاذ وزندقه واعتزالدن غایة الغایة احترازه ترغیب || بیورمشلردر با
خصوص که حضرت مولانا ایله شمس الدین تبریزی حقلرنک شمیدیکه روافض لر افواهنده
جاری اولان || مفتریات وابطیلی کذب اولدغنی نیجه ایباتنک تصریح بیورمشلردر
حاصلی هر بر بیته بلکه هر مصراعی شرع شریف || ظاهریهیه موافق ومطابقدر لسانه
اشنا اولان مؤمن کامل ظواهر الفاظندن دخی مراد لطیف ومذهب || منیفلرینی ادراک
(?) ایدر والله اعلم.

Fol. 3 v. beginnt der text one besmele (vgl. oben s. 2). Diß ergänzte stük von neuerer hand ist zimlich nachläßig geschriben und geht biß zum neuntletzten verse des I-sten abschnittes; fol. 8 r. beginnt die alte handschrift mit dem verse:

نیست این افغان زهجر این وآن ، آهن جه جوپ جه بکندر روان

Dises sowie alle folgenden blätter weisen eine ältere foliierung auf von v an, so daß von der alten handschrift sechs — oder, wenn das erste blat verso, wo der text zu beginnen pfelegt, nicht mit gerechnet war, — siblen blat felen. Die foliierung geht one unterbrechung von fol. v (neu 8) biß ۳۷ (38), und von ۳۹ biß ۱۹۳ stimmen beide zälungen überein; fol. ۳۸ ist aber nicht verloren, sondern einfach übersprungen, wie der alte custos und die vergleihung mit M zeigt. Hier mag bemerkt werden, daß, als die handschrift neu gebunden wurde, die einzelnen blätter schon etwaß defect gewesen sein müssen: sie wurden beschnitten und in neue ramen ein geklebt, wobei aber hie und da, besonders an dem innern und untern rande, auch ein teil der schrift verloren gieng, teilweise aber ergänzt worden ist. Daß erst nach diser procedur die roten doppelten einfaßungslinien gezogen worden, läßt sich darauß ersehen, daß dise nicht über die von neuerer hand stammenden glossen hinüber gehn, welche sich auf manchen seiten am rande und zwischen den zeilen zimlich dicht finden, sondern die selben überspringen, während sie auf dem neuen rande unbehindert weiter laufen.

Der text endet fol. 193 v. auf der 22-sten zeile, wie oben s. 6; die 23-ste und die nicht ganz erhaltene 24-ste bieten die unterschrift, von welcher ich noch lesen kan: . . . . . لکتاب المثنوی الولدی علی بد الصعفی المحتاج الی رحمة .

الله تعالى يوسف || رباسی؟ در سوال سه لب (و) . . . . .
 . . . . . (و) بعمانه غفر الله له ولجميع المسلمين . . . . .
 mit neuerer tinte nach getragen sind: also wol A. H. 743.

Fol. 194 r. gehört zum einbände und zeigt einige türkische verse; 194v. trägt die notiz des bibliothekars: «194 levél».

Zur charakteristik des wertvollen codex, welcher dem schriftzuge und den äußern anzeichen nach sicher ins achte, nicht ins zehnte jarh. der flucht gehört, sei bemerkt, daß die regel über das $\dot{z}$ nach vocalen regelmäßig beobachtet wird (auch stäts پیزا), und daß چ und پ verhältnismäßig selten vor kommen. Ein näheres bild von den orthographischen eigentümlichkeiten kan sich der leser auß den oben an gefürten varianten bilden. Dabei wird es sofort in die augen springen, wie eng verwant unsere handschrift (S) mit der berühmten Wiener handschrift (V) ist, welche i. j. ۷۹۸ vollendet worden: selbst in kleinigkeiten, wie der setzung der vocale oder diakritischen punkte und zeichen, ja felern (besonders wichtige fälle habe ich durch ein außrufungszeichen augenscheinlicher zu machen gesucht²⁸), stimmen beide so wunderbar zusammen, daß man nur an nemen kan, die eine sei von der andern ab geschriben, oder aber beide copien der selben urschrift. S kan von V nicht copiert sein, da sie die verse 173,78^a. 297b. 298a. bietet, die V weg läßt, während 69b, 70a. 152b, 153a in V nach getragen sind, und 106—110 in beiden felen. Eher könnte V auf S zurück gehn, wenn leztere wirklich älter wäre, waß sich aber leider auß dem defecten datum ۷۴۳? nicht mit gewisheit ersehèn läßt. Ich muß hier noch bemerken, daß in S am rande auch einige verse nach getragen sind und zwar — fol. 18v. 27v. 34v. 59v. 93v. 101v. 141. 152. 162v. 166v., die sich in M im texte finden, während andere dort felen — fol. 18v. 39. 48. 92. 139. 152. 162; auch einige am rande, zum teil pr. m., nach getragene varianten stimmen zum texte von M — fol. 54. 120, andere nicht — fol. 107v. 138. 139. 150. 154. Es wäre interessant zu wißen, welche lesarten V an disen stellen bietet.

Jeden falls bieten beide S und V zusammen einen so alten text, daß sie für eine künftige außgabe als gleichwertig gelten, ja am besten zusammen die grundlage bilden müsten.

Oben erwänte ich der griechischen verse des Rabâbnâma, welche zuerst v. Hammer nach der Wiener handschrift ab gedruckt hat²⁹). Im exemplare

28) z. b. v. 130. 139. 155. 194. 209. 230. 231; manche discrepanzen sind erst durch spätere correcturen in einer der beiden handschriften entstanden: so hat in S jemand versucht die orthographie der türkischen wörter v. 91,1 ff. der osmanischen an zu gleichen, die spuren zeigen aber, daß die ursprünglichen lesarten mit denen in V identisch waren.

29) vgl. oben ann. 9) und 7).

Bulletin N. S. II (XXXIV) p. 359.

des Museums (M) sind sie vom abschreiber — wol als unverstündlich — auß gelaßen, im Budapestter codex aber finden sie sich fol 179 v., z. 8 biß 180, z. 6 — und dazu noch zwei verse mer, als bei v. Hammer. Ich habe manche zeit an den versuch einer entzifferung gewant, welche bei meiner unkentnis des neugriechischen und der verdorbenheit des textes nur dank der gütigen mithilfe der herrn prof. em. G. Destunis und cand. Pelagidis etwaß weiter gefördert werden konte, als sie v. Hammer gelungen war. Als probe des dialektes von Iconium, und zwar auß der grenzscheide des XIII. und XIV. jarh. ist diser text von unzweifelhaftem werte, und man kan nur hoffen, daß etwaige varianten auß den übrigen in der einleitung genanten handschriften, baldmöglichst möchten bekant gemacht werden, d. h. wenn sie sich nur in den selben finden.

رومی

1 مینس آیس بوس ذکسی لالسی	ما نخوس می تروس تس الوس کالسی
v ₁ میتیس	تس — آلوس کالسی
2 فانیرا تون ثبون ثورون نا مانیا سو	ذس خورس آختن خراستیمانیا-سو
v ₂ — تیون — تا ماتیا —	ذین خورسا آختن — تیوسو
3 می نفس تو بتو تروس تو برسپو	تکنوغوسنی تیر سو تو میتس—سو
v ₃ — تیو تروس — برسپو	ثنتوغوستی تیر — میتپو
4 تیس کفالن اینکن اوپون دولو	نا پانیسی ستو کفالی تو انکلزو
v ₄ — کفالن اثیکن اوپون دولو	— پاتیسی — اتکلو
5 اوپس اینو نا کلیمی مینس	نا غراسی نا یلیسی مینسن
> v	
6 بوندس آیس بانده نانی زندنس	بوندس الوس می تون ارتی نانتوس
> v	
7 اوپس ایسی بس شیشی آغابسو	نا تری اوت برن نا متیا سو
v ₅ — سس لسی آغابسو	— ثرن تا — سو
8 ابس ایس بو سکتما تون نندنی	ابلا سنا که بشیشماس نندنی
v ₆ — بو سکتما بوک —	ایلاسنما
9 انمس اننا اینو بوسا لیس	تی بریفس آییماس بوساس کالسی
v ₇ ایس ایپا — لالسی	— بریفس ایماس — کالسی
10 است بی تو سکتینما کاتوبتی	ایشسی آیا بو میریا — ریتی
v ₈ — بی —	— تو — تریتی

Den text von S drucke ich diplomatisch genau ab mit allen varianten v. Hammers; eine widerholte collation der Wiener handschrift wird one zweifel noch einige änderungen ergeben: dise arbeit sei den Wiener orientalisten ans herz gelegt.

Waß wir mit vereinten kräften haben eruieren können laße ich dem arabischen texte gegenüber ab drucken, so zweifelhaft das meiste auch noch ist, und bemerke nur für nichtorientalisten, daß das metrum (die silbenzählung)

υ υ υ - | υ υ υ - | υ υ - || υ υ υ - | υ υ υ - | υ υ -

streng durch geführt werden muß, und daß beide halbverse mit einander reimen. Herr prof. Destunis meinte sogar, daß der verfaßer villeicht auch auf den griechischen accent rüksicht genommen habe.

Der text lautet:

- 1 μή τις ἅγιος πῶς δοκάση λαλήση : μοναχὸς μὴ πρὸς τοὺς ἄλλους καλέση
 με τοὺς ἁγίους δοκάσαι λαλήσαι : ? με ? καλέσαι
- 2 φανερὰ τὸν θεὸν θεωροῦν τὰ μάτιά σου : δὲν χωρεῖς ἄχ τὴν χαρὰ . . . . . ιὰ σου
 ? ? -,-
- 3 με τὸ φῶς τοῦ θεοῦ θεωρᾶς τὸ πρόσωπο : . . . . . τὸ μέτωπο
 - υ - -, - υ -
- 4 τίς κεφαλὴν ἔθηκεν . . . . . δούλου : νὰ πατήση ἴς τὸ κεφάλι τοῦ ἀγγέλου
 ? ? -,-
- 5 ὅποιος ἐδῶ νὰ καλέση μήνυσιν : ν' ἀγοράση νὰ . . . . . μήνυσιν
 ? ? υ - -, ?
- 6 ποῦ ἔν' τις ἅγιος πάντα νὰ ἴναι ζωντανός : ποῦ ἔν' τις ἄλλος μὴ τὸν ἔρτη θάνατος
- 7 ὅποιος εἶσαι . . . . . ἀγάπη σου : νὰ τηρῇ ὅτι τηροῦν τὰ μάτιά σου
 ? - υ -, ?
- 8 ἔμβαιν' εἰς τὸ σκῆνωμα . . . . . : ἔλα σιμὰ καὶ ψυχὴ μας . . . . .
 ἐπῆγεν -, - υ - ? - υ -
- 9 . . . . . ἐδῶ πόσα λαλεῖς : τί . . . . . ἁγίε μας πόσας καλεῖς
 - υ - -, - υ - ?
- 10 . . . . . τὸ σκῆνωμα κάτω πατεῖ : ἡ ψυχὴ ἐπάνω μύρια τέρπεται
 - υ - ?

که بشیشماس ممس ایوس نفری	11 است بیی تو سکینما مس ناختی
— بسیشماس ممس آیوس نفری	v ₉ — بی بو سکینما — ناختی
آفن ارتن ایکی بکروتکن	12 ایششی آختن خرافتروتکن
آفن ارتن — پکروتکن	v ₁₀ ایششی آختن خرافتروتکن
نا خری پاندا ایکی ستون بوپیدو	13 بالی تنای پیششی ستون دوپیدو
تا — ایکی — پونیشو	v ₁₁ — تیپای پیششی ستون دونپیدو
پالی آبی تو فوس تو تو بیروتکن	14 فوس اتن ایکی اذو مغروتکن
بالی — تیو بیروتکن	v ₁₃ — آتن ایکی اذو مغروتکن
پالی سین ستا بسلا بو بلاستکن	15 کایسا ستا سمدرا ایباستکن
بالی ایپین — پسلا —	v ₁₃ — سدا ایباستکن
پالی ارمنس ابتین تالش—ا	16 ستا لما پرتون اذو سی خورسیا
مالی ارمن اینین بالثیا	v ₁₄ — پرتون — سی —
که اپکینو تو تلیس غوموکن	17 پالی توی بیس ایکی لروتکن
— ایکینو — تلین غوموتکن	v ₁₅ — مالی یوتی بین —
تس نای ستون لورمون آلون یال[180r.?	18 ابششیتو لالی انکن سان امن
— ناتی — کوزمون الون امن	v ₁₆ ایششیه — ایکی —
که اپکینون تا ماثا اوت لال—و	19 ایفرایکینون بول ابریفغا اغو
— ایکینون — اوتی لالو	v ₁₇ انفرایکیتون تول ابرنفغا ایغو
که اینی ذولی بان امن شیلی ایکی	20 فتلئون پاندا دخوشیلی ایکی
— سان —	v ₁₈ فیلتون — شیلی —
ایلاکاغولیری ستون پوتندو	21 ذن خوری ستین غلوساناکالا ثو بثو
— شتون پوتندو	v ₁₉ — ستن — تو پتو
تیس اذو چاکوشن اولس نیکسن	22 تیس اذوک تن بشسمدو ایزسن
— جاکوش —	v ₂₀ — اذوکن — یشدو —

Zu diesem versuche einer transcription seien einige bemerkungen gestattet. Freilich, ein durch gehender gedankengang hat sich mir noch nicht erschließen wollen, doch finden sich anklänge an das von dem verfaßer in den oben überetzten versen auß gesprochenene, auf die ich hin weisen möchte.

Vs. 1. «Nicht möge irgend ein heiliger, wie er (es) meint, reden, — allein nicht zu den andern rufen» oder «Wie meinst du mit den heiligen reden (zu sollen), — allein mich zu den andern zu rufen?» Nach herrn

- 11 . . . . . τὸ σκῆνωμά μας νὰ χαθῆ : καὶ φυγὴ μας με τοὺς ἀγίους νὰ βρεθῆ
 --
- 12 ἡ φυγὴ ἄχ τὴν χαρὰ . . . . . ν : ἄφιν' . . . . . ἐκεῖ . . . . . ν
 --, -- -- --, -- --, --
- 13 πάλι πετᾶ ἡ φυγὴ 'ς τόπον του : νὰ χαρῆ πάντα ἐκεῖ 'ς τὸν πόθον του
- 14 φῶς ἦτον ἐκεῖ ἐδῶ . . . . . ν : πάλι ἄγει τὸ φῶς τοῦ θεοῦ . . . . . ν
 ? --, -- -- --, --
- 15 καὶ ἴσα 'ς τὰ . . . . . ἐπιάσθηκεν : πάλι ἐπῆγεν'ς τὰ ψηλά ποῦ πλάσθηκεν
 ? --
- 16 'ς τὰ . . . . . ἔδωσε χωρισιά : πάλι . . . . .
 ? --, -- --, --, --, --
- 17 πάλι . . . . . ἐκεῖ λυτρωτικόν : καὶ ἀποκινῶ τὸ . . . . . ωτικον
 --, -- ἀπ' ἐκεῖνου --, --
- 18 ἡ φυγὴ του λαλεῖ ἐκεῖ σὰν ἐμέν : τίς νὰ 'ναι 'ς τὸν κόσμον ἄλλον . ἐμέν
 πατεῖ --
- 19 ἡῦρα ἐκεῖνον . . . . . ἐγώ : καὶ ἀπ' ἐκεῖνον τά 'μαθα ὅτι λαλῶ
 --, -- ?
- 20 φιλῶ τὸν πάντα δίχω[ς] χεῖλι' ἐκεῖ : καὶ εἶναι δοῦλοι σὰν ἐμέν χίλιαι ἐκεῖ
- 21 δὲν χωρεῖ 'ς τὴν γλῶσσα τὰ καλὰ τοῦ θεοῦ : ἔλα . . . . . 'ς τὸν πόθον του
 --, --
- 22 τίς ἔδωκεν τὴν φυγὴν του εἰς ἐσέν : τίς ἐδῶ τζακώθην ὅλους νίκησεν
 ? ?

Pelagidis ist manachos die durch *مانخوس* auß gedrükte vulgäre auß-
 sprache.

Vs. 2. «Offenbar schauen Gott deine augen, — nicht umfaßest du, o
 über die freude!...» Vgl. oben vs. 100,11. 105,16. 212,117.

Vs. 3. «Mit dem lichte Gottes schauest du das antliz (die person), —
 .....» :vgl. vs. 112,18.

Vs. 4 a ist unklar, 3 b: «auf daß er trete auf das haupt des engels»
 bedeutet velleicht, daß der ware mystiker höher stehe, als selbst die engel.

Vs. 5 ist in lesung und deutung zweifelhaft; ob ἀγοράζειν λόγια *se tenir silencieusement à écouter quelque chose avec attention, sans en avoir l'air* (Legrand Nouv. dict. grec moderne français. Par., Garnier frs.) heran zu ziehen?

Vs. 6. «Wo ist irgend ein heiliger, daß er ewig sei lebendig, — wo ist irgend ein anderer, daß nicht zu im komme der tod?» Den außerwählten ist der tod das ware leben.

Vs. 7 b: «auf daß (wer oder waß?) betrachte, waß deine augen betrachten».

Vs. 8. Die ersten worte jedes halbverses sind wol imperativa — der aorist ἐπῆγεν (Mullach, Gramm. d. griech. Vulgarsprache. Berl. 1856 p. 295) = epījen? steht freilich den schriftzügen (ابيين ابين vs. 15) näher —, daher: «trit ein in den körper....., — komm näher, und unsere sele.....». Zu σκήνωμα vgl. Sophocles, Greek Lexicon.

Vs. 9 ist wider unklar, aber der vocativ scheint die obige annahme von imperativen zu bestätigen.

Vs. 10. «..... der körper..... (ob «leidet», aber wie wäre dann zu lesen?) unten (في الدنيا), — die sele ergezt sich oben (في الآخرة) zehntausendfach..»

Vs. 11. «..... daß unser körper vergehe, — und unsere sele mit den heiligen erfunden werde»; βρεθῆ für εὐρεθῆ, vgl. analoge formen dises verbs bei Mullach p. 287.

Vs. 12. «Die sele, o über die freude!.....; — laß..... dort.....». Hier beginnen die formen auf -وتكن (-utikon), welches villeicht nur eine ungenaue schreibung des gebräuchlichen suffixes -ούτικος (Mullach p. 172) dar stellen sol.

Vs. 13. «Wider fliegt die sele an seinen (wol Gottes) ort, — daß sie sich freue ewig dort an der sensucht nach im». Man könnte hier und vs. 13 auch ποτόν lesen: «an seinem tranke», vgl. zu vs. 75.

Vs. 14. Die lesung ἐκεῖ ἐδῶ «dort, hier» scheint sicher, doch weiß ich zur erläuterung nichts bei zu bringen.

Vs. 15. Das zweifelhafte سدا V سدا S wil herr Pelagidis شميلا (χαμηλά) lesen; doch bezweifele ich, daß χα- durch ش- wider gegeben werden konte. Ferner erklärt er και ἴσα durch «obgleich», während herr prof. em. Destunis dise bedeutung nicht kennt. Unter disen umständen dürfte es doch gewagt sein zu übersetzen: «Obgleich (das licht?) in das nidere gefaßt (ein geschlossen) war, — gieng es wider zu den höhen, da es geschaffen worden».

Vs. 17. χωρισιά *divorce; séparation* Legrand entspricht dem انفصال vs. 319.

Vs 17. λυτρωτικός *qui a la force de sauver* id.

Vs. 18. «Seine sele spricht dort wie ich,.....» Ists etwa die sele des Maulânâ, welche in den (zwei?) folgenden versen als in der ersten person redend auf geführt wird?

Vs. 19. «Ich fand jenen (,welchen) ich....., und von im lernte ich das, daß ich rede»; doch macht τὰ ÷ ὅτι schwirigkeiten.

Vs. 20. «Ich küsse in immer one lippen dort, — und es sind knechte gleich mir tausend dort.» Man beobachte den gleichklang šili — šilji.

Vs. 21. «Nicht auf die zunge passen die woltaten Gottes, — komm..... zu seiner liebe (oder zu seinem tranke)». Zum ersten halbverse vgl. vs. 145,51; im andern erklärt herr Pelagidis das zweite wort کاغولیری (kagoliri) für den vocativ καλόγηρε oder καλόγερε «o mōnch»: vgl. ای دده vs. 243,49.

Vs. 22. «Wer gab seine sele an dich: wer hat gestritten und alle besigt?».

Beendet den 13/25 juli 1891.

